
ESİR TÜRKLER
Müslüman Doğu Türkistan Halkı
ADEM ÖZKÖSE

ADEM ÖZKÖSE 1978 yılında Samsun'un Çarşamba ilçesinde doğdu. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun oldu. Gazeteciliğe 2004 yılında *Vakit* gazetesinde başladı. Başta Irak, Afganistan, Patani, Keşmir, Suriye, Güney Lübnan, Gazze, Darfur, Moro ve Arakan olmak üzere dünyanın birçok savaş ve kriz bölgesinde gazetecilik yaptı. 2007-2011 yılları arasında Suriye'nin başkenti Şam'da dört sene kalarak *Gerçek Hayat* dergisinin Ortadoğu Temsilciliği'ni yürüttü. Sancaktar Dergisi'ni çıkaran kadroda yer aldı. Diriliş Postası'nda günlük yazılar yazdı. Dünyanın dört bir tarafına yaptığı uzun yolculuklar belgesellere dönüştü. Bu belgeseller başta TRT olmak üzere birçok televizyon kanalında gösterildi. Kitapları 7 farklı dile çevrilen yazarın elinizdeki çalışmanın dışında *Cennete Otostop-1, Söz Direnişçilerde, Ümmet Coğrafyası, Seyyah, Rotamız Âlem-i İslâm, Kaçak Yolcu, Esir, Sefer* ve *Cennete Otostop-2* isimli kitapları bulunmaktadır.

Pınar Yayınları
Alemdar Mahallesi. Çatalçeşme Sokak. Defne Han
No: 27/2 Cağaloğlu Fatih-İstanbul
Tel: 0212 520 98 90
www.pinaryayinlari.com bilgi@pinaryayinlari.com
Yayınevi Sertifika No: 45508

Esir Türkler
Müslüman Doğu Türkistan Halkı
Adem Özköse

copyright 2023 © pınar yayınları

Pınar Yayınları • 566
Adem Özköse Bütün Eserleri • 10
ISBN 978-975-352-683-8

Birinci Baskı Aralık 2023

KAPAK Tekin Öztürk
SAYFA DÜZENİ Tekin Öztürk

BASKI Egem Basım Yayın
Gümüşsuyu cad. Odin İş Merkezi.
B blok Kat:2 Topkapı/İstanbul
Sertifika No: 43624

ADEM ÖZKÖSE

ESİR TÜRKLER

Müslüman Doğu Türkistan Halkı

PINAR

İçindekiler

Önsöz 9
Bir Halkın Sessiz Çığlığı 13
Dün Endülüs Bugün Doğu Türkistan 25
Kamplardakiler Bir, Biz Bin Ölüyoruz 35
Bitmeyen Özgürlük Mücadelesi 43
Doğu Türkistan Tarihinin Unutulmaz İsimleri 55
Kimliğimizi Korumak En Büyük Direniştir 91
Yakın Dönemdeki İsyan Silsilesi 101
Doğu Türkistan'da Dinî ve Kültürel Hayat 107
Çinli Müslümanlar veya Dunganlar 117
Büyük Çin İdeali ve Han Çinlilik 125
Çin'in En Büyük Gücü Alfabesidir 131
Esir Türkler ve Türkiye 141
Mültecilik Aslında Yarım Kalmışlıktır 151
Doğu Türkistan Davası'nın Geleceği 161
Tarih Cetveli 169
Kaynakça 174

Vefakâr dostum Muhammed Mustafa Eren'e...

Önsöz

Bir zamanlar İstanbul'dan yola çıkan bir kişi pasaportu olmadan nasıl Halep'e, Şam'a, Kahire'ye, Gazze'ye veya Kudüs'e rahatça gidebiliyorsa; Buhara veya Semerkand'dan yola çıkan bir kişi de aynı şekilde Çimkent'e, Oş'a, Balasagun'a, Bişkek'e, Almatı'ya, Gulca'ya, Kaşgar'a ve Hoten'e de gidebiliyordu. Bu şehirler bugünkü gibi ayrı ülkelerin şehirleri değil; büyük Türkistan coğrafyasının ortak şehirleriydi. Müslümanların altı temel hadis kitabından beşinin müellifinin yetiştiği, aynı zamanda insanlığa Kaşgarlı Mahmud, Yusuf Has Hacip, Farabi, Biruni, Harezmi, İbn-i Sina, Uluğ Bey, Zemahşeri, Ahmet Yesevi, Bahauddin Nakşibendi gibi isimleri hediye eden bu topraklar bir zamanlar yeryüzünde bilimin de merkeziydi. Fakat zamanla Türkistan coğrafyasının üzerine kapkara bir bulut çöktü. Masal gibi şehirlere sahip olan Türkler önce coğrafi olarak bölündüler. Daha sonra her biri aslında Müslüman bir Türk boyunu temsil eden Kazaklar, Kırgızlar, Uygurlar, Özbekler birbirlerine rakip hâle getirilip coğrafi bölünme zihinsel bölünmeye dönüştürüldü.

Bu topraklar için bugün daha çok Orta Asya ismi kullanılsa da, buranın asıl ismi yaygın bilinenin aksine Orta Asya değil; "Türklerin Toprakları" anlamına gelen Türkistan'dır. Fakat Rusların Türkistan'ın Batı bölgesini, Çinlilerin de Türkistan'ın Doğu bölgesini işgal etmesi sonucu modern dönemle birlikte Batı ve Doğu Türkistan kavramları ortaya çıkmıştır. Zamanla bu kavramlar da dönüştürülmüş ve yüzyıllarca Türkistan olarak bilinen bölgeye Orta Asya denilmeye başlanmıştır. Büyük Türkistan topraklarının Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Şincan denilerek bölünmesi de dinleri, dilleri, ırkları bir olan Türklerin sahip oldukları potansiyeli etkisiz hâle getirme hamlesinden başka bir şey değildir.

Tarih, medeniyet, coğrafya ve ekonomi olarak Türkistan'ın en önemli bölgelerinden biri olan Doğu Türkistan'da ise özellikle 2016'dan beri insanlığın şahit olduğu en büyük soykırımlardan biri yaşanıyor. Uzmanlara ve insan hakları örgütlerine göre Doğu Türkistan'daki 1200'den fazla toplama kampında milyonlarca Müslüman Türk esir olarak tutuluyor. Çin yönetimi, ilk başlarda bu kampları reddetse de ortaya çıkan deliller ve artan kamuoyu baskısı üzerine kampların varlığını artık kabul ediyor. Fakat bu kampların Doğu Türkistanlılara faydalı yerler olduğu, buralarda verilen eğitim vasıtasıyla cehaletle mücadele edildiği iddia ediliyor. Dikenli teller, uzun duvarlar ve kameralarla çevrili olan kamplarda genel olarak Çince dil eğitiminin yanında komünizm propagandası yapılırken, İslam ve Türk kültürü karşıtı günlük ideolojik programlar düzenleniyor. Hitler'in Nazi Kamplarının ve Stalin'in Sibirya'ya kurdurduğu Gulagların yeni versiyonu olan Xi Jinping'in Doğu Türkistan'a inşa ettirdiği toplama kamplarında 2 yıla yakın "eğitim gören!" esir Türkler, bu sürecin ardından Çin'in iç bölgelerine zorun-

lu işçi olarak gönderiliyor. Bu yöntemle Doğu Türkistan Müslümanlardan boşaltılmış oluyor.

Bugün tüm dünyada tanınan uluslararası insan hakları örgütlerinin Doğu Türkistan'a girmeleri yasaktır. Ayrıca dünyanın tüm savaş ve kriz bölgelerinde özgürce habercilik yapan gazeteciler Doğu Türkistan'da neler olup bittiğini dünyaya aktaramamaktadır. Bu nedenle bölgeden haber alma son derece kısıtlı imkânlarla sağlanmaktadır. Fakat Çinli yetkililer dönem dönem kendi seçtikleri gazetecilerle Doğu Türkistan'a propaganda turları düzenliyor. Çinli yetkililerin gözetimi altında gerçekleşen bu propaganda turlarında önceden hazırlanan mizansen sahneye konulup gerçekler gizleniyor.

Elinizdeki bu kitabın metodolojisinden ve nasıl bir süreçten geçip kaleme alındığından bahsedecek olursam, kitabı yazarken Doğu Türkistan meselesini geçmişten bugüne farklı yönleriyle anlatmaya çalıştım. Öncelikle yoğun bir okuma dönemi geçirdim. Okumaya ilk başladığım dönemle okuduğum son kitap arasında Doğu Türkistan meselesine bakış açımda büyük değişimler oldu. Bu bağlamda kendimi hep Doğu Türkistan meselesini öğrenmeye çalışan bir öğrenci gibi gördüm ve bu süreçte sürekli öğrenci olmanın heyecan ve merakını yaşadım. Kitabı okurken sizlerin de aynı heyecanı hissedip aynı merakı duyacağınızı düşünüyorum. İkinci olarak kitabı hazırlarken birçok Doğu Türkistanlı ile sohbet edip röportajlar yaptım. Bunlar kimi zaman sokaktaki normal sıradan bir Doğu Türkistanlı olurken kimi zaman da yıllardır Doğu Türkistan meselesiyle ilgilenen akademisyenler, aktivistler veya STK temsilcileri oldu. Bu görüşmelerin bir kısmını da kitaba dâhil ettim.

Bu kitap, Çin'in elindeki tüm propaganda imkânlarını kullanarak gerçeğin boğulmaya çalışıldığı bir dönemde

yazıldı. Fakat ben inanıyorum ki Çin ne kadar güçlü olursa olsun dünyanın özgür ve vicdanlı insanları Çin'den de diğer zalimlerden de çok daha güçlüdür. Doğu Türkistan'da yaşananlar asla Filistin'den veya Arakan'dan daha aşağı değildir. Kitabı okudukça bu iddiamı daha iyi anlayacaksınız. Doğu Türkistan meselesini araştırmadan önce işgal altındaki topraklarda acı içinde yaşam mücadelesi veren Müslüman Türklerden haberdardım. Fakat araştırmaya başladıktan sonra bu insanların isyanlarını, çığlıklarını yoğun şekilde içimde hissetmeye başladım. Yaşanan bu sistematik soykırım karşısında susmak insan olma adına ortaya koyduğumuz bütün iddiaları anlamsız kılıyordu. Hayatta bazen yazarak, konuşarak veya mücadele ederek her şeyi değiştiremeyiz. Fakat mücadele etmeden de hiçbir şey değişmez. Ayrıca insan olmak; şartlar nasıl olursa olsun hak ve adaletin, iyilik ve güzelliğin, merhamet ve insanlığın yaygınlaşması için çaba göstermek, kavga vermek değilse nedir ki?

21 Kasım 2023/ İstanbul

Bir Halkın Sessiz Çığlığı

Abdulhaber Recep'le Doğu Türkistanlıların İstanbul'da nüfus olarak en kalabalık yaşadıkları yerlerden biri olan Sefaköy'de bir araya geldik. Burada kokuları lokantalardan dışarı taşan yöresel yemeklerden mescidlerdeki mimariye, kitapçılarda satılan Uygurca kitaplardan geleneksel kıyafetleriyle sokaklarda yürüyen hafif çekik gözlü, geniş yüzlü insanlara kadar her şey size Doğu Türkistan'ı hatırlatıyordu. Röportaj için kullandığımız mekân ise, müşterileri genelde Uygur Türkü olan "Semaver" isimli bir kafeydi. Semaver sadece bir kafe olarak değil; aynı zamanda Doğu Türkistanlı gençlerin kültür ve gelenekleri unutmamaları için eğitim faaliyetlerinde de kullanılıyor. Abdulhaber Recep kısaca kendini tanıtıp başından geçenleri anlatmaya başlıyor:

"Ben bir tüccarım ve ticaretle uğraşıyorum. Çinli polisler beni aradılar ve karakola gelmemi, benimle konuşacaklarını söylediler. Karakola gittikten sonra polisler ellerimi kelepçeleyip beni tutukladılar. O zaman Hoten şehrindeki hapishaneler doluydu. Bu yüzden beni Lop ilçesindeki bir cezaevine götürdüler. Cezaevine girince 4 polis benden elbiselerimi çıkarmamı istedi. Elbiselerimi

çıkarmayı reddedince beni dövdüler. Elbiselerimi zorla çıkarıp bana kırmızı renkli bir cezaevi elbisesi verdiler. Bu elbiseleri giydikten sonra beni B-3 numaralı bir hücreye götürdüler."

Konuşmamıza devam ederken ben kaldığı hücrenin nasıl bir yer olduğunu merak ediyorum. O da bunun üzerine bir taraftan hücreyle ilgili ayrıntılı bilgiler verirken diğer taraftan da gördükleri işkenceleri anlatıyor:

"15 metrelik bir hücreydi, fakat biz burada 20 kişi bir arada kalıyorduk. Geceleri hücreye sığamadığımız için yan yana dizilip yatıyorduk. Hücrede yatak yoktu. Bir grup uyuyor, onlar uyandıktan sonra diğer grup yatıyordu. Beni bu hücreye kapattıktan sonra ellerimi ayaklarımla birlikte kelepçelediler. Uzun bir süre bu şekilde yaşadım. Sadece ben değil; hücrede kalan diğer Uygur Müslümanlar da aynı durumdaydılar. Kıyafetlerimizi değiştiremediğimiz için sürekli bitleniyorduk. Ayrıca gardiyanlar her gün ellerindeki sopalar ve tel kamçılarla hücre hücre dolaşıyorlardı. Bize hep birlikte Çin devlet başkanını öven şarkılar söyletiyorlardı. Bu şarkı Çinceydi. Çince bilmeyen Uygurlara zorla bu şarkı ezberlettiriliyordu. Şarkıyı yanlış veya eksik söylesek ellerindeki tel kamçılarla veya sopalarla vuruyorlardı. Bir mahkûm arkadaşım vardı. Çince söyleyemediği için döverek bacak kemiğini kırdılar. Her gün bu şarkıyı söylemek zorundaydık. Bizim bulunduğumuz yerde her gün 2 veya 3 kişiyi işkence odasına götürüyorlardı. Ben hücreye atıldıktan bir ay sonra gardiyanlar yine geldiler. Herkese tek tek suçunu sormaya başladılar. Sıra bana gelince ben suçum olmadığını söyledim. Bunun üzerine 3-4 gardiyan yumruk, tekme ve tel kamçıyla vurmaya başladılar. Sonra kendimi kaybetmişim. Tam olarak neler olduğunu hatırlamıyorum. O zamandan beri belimde ağrılar oluşuyor. Ayrıca vücudumda da işkence izleri var."

Abdulhaber Recep

Bu sırada benim talebim üzerine gömleğini açıp göğsündeki işkence izlerini gösteriyor. Kırılan kaburga kemikleri içeri doğru göçmüş ve göğsü gerçekten de yoğun şekilde işkence izleriyle doluydu. Gömleğinin düğmelerini ilikledikten sonra anlatmaya devam ediyor:

"Biz daha sonra E-3 hücresinde kalmaya başladık. E-5 hücresinde ise kadınlar vardı. Her gün onların ağlama seslerini duyuyorduk. Onlar da işkence görüyorlardı."

Abdulhaber Recep anlatırken benim de yüzümün kasları geriliyor, bakışlarım yavaş yavaş bir yumruğa dönüşüyordu. Onun dünyasından kendime bakıyor, aklıma Suriye'de Esed'in yeraltı zindanlarında kaldığım günler

geliyordu. Suriye'de yaşadığım tecrübe onu daha iyi anlamamı sağlıyordu. Doğu Türkistanlı adam cezaevinden çıkarıldıktan sonra bu sefer de Hoten şehrindeki toplama kamplarından birine götürülmüş. O zamanlar kampların yeni yeni faaliyete geçtiği dönemlermiş:

"Kampta her şeyden önce helal ile haramı birbirinden ayırmak yasaktı. Bize bu kavramları unutturmak istiyorlardı. Herhangi biri bu helal veya haram derse onu terörist olarak görüyorlardı. Kampta bize eğitim veriyorlar, Çin devletinin kanunlarını ezberlettiriyorlardı. Bunları ezberlemeyenleri, yanlış veya eksik söyleyenleri cezalandırıyorlardı. Kampta da her hücrede 25 kişi kalıyorduk. Burada aslında zihinlerimizi yıkıyor, bize İslam karşıtı bilgiler öğretiyorlardı. İnsanları yanımızdan alıp götürüyorlardı ve sonra onlara ne olduğunu öğrenemiyorduk. Örneğin bizimle aynı hücrede kalan 3 mahkûmu götürdüler ve bir daha onlardan haber alamadık."

Toplama kampından çıkar çıkmaz Abdulhaber Recep ilk fırsatta Türkiye'ye gelmiş. Gidebileceği birçok ülke varken niçin özellikle Türkiye'ye geldiğini sorunca o da şöyle cevap veriyor:

"Biz Doğu Türkistanlılar olarak Türkleri ve Türkiye'yi çok seviyoruz. Ben de başka bir ülkeye gitmek istemedim. Türkiye'yi ikinci vatanım olarak gördüğüm için buraya geldim."

Doğu Türkistanlı adamın eşini, çocuklarını, onların ne durumda olduklarını öğrenmek isteyince büyük bir insanlık dramıyla karşılaşıyorum. Abdulhaber Recep başta Türkiye'ye yalnız gelip daha sonra da eşini ve çocuklarını getirmeyi düşünüyormuş. Türkiye'ye geldikten sonra ne eşinden ne de 7 çocuğundan uzun bir süre haber alamamış. Daha sonra eşinin 9 sene hapis cezasına çarptırıldığını öğrenmiş. Fakat yıllardır uğraşmasına rağmen hâlâ

çocuklarıyla herhangi bir irtibat kuramamış. Çinlilerin Türkiye'ye gelen Uygurları terörist olarak damgaladıklarını ifade eden Abdulhaber Recep, ailesinin bu nedenle cezalandırılmış olabileceğini söylüyor. Çocuklarından bahsederken ne büyük bir acı çektiği ise hemen hissediliyor. 7 çocuğundan haber alamaması bir baba için gerçekten zor bir durum. Ona son olarak neler söylemek istediğini sorunca ağzından insanın ciğerini delip geçecek cümleler dökülmeye başlıyor:

"Doğu Türkistan'da bizi inancımızdan vazgeçirmek için zorluyorlar. Doğu Türkistanlı ailelerin evlerine Çinli erkekleri yerleştiriyorlar. Hatta bunlar aileleri domuz eti yemeye zorluyorlar. Domuz eti yemeyi reddedeni ya kampa ya da hapishaneye atıyorlar. Ben bir Doğu Türkistanlı olarak Türk kardeşlerime ve İslam âlemine seslenmek istiyorum. Doğu Türkistan halkına şu an Çinliler soykırım uyguluyor. Türkler ve İslam âleminden ses yok. Ben onlara sesleniyorum: Biz de İslam âleminin bir parçasıyız."

Doğu Türkistanlı bu acılı babayla yaptığım röportaj bitince etrafı sıkıntılı bir sükût kapladı. İçinde bulunduğum mekân artık beni boğuyordu. Yaklaşık bir saattir oturduğumuz kafeden dışarı çıkar çıkmaz yüzüme serin bir hava çarptı. İkindi kızıllığı İstanbul sokaklarını sarmışken biraz yürüdüm. Etraf Doğu Türkistanlı Uygur Türkleriyle doluydu. Birden hepsinin bu adamın yaşadığı acıların aynısını yaşadıklarını hayal ettim. Daha sonra ise bunun bir hayal olmadığını, kaskatı bir gerçek olduğunu anlayacaktım. Biraz önce dinlediklerim nedeniyle içimdeki yoğun duygular âdeta kaynayıp taşıyordu. Artık iç dünyamda bir sürü farklı his birbirleriyle çarpışırken Sefaköy sokaklarında derinden gelen bir çığlık kulaklarımı kapladı. Bu sessiz çığlık sanki Doğu Türkistanlıların duyulmayan çığlığıydı.

İnsanlar 2016 yılından sonra Doğu Türkistan'ın her yerinde tek tek ortadan kaybolmaya başlamışlardı. Önce yurt dışında akrabaları olanlar toplama kamplarına götürüldü. Yurt dışıyla kurulacak en ufak bir bağlantı artık terörizm parantezi içine hapsediliyordu. Çinlilerin işgali altındaki topraklarında uzun zamandır bir varoluş mücadelesi veren Doğu Türkistanlı Müslümanlar çok zor günler geçirmişlerdi. Fakat bu sefer karşı karşıya kaldıkları durum hepsinden çok daha farklıydı. Ülkenin kuzeyinde daha çok Kazakların yaşadıkları bölgelerde meydana gelen değişimi, kendisi de daha sonra Çinli polisler tarafından kaçırılıp ortadan kaybolacak olan Sayragül Sauytbay şu cümlelerle anlatıyor:

"Çocukluğumda çayırlarda biten yabani laleler, kokulu ve ufuk çizgisine kadar çiçeklerini açan gelincikler vardı. Çam ağaçları ile yapraklı ağaçlar arasında bir sürü kuş ve vahşi hayvan yaşardı. Bunların hepsi nereye kaybolmuştu? Yazları çiftçiler verimli toprağımıza meyve ve tahıl ekerlerdi, aynı zamanda hayvanlar için saman ve buğday kabuğu toplarlardı. 2020 yılında birçok alan nadasa terkedilmiş ve zararlı bitkilerle kaplanmış durumda. Neredeyse hiç çiftçi yok artık. Çünkü

Komünist Parti çok sayıda insanı toplama kampında gözaltına aldı."[1]

Toplama kampları ilk olarak 2014'te inşa edilmeye başlanmıştı. İnsanlar, üst üste etrafları duvarlar ve tellerle örülü bu binaların inşa edilmesine başlarda anlam verememişlerdi. Fakat gerçek yavaş yavaş ortaya çıktı. 2011'den 2016'ya kadar Tibet'te yöneticilik yapan ve Tibetlilere yönelik uyguladığı sert yöntemler sonucu onlarca rahibin kendini yakmasına sebep olan Chen Quangou'nun Doğu Türkistan'a atanması yaklaşan tehlikenin habercisiydi. Çin yönetimi bu sefer kesin sonuç almak istiyordu ve bu nedenle akla hayale gelmeyecek yöntemlere başvuruluyordu. Doğu Türkistan'ın Gulca şehrinde yaşayan bir Uygur olan Gülbahar Heyithacı, kendi deneyiminden yola çıkarak toplama kamplarında insanların nasıl bir değişime uğradıklarıyla ilgili şu cümleleri kuruyor:

"İğrenç tulumu ve siyah kumaş terlikleri giyme zamanı geldiğinde her mahkûm diğerlerine benzer mahlûklar hâline gelir. O andan itibaren artık adımızla değil; bir kayıt numarasıyla çağrılırız. Ruhumuz zayıf düşürülmüştür. Hapishanede olduğu gibi yeniden eğitim kampında da teslimiyet, zevklerimizi, tutkularımızı siler. Bir zamanlar bizi eşsiz kılan şeyleri konuşmak veya yazmak, kişisel eşyalarımızla veya beslenmeleri-

Gülbahar Heyithacı

1 Sayragül Sauytbay, Alexandra Caveleus, *Baş Tanık*, çev. Bilge Kaya, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2022, s. 75-76.

mizle öne çıkmak yasaktır. Aynı ranzalarda uyuyoruz, aynı rezil yemekleri yutuyoruz. Devamlı birbirini izleyen sistem mizaçlarımızı emer. Zihnimizi boşalttıktan sonra öğretmenler kara propagandalarını zihnimize kazırlar. Partinin ihtişamını, aynı cümleleri tekrarlarız. Kendimizi bu abur cuburla doldurarak aynı titizlikle yeniden eğitiriz. Böylece benliğimizi kaybederiz. Aynı hızda parçalanırız ve sonunda fiziksel ve ahlaki olarak birbirimize benzer oluruz: Şekilsiz, hareketsiz ve duyarsız boş hayaletler. Yani artık insan değiliz. Biz yaşayan ölüleriz."[2]

Doğu Türkistan'da Çin'in her tarafına inşa edilen toplama kampları yetmezmiş gibi son yıllarda daha da berbat bir uygulama hayata sokuldu. "Aile Olmak" adı verilen bu programa göre asimile edilemeyen Doğu Türkistanlıların ayda 8 gün boyunca Çinlilerle bir arada yaşamaları gerekiyordu. Çin yönetimi toplama kamplarını nasıl meslek edindirme kursları olarak makyajlamaya çalıştıysa, Aile Olmak uygulamasını da Çin kültürünü daha yakından tanımak adı altında makyajlamaya çalıştı. Böylece Doğu Türkistanlılar tarihin en berbat, en akıldışı uygulamalarından birine maruz kaldılar.

Ben de açıkçası ilk başlarda "Aile Olmak Kampanyası"nın bir abartı olabileceğini düşündüm. Kendi kendime bu kadar da olmaz, dedim. Fakat araştırmalarımı sürdürdükçe kabul etmek istemediğim bir gerçekle karşı karşıya olduğumu fark ettim. Çin yönetimi gerçekten de çıldırmıştı. Çinlilerle Doğu Türkistanlı aileler arasındaki kaynaşmayı arttırma programı çerçevesinde Müslümanların evlerine yatılı kalmaları için Çinli erkek memurlar gönderiliyordu. Bazen de Doğu Türkistanlı kadınların Han Çinlilerin evlerini ziyaret etmeleri isteniyordu. Tıpkı

2 Gülbahar Heyithacı, Rozenn Morgat, *Çin Kampından Nasıl Kurtuldum?*, çev. Mustafa Daş, Mihrabat Yayınları, İstanbul, 2021, s. 205-206.

Sayragül Sauytbay'dan istendiği gibi:

Sayragül Sauytbay

"Akşamları oraya giderken karnıma kötü bir ağrı giriyordu, devamlı kendimi nasıl kurtaracağımı ve bu durumdan akıllıca nasıl sıyrılabileceğimi düşünüyordum. O kadar konsantre olmuştum ki ayaklarımın binaya nasıl yöneldiğini, merdivenlerden ikinci kata nasıl çıktığımı ve parmaklarımın zile nasıl bastığını fark etmemiştim. Kapı açıldığında ürkerek bir adım geri attım.

'Ah siz misiniz?' dedi Çinli adam şaşkınlıkla. Otuz sekiz yaşında, uzun boylu bir adamdı. Aksu şehrinde bilinen biri olduğum ve büyük etkinlikleri yönettiğim için beni tanımıştı. Belli ki resmî makamların onun için kimi seçtiğini bilmiyordu. Beni kibarca içeri davet etti.

Öncelikle yazılı olarak eline geçen kuralların doğrultusunda beni beraber çay içtiğimiz mutfağına götürdü. Yanaklarım ateşin yanındaymışım gibi kıpkırmızıydı. Hissettiklerimi doğal olarak ona aktarabilmek için birkaç kez derin nefes almak zorunda kaldım. 'Biz Kazakları, kültürümüzü tanıyorsun ve bugünkü yaşantımızı biliyorsun.' Namusum için savaşırken onun soran gözleri üzerimdeydi. 'Ben bir Müslümanım ve sen bir Çinlisin. İkimizi de bu durumun içine attılar. Bunun benim gibi bir Kazak kadın için ne kadar onur kırıcı bir durum olduğunun farkındasın.' Kafasını sal-

layarak onayladı: 'Evet, bugünlerde Sincan'da istikrara ulaşmak için bu yeni politikaya ihtiyacımız var ama ne demek istediğini anlıyorum.'

Sonra beni dört ya da beş odası olan evinde oturma odasına davet etti. Sıkıştırılan ve güç toplamaya çalışan bir hayvan gibi kendimi bu sıkıcı durumdan kurtarmak için korku dolu bir ilgiyle onu izliyordum. 'Gel bu durumdan zarar görmeden çıkmak için beraber bir çözüm yolu bulalım.' Kampanya Çinli katılımcıların Müslüman misafirin hangi sorumluluklarını yerine getirdiğine dair her gün form doldurmalarını zorunlu kılıyordu. Boş bırakılan 'Birlikte kahvaltı, birlikte öğle yemeği...' gibi sütunlara sahip olan bu kâğıt masanın üzerinde duruyordu. Birkaç defa işaret parmağımla üzerine bastırdım. 'Lütfen anlayış göster ve hepsini onayla.' Kelimeler ağzımdan hemen çıkmazsa nefes alamayacakmışım gibi aceleyle içinde bulunduğum durumu açıklığa kavuşturdum: 'Yalnız yaşayan bir kadınım, anneyim ve müdüreyim...' Adam sabırsızca

Aile Olmak Kampanyası çerçevesinde Doğu Türkistanlı ailelerin evlerinde misafir olan Çinli memurlar.

araya girdi: Tamam, tamam seni tanıyorum. Kim olduğunu biliyorum..."[3]

Sayragül Sauytbay Çinli adama rüşvet vererek başına geleceklerden kurtulmuştu. İnsaflı bir Çinliye rast geldiğini düşünerek kendini şanslı bile hissediyordu. Fakat intihar haberleri kulaktan kulağa yayılan Doğu Türkistanlı Müslüman Türk kızları Sayragül kadar şanslı değildi. Çin'in 2014'te başlattığı fakat 2017 yılında sistematik hâle getirdiği "Aile Olmak Kampanyası"nda yüzbinlerce Çinli erkeğin Doğu Türkistanlı ailelerle aynı evi paylaşmaları, mahremiyetin yerle bir edilmesine, insanların şeref ve haysiyet duygularıyla oynanmasına neden olmuştu.

Çin Komünist Partisi tarafından Şincan Özerk Bölge Komitesi Sekreteri olarak atanan Chen Quangou ile birlikte Doğu Türkistan'ın her yerine geçmişte görülmemiş bir şekilde polis kontrol noktaları kurulmuş ve özellikle Uygur nüfusunun yoğun olduğu şehirler adım başı kameralarla donatılmıştı. İnsanlar en ileri teknolojinin kullanıldığı bu kameralar vasıtasıyla artık sürekli gözlem altında tutuluyordu. Ülke kısa bir zaman içinde yüz tanımada kullanılan kamera sistemleriyle dünyanın en sert gözetim altında tutulan bölgelerinden biri hâline geldi. Ülkede her şey artık gerilim dolu bir korku filmine dönüşmüştü. Doğu Türkistan'da yaşananları anlamaya çalıştıkça ben de kendimi bu korku filminin içindeymişim gibi hissedecektim.

3 Sauytbay, Caveleus, *age.*, s. 176, 177.

Dün Endülüs Bugün Doğu Türkistan

"Birleşmiş Milletler İnsan Hakları ve Anti-Terörizm Özel Yetkili Raportörü görevim nedeniyle, son altı yılımı farklı devletlerin şiddet yanlısı aşırıcılığın yayılmasını engellemek ve aşırıcı söylemlerin cazibesini kırmak için uyguladıkları çeşitli yöntemleri inceleyerek geçirdim. Avrupa'dan Ortadoğu'ya, İsveç'ten Suudi Arabistan'a çeşitli programları inceledim. Bunların hiçbirinde bir toplumun tamamına yönelen bu denli toptancı bir saldırıya ya da tamamen masum insanların etnik ya da dinî gerekçelerle topyekûn hapsedildikleri bir uygulamaya şahit olmadım. Şincan (Doğu Türkistan) bölgesinde uygulanan hiçbir şekilde meşru bir anti-terörizm stratejisi değildir. Tam aksine bu denli bir cezalandırma yöntemi, başlı başına ve devasa ölçekli bir insan hakları ihlalidir."[4]

Böyle diyordu, deneyimli insan hakları uzmanı Ben Emmerson. Doğu Türkistan meselesini inceleyen birçok kişi gibi o da yaşananlar karşısında hayretler içindeydi. Esaret altında tutulan milyonlarca Müslüman Türk, uy-

4 Sean R. Roberts, *Uygur Savaşı-Çin'in Müslüman Azınlığa Karşı Yürüttüğü İç Operasyon*, çev. M. Bahadırhan Dinçaslan vd., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2023, s. 12.

gulanan birbirinden acımasız yöntemlerle büyük bir soykırıma tabi tutuluyordu. Doğu Türkistan meselesini araştırmaya başlama kararı verdiğimde benim de zihnimde birçok soru vardı. Araştırıp öğrendikçe hem hayretim hem de sorularım artıyordu. Ben de en baştan başlamayı, ilk olarak Doğu Türkistan'la ilgili en temel bilgileri öğrenmeyi tercih ettim.

Büyük Türkistan coğrafyasının en doğusunda, Çin'in ise en batısında bulunan Doğu Türkistan toprakları Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Keşmir, Tibet, Çin ve Moğolistan'la çevrilidir. Türkiye'nin iki katı büyüklüğündeki bir toprak parçasına sahip olan Doğu Türkistan'da Uygur, Kazak, Özbek, Kırgız, Tatar gibi Müslüman Türk boyları ile Çinliler bir arada yaşarken, Doğu Türkistan'ın bugünkü nüfusunun 25 milyondan fazla olduğu tahmin ediliyor. Doğu Türkistan nüfusunun %55'i Müslümanlardan, %45'i ise Çinlilerden oluşuyor. Daha 70 yıl öncesine kadar Doğu Türkistan'daki Çinlilerin nüfusunun sadece %5 olduğu göz önünde bulundurulursa, Doğu Türkistan topraklarının ne denli büyük bir işgal dalgasıyla karşı karşıya olduğu da hemen fark edilir.

Doğu Türkistan'daki genel nüfusun %45'ini oluşturan Uygur Türkleri, bu topraklardaki en çok nüfusa sahip Müslüman Türk boyu olarak kabul ediliyor. Yaygın teze göre Uygurlar tarih sahnesine ilk defa bugün Moğolistan'ın sınırları içinde kalan Orhun bölgesinden Doğu Türkistan'daki Kaşgar ve Turpan civarına göç ederek çıkmışlardır. Fakat bu tarih tezine son yıllarda bulunan antropolojik bulguların beslediği güçlü itirazlar da var.

"En temel sosyolojik bilgi bile şunu söyler: Binlerce kilometre uzaktan sığınmacı konumunda gelen, her şeyini kaybetmiş, canını kurtarma peşinde olan bir gö-

Müslüman Uygur Türkleri

çebe halkın yeni geldiği yerde hemencecik bir devlet kurarak Karahanlı medeniyeti gibi üstün bir medeniyeti yaratabilmesi imkânsızdır."[5]

Kaşgar'da diğer Türk boyları ile birleşen Uygur Türkleri Karahanlı devletini kurmuşlar, İslam'a girdikten sonra büyük bir medeniyet atılımı gerçekleştirip ilim, kültür, edebiyat, mimari ve sanat alanlarında üst bir seviyeye ulaşmışlardır. Türkistan coğrafyasının dört bir yanı 840 ile 1212 yılları arasında bu topraklarda hüküm süren Karahanlılardan kalma iz ve eserlerle doludur. Kaşgar, Hoten, Turpan, Kumul, Urumçi, Aksu, Gulca, Yarkent gibi İslam ve Türk medeniyeti açısından önemli şehirlere sahip olan Doğu Türkistan'da, Müslümanların tamamına yakını Hanefi mezhebine mensup olmakla birlikte Doğu Türkistanlılar ne köken, ne tarih, ne gelenek ne de alfabe olarak Çinlilere benzemektedir. Çin'in doğal sınırları olarak kabul edilen Çin Seddi'nin dışında kalan Doğu Türkistan yüzlerce yıldır Türklerin vatanı olarak bilinir.

5 Abdurreşid Celil Karluk, *Uygurlarda Yenileşme*, Nobel Yayınevi, Ankara, 2022, s. 27.

Çin'in toplam yüzölçümünün altıda birine denk büyüklükte olan Doğu Türkistan toprakları, gerek tarım gerekse enerji endüstrisi açısından son derece zengin olmasına rağmen bugün bölgedeki Türk nüfusun büyük bir kısmı geçinmekte zorluk çekiyor. **"Çin'deki petrol kaynağının %30'u, doğalgaz kaynağının %34'ü ve kömür kaynağının %40'ı Doğu Türkistan'da bulunmakta olup bölgeyi stratejik açıdan önemli kılmaktadır."**[6] Çin yine pamuk üretiminin üçte birini Doğu Türkistan'ın bereketli topraklarından elde ederken bunca zenginlik içinde Doğu Türkistan halkı fakirlikle boğuşuyor. Bunun en temel sebebi ise Doğu Türkistan topraklarındaki fabrika ve maden ocaklarında Çin'in farklı bölgelerinden getirilen Han Çinlilerin çalıştırılıp, Türklerin sahip oldukları ye-

6 Ömer Kul, *100 Soruda Doğu Türkistan*, Rumuz Yayınları, İstanbul, 2019, s. 155.

raltı zenginliklerinin Doğu Türkistan'dan alınarak Çin'e götürülmesidir.

Çin eğer son yıllarda dünya ekonomisinde önemli bir yer edinmeyi başarmışsa, bunda şüphesiz Doğu Türkistan'ın bakir ve verimli topraklarını âdeta bir koloni gibi sömürmesi büyük oranda etkili olmuştur. **"Doğu Türkistan, geçmişte tarihi İpek Yolu'nun merkezinde yer almış günümüzde ise Doğu-Batı enerji kaynaklarının ulaştırılmasında stratejik bir öneme sahip olmuştur. İpek Yolu'ndan günümüze kadar Doğu Türkistan, Doğu ile Batı arasında hem kültürel hem ekonomik bir değişim ve köprü konumunu almıştır. Bir başka ifadeyle Doğu Türkistan Uzak Doğu ile Avrupa'yı ve Asya'yı, Sibirya ile Güney Asya'yı bağlayan yolların kavşağında bulunmaktadır. Dolayısıyla Doğu Türkistan jeopolitik konumu ve sahip olduğu yeraltı kaynakları ile hem bölgesel hem de küresel politikada önemli bir yere sahiptir."**[7]

Bugün sadece Doğu Türkistan'ı değil; Tibet ve İç Moğolistan'ı da işgal altında tutan Çin'in Müslüman Türkleri asimile etmek için uyguladığı en etkili yöntem ise göç politikasıdır. Nüfus bakımından Çin'in en büyük kesimini oluşturan Han Çinlileri Doğu Türkistan'a işçi olarak getiren Çin yönetimi, bölgenin demografik yapısını hızlı bir şekilde değiştirmektedir. Doğu Türkistan'da demografik yapının nasıl altüst edildiğine dair en somut örneklerden biri de Urumçi şehrinin başına gelenlerdir. 1950'li yıllarda Urumçi'deki yerli Müslüman nüfusun genel nüfusa oranı %90'ı aşmışken bugün Urumçi'deki nüfusun %80'ini Han Çinliler oluşturuyor. Nüfusun ancak %20'si ise başta Uygurlar olmak üzere Müslüman Türk boyla-

7 Fatih Şen, "Doğu Türkistan: Bir Milliyetçilik Sorunu mu, Bir Ekonomik Sorun mu?", *Dünya Çatışmaları-Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, ed. Kemal İnat vd., c.1, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 558.

Sürekli Çinli askerlerin gözetimi altında olan Türk kadınlar

rına ait topluluklardan ve Çinli Müslümanlar olarak bilinen Dunganlardan meydana geliyor. Sadece bu örnek bile Doğu Türkistan'daki İslam ve Türk medeniyetinin tarihe karışma tehlikelisiyle karşı karşıya olduğunu net bir şekilde ortaya koyuyor. Doğu-Batı yönündeki geçitleri nedeniyle Çin için altın değerinde stratejik bir konuma sahip olan Doğu Türkistan'a açılan her fabrika, yapılan her yatırım bölgede Han Çinlilerin nüfusunu arttırırken bu toprakların gerçek sahipleri olarak bilinen Türklerin azınlık hâle gelmesine neden oluyor. Çin'in burada uyguladığı sistem, işgal edilen toprakların göç ve zorunlu yerleştirme yoluyla dönüştürülmesine verilen ad olan kolonyal sistemdir.

Geçmişten bugüne Çin'in Doğu Türkistan halkına yönelik politikaları en temelde asimilasyona dayanmaktadır. 1966 ile Mao Zedong'un ölüm tarihi olan 1976'ya kadar uygulanan Kültür Devrimi döneminde inanç ve kültürler hurafe ilan edilerek camiler yıkılmış, binlerce Doğu Türkistanlı idam edilmiştir. 1990'da Barın şehrinde, 1995'te Hoten'de, 1997'de Gulca'da, 5 Temmuz 2009'da Urumçi'de, 2014'te İluşku'da insanlık tarihine utanç olarak ge-

çecek katliamlar işlenmiştir. İnsan hakkı ihlallerinin akıl almaz boyutlara ulaştığı, dinî alandaki baskı ve yasakların arttığı, tarihi şehirlerin mimari yapılarının değiştirildiği, internet ve sosyal medyanın sansürlendiği, Türklere sıkı bir şekilde seyahat yasağının uygulandığı Doğu Türkistan toprakları, uzun süredir âdeta bir açık hava hapishanesine dönüştürülmüş durumdadır.

Uygulanan tüm asimilasyon ve baskı politikalarına rağmen kendi inanç ve medeniyetlerinden vazgeçmemekte ısrar eden Doğu Türkistanlıları, Çinlileştirmenin yeni yöntemi ise "Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri" adı altında açılan toplama kamplarıdır. Ücretsiz mesleki eğitim veriyoruz denilerek bugün milyonlarca Türk'ün tutulduğu toplama kamplarında, kendi öz kimliğini reddedip yeni bir kimlik kazanan Çinlileştirilmiş bir toplum inşa edilmeye çalışılıyor. Doğu Türkistan'daki en üst makamdan gelen aşağıdaki itiraf ise toplama kamplarının neden kurulduğunu net bir şekilde özetliyor: **"Mesleki eğitim sayesinde öğrenciler hataları üzerinde derinlemesine düşünebildiler ve terörizm ile aşırıcılığın özünü ve kötülüklerini kavradılar. Ulusal bilinçlerini, sivil bilinçlerini, hukukun üstünlüğü konusundaki farkındalıklarını geliştirdiler ve Çin millî topluluğuna katıldılar. Artık doğruyu yanlıştan daha iyi ayırt ediyorlar ve şimdi aşırılıkçı düşünceye direniyorlar."**[8]

Okumalarımı arttırıp Doğu Türkistanlılarla görüşmeler yaptıkça Komünist Çin yönetiminin Doğu Türkistanlı Müslümanları inançları ve bu inançtan neşet eden millî kültürleri nedeniyle hastalar olarak gördüğünü fark ettim. Çin aslında toplama kamplarını aşırılıkçı olarak gördüğü Türkleri tedavi etmek (!) için kullanıyor. İnsanlık

8 Şincan (Doğu Türkistan) Uygur Özerk Bölge Başkanı ve Şincan Çin Komünist Parti Başkan Yardımcısı Şöhrat Zakir'in Xinhua Haber Ajansı'na 16 Ekim 2018 tarihinde verdiği mülakattan alıntı.

Doğu Türkistan'daki bir esir kampı

tarihinin en utanç verici zulüm ve yöntemlerinin uygulandığı toplama kampları, 21. yüzyılın tarihine şimdiden kara leke olarak geçmiştir. İnsan hakları karnesi açısından dünyanın en kötü ülkelerinden biri olan Çin uyguladığı tüm baskı politikalarına rağmen yıllardır bir türlü asimile edemediği Doğu Türkistan halkını artık yok etmek istemektedir. **"2017'den önce Uygurlar sık sık insan hakları ihlallerine, kimlikleri üzerinden ayrımcılığa maruz kaldılar. Asimile olmaları için baskı gördüler ve dinlerini yaşamaları kısıtlandı; fakat kimlikleri tamamen ortadan kaldırılamadı. Bu durum 2017 yılı boyunca Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygur kültürünü ve kimliğini açıkça kültürel soykırım olarak tanımlanabilecek sistematik ve şiddetli bir şekilde imhaya başlamasıyla değişti."**[9]

Eğer soykırım modern dönemde "bir ulusun veya etnik grubun yok edilmesi olarak tanımlanıyorsa" Doğu Türkistan'da yaşananlar tam olarak bir soykırımdır. Kendilerine ait devletleri yıkılınca siyasi bağımsızlıklarını da kaybeden Doğu Türkistanlılar bugün de medeniyet biri-

9 R. Roberts, *age.*, s. 247.

kimlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyalar. Gereken önlemler alınıp Doğu Türkistan için bir an önce acil bir eylem planı hazırlanmazsa, Türkistan'ın bu güzel coğrafyası zamanla tıpkı Endülüs gibi arkasından ağıtlar yakacağımız bir İslam beldesine dönüşecektir.

Bunlar Doğu Türkistan meselesi hakkında ilk başlarda edindiğim bilgi ve izlenimlerdi. Özellikle toplama kamplarıyla ilgili araştırmalarımı daha da derinleştirmek istiyordum. Bu nedenle toplama kamplarının kapatılması için uzun zamandır bir grup arkadaşıyla birlikte mücadele eden Medine Nazmi ile görüşmeye karar verdim. Bir aktivist olan Medine Hanım, Doğu Türkistan eylemlerinde hep en önde olan bir isimdi ve ısrarla yıllardır kayıp olan kardeşinden haber almak istiyordu. Verdikleri mücadele hem Türkiye'de hem de dünyada ses getirmişti. Medine Nazmi'de Doğu Türkistan'da neler olup bittiği ile ilgili önemli bilgiler olduğundan emindim.

Kamplardakiler Bir, Biz Bin Ölüyoruz

Bir Uygur Türkü olan Medine Nazmi, Doğu Türkistan'ın Kazakistan sınırındaki Gulca şehrinde doğmuş. Gulca bir sınır şehri olduğu için buradaki insanlar genelde ticaretle uğraşıyorlarmış ve Medine Hanım'ın ailesi de tüccar bir aileymiş. Çin'deki Milletler Üniversitesi'nde 4 yıl boyunca Çin Dili ve Edebiyatı eğitimi gören Medine Nazmi, üniversiteyi bitirdikten sonra eğitimini sürdürmek için 2005 yılında Malezya'ya gitmiş. 2009 yılının Temmuz ayında Urumçi olayları yaşanınca Çin, ilişki içinde olduğu ülkelerden Doğu Türkistanlıları istemeye başlamış. Kendisini nüfusunun yüzde 30'u Çinlilerden oluşan Malezya'da güvende hissetmeyen Medine Hanım, aynı yıl eşi ve oğluyla birlikte Malezya'yı terk edip Türkiye'ye gelmiş. Röportaj boyunca karşımda yakınlarına büyük özlem duyan, ağlamamak için kendini zor tutan bir insan olduğunu hissettim. Toplama kamplarından bahsederken yüzü acı ve öfkeyle doluyor, Doğu Türkistanlı olmanın tüm zorlukları ise cümlelerine yansıyordu.

Doğu Türkistanlı bir Uygur Türkü Çin'de nasıl bir ortamda büyür? İsterseniz bunu konuşarak başlayalım.

Müslüman bir Türkseniz çocukluğunuzdan itibaren Çinliler tarafından dışlanarak büyürsünüz. Ben de hem çocukluğumda hem de eğitim hayatımda birçok kez Çinlilerin ırkçı davranışlarına maruz kaldım. Çinliler genel olarak bizi normal bir insan olarak görmüyorlar. Bize geri kalmış cahiller sürüsü olarak bakıyorlar. 1997 yılında Gulca olayları olmuştu. Ben o zaman ortaokul öğrencisiydim. Yüzlerce Türkü katlettiklerine, binlerce insanı da tutukladıklarına bizzat şahit oldum. Bizim komşumuzun bir oğlu vardı. Onu da Gulca olaylarında tutukladılar. 1.5 sene sonra hapishaneden eve döndüğünde akli dengesini yitirmişti. Komşumuzun oğlu sabahtan akşama kadar evlerinin önündeki bir sandalyede oturuyor ve sürekli düşünüyordu. Birisi yanına yaklaştığında ise korkup telaşlanıyordu. Ben de çocukluğumdan itibaren hep onu gözlemleyerek büyüdüm. Büyüklerimiz bize Çinlilerin aşağılamalarından kurtulmak istiyorsanız okuyun ve yüksek makamlara gelin, diyorlardı. Benim eğitim hayatımdaki en büyük motivasyon bu nasihat olmuştur.

Siz de birçok Doğu Türkistanlı gibi yakınlarından haber alamayan bir Uygur Türküsünüz. Yakınlarınızla irtibatınız nasıl koptu?

2016 hatta 2017 yılına kadar ailemle irtibat kurabiliyordum. Fakat 2017 yılında insanların tek tek ansızın ortadan kaybolduklarını duymaya başladım. 2017'nin sonunda benim de ailemle olan irtibatım tamamen koptu. Evi arıyordum ama telefonuma kimse cevap vermiyordu. Akrabalarımın da sesi birden kesildi. 2 sene boyunca ailemden haber alabilmek için uğraştım. Sonunda kız kardeşimin 2017 yılının sonlarında toplama kamplarına götürüldüğünü ve 2 yıldır toplama kamplarında tutulduğunu öğrendim. Kız kardeşim Mevlüde, İstanbul Üniversitesi'nde işletme bölümünü bitirdikten sonra anneme bakmak için Doğu Türkistan'a geri dönmüştü. 2019 yılının sonlarında kız kardeşimi 1 aylığına serbest bırakmışlar. 1 ay sonra Türkiye'de okuduğu için bölücülük suçlamasıyla tekrar gözaltına alınmış. O günden bugüne kardeşimden bir daha haber alamadım. Şu an toplama kamplarında tutulduğunun dışında elimizde hiçbir bilgi yok. Annem de kardeşim toplama kampında tutulduğu için sürekli ağlamaktan önce görme yetisini kaybetmiş sonra da vefat etmiş.

Ailenizin diğer fertlerinden haber alabiliyor musunuz?

Hayır, alamıyorum. Ne babamdan ne de diğer kardeşlerimden tek bir haber yok.

Kamp Mağdurları isimli bir oluşum kurup uzun bir süre eylemlilik sürecine girdiniz. Bu süreci anlatır mısınız?

Kamp Mağdurları oluşumu tamamen yakınları toplama kamplarında olan Türkiye'deki Doğu Türkistanlılar tarafından oluşturuldu. Hepimizin ailesinden bir veya birkaç kişi toplama kampında tutuluyor. Biz de bu olu-

şum vasıtasıyla hem kendi yakınlarımıza hem de kamplarda tutulan diğer Doğu Türkistanlılara ses olmaya çalışıyoruz.

Bu oluşumdaki mağdurlar genel olarak birbirlerinden nasıl haberdar oldular?

Önce Türkiye'de yaşayan bir Doğu Türkistanlı yakınlarından haber alamadığını anlattığı bir video çekip sosyal medyada yayınladı. Bundan cesaret alan diğer Doğu Türkistanlılar üst üste kendilerinin de yakınlarından haber alamadıklarına dair videolar yayınladılar. Videoları gördükçe kendi aramızda yazışıp tanışmaya başladık. Bir araya gelip yüz yüze de tanıştıktan sonra örgütlenip toplu hâlde mücadele edersek sesimizi daha gür duyuracağımız noktasında fikir birliğine vardık. Önce sokaklarda, kalabalık ortamlarda, camilerin önlerinde pankartlar açıp saatlerce bekleyerek insanların dikkatlerini çekmeye çalıştık. Pankartlarda Doğu Türkistan'daki zulme işaret eden "Toplama Kamplarındaki Kardeşine Sahip Çık, Doğu Türkistan'da Zulüm Var" gibi cümleler yazılıydı. Daha sonra yakınlarımıza ne olduğunu öğrenmek için İstanbul'daki Çin Konsolosluğu'na gittik. Konsolosluğa sadece yakınlarımıza ne olduğunu öğrenmek için bir dilekçe vermek istiyorduk. Fakat konsolosluk görevlileri dilekçelerimizi almadılar. Biz de ellerimizde kaybolan yakınlarımızın resimleriyle Çin Konsolosluğu'nun önünde 18 gün kesintisiz bekledik. Daha sonraki günlerde de aralıklarla aylarca konsolosluğun önüne gittik. Tek isteğimiz kaybolan yakınlarımız hakkında bilgi almaktı. Bu süreçte Türkiye'deki ana akım medya bize haberlerde yer vermedi. Biz de sesimizi sosyal medya aracılığıyla duyurmaya çalıştık. Ayrıca "Anadolu Seferi" ismini verdiğimiz bir yolculuğa çıktık. Türkiye'nin tam 31 ilinde kimi zaman meydanlarda, kimi zaman sokaklarda, kimi zaman da sa-

Medine Nazmi toplama kamplarındaki yakınlarından haber alabilmek için düzenlenen bir eylemde...

lonlarda Doğu Türkistan'la ilgili programlar düzenledik. Gittiğimiz şehirlerde insanlara toplama kamplarını anlattık. Anadolu halkı bize yoğun bir ilgi gösterdi. Biz gerçek kardeşliğin ne olduğunu Anadolu'da hissettik. Bu sürecin sonunda da Kamp Mağdurları Platformu'nu kurduk. Ayrıca mücadelemizi uluslararası bir platforma taşımak için avukatlarımız vasıtasıyla Birleşmiş Milletler'e başvuruda bulunduk. Şu anda da hem faaliyetlerimize devam ediyor hem de BM'den gelecek sonucu bekliyoruz.

Bir iletişim çağında yaşıyoruz ve artık herkes birbiriyle iletişim kurabiliyor. Fakat siz bu iletişim çağında en yakınlarınızdan tek bir haber bile alamıyorsunuz. Bu nasıl bir duygu?

Bu duyguyu ifade edebilecek bir kelime yok. Biz Doğu Türkistanlılar olarak kendi aramızda konuşurken, "Allah bunu düşmanımızın başına bile vermesin." diyoruz. Çünkü toplama kamplarındaki yakınlarımız orada bir ölüyorsa biz burada bin ölüyoruz. Bizim yaşadığımız durum gerçekten çok kötü. Bir insan ölür, mezarı vardır gidip dua edersiniz. Belli bir zaman sonra da normal hayatınız devam eder. Fakat bizim öyle değil. Her gece yeni bir tedirginlikle yatağa giriyoruz. Aklımızda sürekli toplama

Toplama kamplarındaki Doğu Türkistanlı kadınlar

kamplarındaki yakınlarımızın başına bugün ne gelmiştir, nasıl durumdadırlar, onlara nasıl ulaşacağız gibi sorular var. Bu şekilde yaşamak çok ağır ve aynı zamanda çok zor. Siz bizim yerimize kendinizi koyun. Çocuğunuzun, annenizin, babanızın veya kardeşinizin kaybolduğunu düşünün. Rahatça uyuyabilir, rahatça yemek yiyebilir misiniz?

Yakınları kamplarda olan insanlardan size başvuran çok kişi var mı?

Bugün Doğu Türkistanlıların İstanbul'da en çok yaşadıkları semtler Sefaköy ve Zeytinburnu'dur. Sefaköy ve Zeytinburnu'nda sokakta karşılaştığınız herhangi bir Doğu Türkistanlı'ya sorduğunuzda akrabalarından, yakınlarından mutlaka birinin toplama kampında olduğunu öğrenirsiniz. Biz Çin Konsolosluğu'nun önünde 12 kişi beklerken birkaç hafta içinde 5 binin üzerinde insan bize dilekçe ulaştırdı. Bunlar Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlılar. Hepsi toplama kamplarındaki yakınlarını arıyorlar. Aslında ortada gerçek bir soykırım var; fakat devletler ne yazık ki ekonomik ve siyasi menfaatleri nedeniyle bu soykırım karşısında susuyorlar.

Siz toplama kamplarından çıkan insanlarla da görüşüyorsunuz. Genel olarak neler anlatıyorlar?

Normal insanın katlanamayacağı şeyler anlatıyorlar. Birçok insan akli dengesini yitirmiş olarak kamplardan çıkıyor. Hepsine ne olduğu belli olmayan iğneler vurmuşlar ve kamplardaki Uygur kadınların birçoğunu kısırlaştırmışlar. Bizim dinlediğimiz hikâyelerde birçok tecavüz olayı da var. Konuştuğumuz kamp mağdurları yaşanan tecavüzler sonrası kafalarını duvarlara vurarak intihar eden Müslüman kızlardan bahsediyorlar. Ayrıca annebabaları kamplarda olan çocukları da yatılı okullar adı altında götürdükleri çocuk kamplarında Çinlileştiriyorlar. Fakat biz toplama kampları kapatılana, bu kamplarda tek bir Doğu Türkistanlı kalmayana kadar mücadelemizi sürdüreceğiz.

Çin yönetimi bu kampların meslek edindirme yerleri olduğunu söyleyerek toplama kampı iddiasını reddediyor. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Benim kardeşim veya kamplarda tutulan insanların büyük bir kısmı meslekleri olan insanlar. Toplama kamplarında birçok âlim, aydın, bilim adamı ve sanatçı da var. Bu insanlara buralarda ne öğretecekler? Ayrıca bir insan zorla meslek edindirme kursuna götürülür mü? Bu dünyanın neresinde görülmüş? Çin yönetimi tepkiler arttıkça işlediği zulümleri saklamak için yalana başvuruyor. 9 Batı ülkesi reddedilemeyecek delil ve raporlara dayanarak Çin'in bu kamplarda soykırım işlediğini ilan etti. Çin delil ve raporları karşıt delillerle çürütmek yerine buraların meslek edindirme kursları olduğu yalanına başvuruyor.

Siz aynı zamanda Doğu Türkistanlı bir annesiniz. Türkiye'de çocuklarınıza kendi kültürünüzü aktarabiliyor musunuz?

İstanbul'da yaşayan Türklerin kültürleriyle Doğu Türkistanlıların kültürü aslında çok farklı değil. Fakat İstanbul'da Sefaköy veya Zeytinburnu'nda yaşayanlar buradaki Uygur nüfusu nedeniyle kendi çocuklarına Doğu Türkistan kültürünü ve yaşamını daha iyi aktarıyor. Ben de çocuklarıma Uygur Türkçesini öğrettim. Evlerimizde genelde Doğu Türkistan yemekleri pişiyor. Ayrıca Doğu Türkistan'da yaşananlar noktasında onları bilinçlendiriyoruz. Biz Doğu Türkistan davasına sahip çıkıp mücadele ettikçe çocuklarımız da Doğu Türkistan'a daha fazla ilgi duyuyor.

Son olarak neler söylemek istiyorsunuz?

Bugün bizim milletimiz ve vatanımız yok edilmek isteniyor. Doğu Türkistanlılar acıdan kıvranıyorlar fakat sesleri duyulmuyor. Doğu Türkistan toprakları sadece bizim değil; Anadolu'daki Türklerin de Ata Yurdu'dur. Bizim Doğu Türkistan'a yönelik sorumluluklarımız olduğu gibi sizin de sorumluluklarınız var. Ben Türkiye'nin bir gün Doğu Türkistan davasına gerçek anlamda sahip çıkacağını düşünüyorum. Çünkü halk bu konuda oldukça hassas. Halkın bu hassasiyeti bir gün mutlaka daha etkili bir şekilde yönetime de yansıyacaktır. Türkiye bizim ikinci vatanımız olsa da herkes kendi evinde rahat eder. Biz de bir an önce kendi evimize dönmek, vatanımızda özgür bir şekilde yaşamak istiyoruz.

Medine Nazmi ile yaptığım röportajı bitirdikten sonra eve dönerken kendime, "Doğu Türkistan nasıl olmuştu da bu hâle gelmişti?" sorusunu sormaya başladım. Bu soru beni ister istemez Doğu Türkistan tarihini araştırmaya sevk etti. Doğu Türkistan tarihini araştırdıkça hayret verici bilgilerle karşılaştım.

Bitmeyen Özgürlük Mücadelesi

"Yiyeceğin helal olursa dört köşede oturup ye.
Sözün hak olursa handan korkmadan söyle."

-Uygur Atasözü-

Doğu Türkistan tarih boyunca sırasıyla Hunlara, Göktürklere, Uygur Devleti'ne, Karahanlılara, Karahitaylara, Moğollara, Çağatay Hanlığı'na, Timur Devleti'ne ve Saidiye Hanlığı'na ev sahipliği yapmıştır. Saidiye Hanlığı'nın ardından "Hocalar Devri" başlamıştır. Hocalar Devri'nde şehirlerde ayrı ayrı hanlıklar kurulmuş ve bu şehir hanlıkları daha çok âlimler tarafından yönetilmiştir. 77 yıl süren Hocalar Devri'nin ardından Doğu Türkistan 1759 yılında Mançu Hanedanlığı'nın işgaline uğramış ve Müslüman Türk boyları Mançu Hanedanlığı'nın işgaline karşı direnişe geçmişlerdir.

1865'te Özbek bir Komutan olan Yakup Han tarafından Kaşgar şehri merkezli Kaşgariye Devleti kurulmuştur. Yakup Han, Kaşgariye Devleti adına Osmanlı'ya bağlılığını bildirirken bizzat Osmanlı Halifesi Sultan Abdulaziz tarafından desteklenmiştir. 1877'de Yakup Han bir suikastla öldürülmüş ve 1878'de Doğu Türkistan ta-

Kaşgar Devleti zamanında Türkistanlı mücahidler

mamen işgal edilmiştir. 18 Kasım 1884'te ise yüzyıllar boyunca Müslüman Türk boylarının toprakları olarak bilinen Doğu Türkistan ilk defa yeni topraklar anlamına gelen "Şincan" isimlendirilmesiyle Mançu Hanedanlığı'nın 19. eyaleti olarak ilan edilmiştir. Bu dönem Türkler için devletlerini, dolayısıyla da hürriyetlerini kaybetmenin kötü sonuçlarını görme dönemidir. Fakat tarih devinimini sürdürmeye devam etmektedir.

1911'de Çin'de yaşanan isyanlar sonucu Mançu Hanedanlığı yıkılmıştır. Bunu bir fırsat olarak gören Doğu Türkistanlılar 1912 senesinde Timur Halife önderliğinde silahlı bir ayaklanma başlatmışlardır. Bu ayaklanma sonuca ulaşamasa da daha sonraki ayaklanmalara ilham olmuştur. Bu tarihten itibaren Doğu Türkistan genel olarak merkezden atanan Çinli valiler ve savaş ağaları tarafından yönetilmiştir. Bu dönem aynı zamanda Batı Türkistan'ı işgal edip Doğu Türkistan sınırlarına dayanan Rusların siyasi ve askerî olarak Doğu Türkistan'da etkili olmaya başladıkları dönemdir.

Yaşanan her türlü gelişmeye rağmen Müslüman Türklerin ruhlarındaki özgürlük ateşi hiç sönmemiştir. 1931'de Tohulu Karakolu'nda çalışan Çinli bir komutanın zorla Müslüman bir Türk kızını alıkoymak istemesi üzerine Kumul'da Salih Dorga ve Hoca Niyaz Hacı önderliğinde başlatılan ve daha sonra Muhiti Kardeşler önderliğindeki Turfanlılar tarafından desteklenen, 1933'te ise Mehmet Emin Buğra önderliğinde Hoten ve çevresine yayılan silahlı halk direnişi, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kapılarını açmıştır.

Doğudan ve kuzeyden Kaşgar şehrine giren mücahidler eski şehri özgürleştiren General Timur Bey'le birleşmişler ve mücahidlerin tek vücut olması işgal birliklerinin çekilmelerini sağlamıştır. 12 Kasım 1933'te Kaşgar şehrinin Könci (Göncü) mahallesinde tekbirler ve salavatlar eşliğinde Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ilan edilir. Türklerin bu tarihten itibaren sembolü olmaya başlayan Gökbayrak Doğu Türkistan semalarında özgürce dalga-

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları. Kurucu kadrolar genelde âlimlerden ve askerlerden oluşuyordu.

lanırken; yeni devlet İslam, adalet, hürriyet ve kardeşlik ilkeleri üzerine kurulur. Yeni bir anayasa oluşturulup ülkeyi yönetecek meclis ve bakanlar da kısa zaman içinde belirlenir.

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı'na Hoca Niyaz Hacı, başbakanlığına ise Sabit Damolla seçilir. Bu süreçte dolaşımdaki Çin parası iptal edilip Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti adına yeni para bastırılmış, Türkler ayrıca kendi devletlerinin pasaportunu kullanmaya başlamışlardır. Devlet kurulduktan sonra ilk iş olarak Ankara'ya bir telgraf çekilir ve Türkiye'ye Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğu müjdesi verilir. Fakat Türkiye bu telgrafa aynı duygularla cevap vermemiş ve Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ni tanımamıştır. Yeni devlet Doğu Türkistanlıların atalarından kalan topraklarda özgür bir şekilde yaşamalarının önünü açarken Çin ve Rusya bu durumdan rahatsız olur. Yoğun saldırılar ve içerde çıkarılan fitneler sonucu Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti yıkılma sürecine girer. Başkent Kaşgar, devletin kuruluşundan 3 ay sonra düşse de, devlete bağlı mücahidler başta Hoten olmak üzere ülkenin farklı bölgelerinde Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti adına direnmeye devam ederler. Hatta bu direniş Hoten ve çevresinde 5 aydan fazla sürer.

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin vatandaşlarına dağıttığı pasaport

1933 ile 1944 yılları arasındaki dönem ise Rusların Doğu Türkistan topraklarında en etkili oldukları dö-

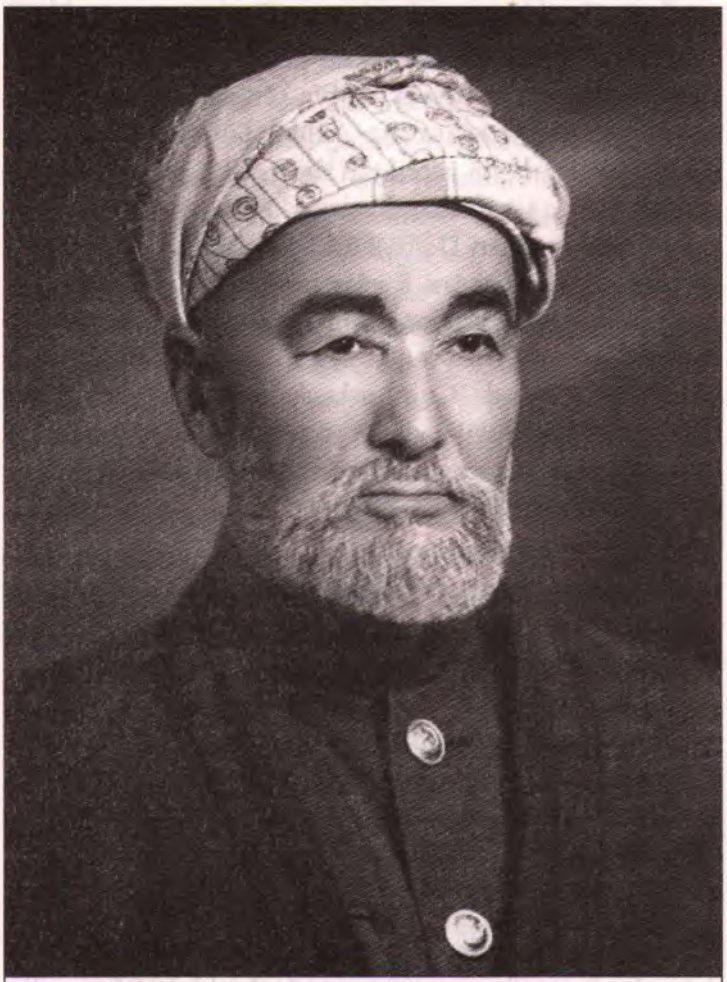
Hoten'de Çinli işgalcilere karşı hürriyet mücadelesini başlatan Mehmet Emin Buğra ve diğer âlimler. Buğra en öndeki siyah cübbeli ve sarıklı olan.

nemdir. Çin'de yaşanan iç savaşı bir fırsat olarak gören Ruslar, dönemin genel valisi Şın Şı-sey'den de faydalanarak Doğu Türkistan'da etkilerini arttırmışlar ve yıllarca Çin işgaline maruz kalan Türkler bu sefer de Rus komünistlerin zulmüne uğramışlardır. Bu dönemde başta Doğu Türkistan Devleti'nin kurucu kadroları olmak üzere binlerce Türk Ruslar tarafından ya öldürülmüş ya da hapsedilmiştir. Fakat Doğu Türkistanlılar tekrar direnişe başlayıp bu sefer ülkenin kuzeyinde bağımsızlık ateşini yakarlar.

7 Kasım 1944'te Gulca şehrinde Çinli işgal askerleriyle Müslümanlar arasında silahlı çatışmalar başlar ve böylece bağımsızlık için cihad ilan edilir. Aynı gün İli'de valilik binası ele geçirilir ve silahlı halk isyanı Doğu Türkistan'ın kuzey şehirlerine doğru yayılır. 12 Kasım 1944'te Alihan Töre Saguni, İli şehrinde Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin ilk lideri olarak seçilir ve aynı toplantıda 17 kişilik geçici hükûmet yayınlanan bir bildiriyle halka tanıtılır. Alihan Töre'nin oğlu Asılhan Alihan Töreoğlu,

Doğu Türkistan Devleti'nin kurulduğu gün şahit olduklarını şöyle anlatıyor: **"Fedakâr sofilerden Kasım Sofi, o gün atına atlayarak şehirde cumhuriyetimizi ilan etti. Bugünden itibaren işgalci Çin hükûmetini tanımadığımızı, bağımsız Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ve devlet başkanımızın Alihan Töre cenapları olduğunu bütün halka duyurdu. Bunun üzerine bütün millet sokaklara dökülerek, merkez idare binasının önündeki sokakları doldurdu. 'Allahuekber' ve 'Hurra' sesleri bütün gökyüzünü inletti. Eskiden genel valilik şimdi ise merkez idare binası olarak görev yapan heybetli binanın, Çin mimarisiyle yapılmış kapısının her iki yanında iki tane kocaman taş aslan heykeli vardı. Babamız, çevredeki kalabalığın yardımıyla zulmün sembolü olan bu vahşi hayvanın üzerine çıktı ve dimdik bir şekilde Bağımsız Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğunu resmen ilan etti. Ardından Allah'a hamdu senalar edip ateşli bir nutuk çekerek şöyle konuştu:**

-'Bu Türkistan memleketinden, Turan ilinden dünyaca meşhur birçok hakan, birçok sultan geçmiştir. İşte bunlardan biri de İbrahim Peygamberin zamanında devlet kurmuş olan Oğuz Han'dır. Uygur Devleti'nin ilk temelleri de bu zat tarafından atılmış olup, sonraki devirlerde Satuk Buğra Han'lar, Alparslan Han'lar hep bu topraklardan dünyaya ün salmışlardır. Bu kahramanların hepsi bizim ecdadımızdır. Doğu Türkistan halkının öz toprağında öz hükûmetine sahip olması bu sebepten muhakkak ki şarttır. Bu tarihi hakikate bütün dünya halkları şahittir. Yukarıda sözünü ettiğim iddianın delillerinden biri de vatanımız olan Doğu Türkistan'dan çıkan âlimlerdir. Yusuf Has Hacip ve şaheseri *Kutadgu Bilig,* Mahmud Kaşgâri ve yapıtı *Dîvânu Lugâti't-Türk* gibi birçok delil vardır elimizde, hepsi bu

Alihan Töre Saguni

vatanın ürünüdür. Elbette biz kazanacağız! Allahuekber!!!' "[10]

"Üç Vilayet İnkılabı" olarak bilinen ayaklanmaların ardından kurulan devletin merkezi İli, Altay ve Tarabaga-

10 Ali Han Töre Saguni, Asılhan Alihan Töreoğlu, *Türkistan Kaygısı*, çev. Oğuz Doğan vd.), Tarih ve Kuram Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 292, 293.

tay bölgeleri olmuştur. Yeni devletle Doğu Türkistan'ın kuzeyindeki Türk boyları tekrar kendi yönetimlerine kavuşmuş, Türkistan toprakları bir kez daha özgürlük havasını solumaya başlamıştır. Alihan Töre iki yıl devletin cumhurbaşkanlığını yaptıktan sonra 1946 yılının haziran ayında Ruslar tarafından kaçırılır. Başlangıçta İslami ilkelere göre kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti Alihan Töre'den sonra Ruslar tarafından ana yörüngesinden çıkarılır ve devlet yıkılma sürecine girer. 1949'da devletin Alihan Töre'den sonraki en etkili isimlerinden oluşan ve içlerinde Cumhurbaşkanı Ahmet Can Kasımi'nin de bulunduğu 6 kişilik yönetici kadrosu Ruslar tarafından uçak kazası süsü verilen bir suikastla öldürülür ve böylece Doğu Türkistan Devleti tamamen yıkılır.

Rusların Doğu Türkistan'la bu denli yakından ilgilenmelerinin ana nedeni ise Batı Türkistan'ın hemen sınırındaki Doğu Türkistan'da kurulacak bir devletin diğer Müslüman Türk boylarına da örnek olacağı ve Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan gibi işgal altında tutulan Batı Türkistan topraklarında Ruslara karşı özgürlük mücadelelerinin başlayacağı korkusudur. Bu nedenle Doğu Türkistan yakın tarihini araştıran herkes Türklere sadece Çinlilerin değil; Rusların da büyük düşmanlıklar yaptığını fark eder.

Acı ve zulümlerle olduğu kadar kahramanlıklarla da dolu olan bu tarihi sürecin sonunda Aralık 1949'da milliyetçi Çin yönetimini deviren Maoistler Doğu Türkistan'ı tamamen işgal etmiş ve o tarihten bugüne Doğu Türkistanlılar üzerinde özgürce yaşadıkları topraklarını tamamen kaybetmişlerdir. Doğu Türkistan, Komünist Çin yönetimi tarafından 1955'ten beri "Şincan Uygur Özerk Yönetimi" olarak isimlendirilmektedir. Fakat Doğu Türkistanlılar bu isimlendirmeyi reddedip işgal altındaki topraklarına "Şarki Türkistan" demeyi sürdürüyorlar.

Çinlilerin gözünde Şincan olan bu topraklar Doğu Türkistanlıların gözünde hâlâ Şarki Türkistan'dır.

Çin Doğu Türkistan'daki Türkleri birer Han Çinli'ye dönüştürmek istemekte, Çinlilerle Müslüman Türk boyları arasında yaşanan çatışma en temelde Han Çinli olmaya karşı gösterilen direnç nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Komünist Çin yönetimi son 70 yılda Çin'deki birçok topluluğu asimile ederek Çinlileştirse de Doğu Türkistanlılar asimile olmamakta inat eden toplum olarak bilinmektedir. Doğu Türkistanlı Müslüman gençlerin yetişmesinde büyük katkısı olan gizli medreseler gerçeği de bu inat ve kararlılığın en etkileyici örneklerinden biridir. **"Komünist Parti yönetiminin Müslüman Uygur neslinin dinî ve millî duygularını yok etme amaçlı baskı kurduğu dönemde, din âlimlerimiz hemen alternatif bir yöntem buldu: 'Gizli Medreseler' Gözlerden uzak, evlerin müştemilatlarında veya kullanılmayan arka odalarında küçük gruplar hâlinde dersler verilmeye başlandı. Yatakhane ile sınıfların bir arada bulunduğu bu küçük yerlerden ancak bir veya iki haftada bir kez çıkıp ailelerimizi görme imkânı buluyorduk. Hocalarımız her gün ders vermek için kilometrelerce yürürdü. Komünist Parti polislerine yakalanmamak için farklı sokakları kullanırlardı. Bize ders verenler ise Komünist rejimin işgali sonrası 1966'daki Kültür Devrimi sırasında yıllarca hapishanelerde zulüm görmüş zatlardı. Zindanları Hz. Yusuf gibi ilimlerini ve manevi terakkilerini arttırmak için Medrese-i Yusufiye'ye çeviren bu fedakâr insanlar, 18 sene kaldıkları dört duvar arasından çıkar çıkmaz bu sefer de gizli medrese sistemini kurmuşlardı. Onlar Müslüman Uygur neslinin yetişmesi için ömürlerini harcadılar. 1982'de Hoten'deki evimize yaklaşık 8 km. uzaklıktaki bu medreselerden birinde 5 sene eğitim alma imkânı buldum. Hocalarımızdan**

önce Abdulahad Han Mahsum Hacim'den sonra da Muhammed Ali Akhun Helpitim üstatlarımızdan ders aldım. Bu medreseler devletten gizli olduğu için dışarıda komünist diktanın polislerine yakalanmamak adına 'üstad veya hocam' kelimelerini kullanmazdık. Çarşı pazarda aramızda konuşurken, sanki bir esnaftan bahsediyor gibi hocalarımızı 'ustam' diyerek anmak bizim için daha güvenliydi."[11]

Çin bugün Doğu Türkistan'daki işgalini özellikle Bingtuanlar üzerinden sürdürmektedir. Şincan Üretim ve İnşa Birlikleri anlamına gelen Bingtuan, işlev olarak İngiltere'nin Asya'daki sömürgecilik faaliyetlerinde kullandığı Doğu Hindistan Şirketi'ne bir hayli benzemektedir. İlk defa 1954'te Mao Zedung'un talimatıyla Çin'in sömürge kolordusu olarak kurulan Bingtuan, zamanla dünyanın en önemli ticari kuruluşlarından biri hâline dönüşmüştür. **"Kuruluşu sırasında iç savaş sonrası tasfiye edilen ve başıboş kalan Halk Kurtuluş Ordusu askerleri Bingtuan bünyesindeki inşaat ve üretim sahalarına işçi olarak transfer edilmiştir. Bu işçilerden müteşekkil birlikler bir yandan yeni yerleşim merkezleri, çiftlikler ve fabrikalar inşa ederek zirai gelişim ve kalkınmada önemli bir rol üstlenirken bir yandan da sınır bölgelerinde asayişi sağlama görevini yürütmüşlerdir. Bingtuan, kuruluşundan itibaren oluşturduğu iş alanları ve kurduğu şehirler, fabrikalar ve çiftliklerle Çin'in kalabalık doğu ve merkez şehirlerinden göç eden/ettirilen Han Çinlilerin Doğu Türkistan topraklarına yerleştirilmesinde de kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır."**[12]

Bugün Doğu Türkistan topraklarındaki Han Çinlilerin büyük bir kısmı Bingtuan bünyesinde çalışırken kendine

11 Abdulhakim İdris, *Kızıl Kıyamet*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2021, s. 430, 431.

12 Amine Tuna, *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık*, İHH İnsani Yardım Vakfı İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2015, s. 24.

ait okullara, hastanelere, askerî birliklere, mahkemelere, hapishanelere, kamu güvenlik bürokrasisi ve medya kuruluşlarına sahip olan bu dev sömürge organizasyonu zamanla devlet içinde bir devlete dönüşmüştür. Doğu Türkistan'daki hiçbir resmî birimin hesap soramadığı Bingtuan direk Pekin'deki yönetime bağlıdır.

Bunca baskı ve asimilasyon politikalarına rağmen Doğu Türkistanlıların ayakta kalmalarında güçlü bir tarihsel hafızadan beslenmeleri ve Uygurların kendilerine ait bir alfabeye sahip olmalarının büyük etkisi vardır. Geçmişte kurdukları devletler bugün de Doğu Türkistanlıların bağımsızlık umutlarını perçinlemektedir. Tarih bize birçok kez göstermiştir ki geçmişte devlet kurup kendi inanç ve bayrakları altında özgürce yaşayan halkların esaret altına alınıp bağımsızlık taleplerinden vazgeçirilmeleri hiç de kolay değildir.

Doğu Türkistan tarihini araştırırken karşıma birçok isim çıkmıştı ve bu isimleri daha yakından tanımak istiyordum. Yapmayı düşündüğüm aslında bu isimler

Doğu Türkistan'dan tarihî bir fotoğraf

üzerinden Doğu Türkistan halkının geçmişten bugüne uzanan izini sürmek, tarihsel ve kimliksel kodlarını anlamaktı. Ben de hikâyeye en baştan, Abdulkerim Satuk Buğra Han'a kadar uzanan tarihi süreçten başladım. Bu esnada beni hayretler içinde bırakan hayat hikâyeleriyle karşılaştım. Doğu Türkistan tarihinin unutulmaz isimlerini araştırırken kendimi ayrıca pek fazla bilmediğim bir dünyanın kapılarını da aralıyormuş gibi hissediyordum.

Doğu Türkistan Tarihinin Unutulmaz İsimleri

Doğu Türkistan toprakları tarih boyunca bağrından çok önemli isimler çıkarmıştır. Bu isimlerin kimileri Müslüman Türklerin kültür ve yaşayışında izler bırakırken kimileri de verilen özgürlük ve adalet mücadelesinin sembol isimleri hâline gelmiştir. Eminim ki onları daha yakından tanıdıkça sizlerin de Türkistan coğrafyasına olan ilginiz artacak ve Anadolu'yu tarih boyunca besleyen en önemli damarlardan birini keşfetmiş olacaksınız.

Abdulkerim Satuk Buğra Han

Kaşgar yakınlarındaki Artuş kasabasında doğan Abdulkerim Satuk Buğra Han, 20 yaşında Karahanlılar devletinin başına geçip ilk Müslüman Türk Sultanı unvanını almıştır. Doğu Türkistan mücadelesinin önderlerinden Mehmed Emin Buğra, *Şarki Türkistan Tarihi* isimli çalışmasında Abdulkerim Satuk Buğra Han'ın Müslüman oluşunu ve akabinde de Karahanlılar devletinin başına geçmek için Kaşgar şehrine girişini şu şekilde anlatıyor:

"M. 932'de Buhara'daki Samani Devleti'nin hanedanına mensup olan Ebu Nasır Samani adlı âlim bir

zat, tüccar suretinde bir kervana baş olup Özkend ve Turugart yoluyla Artuş'a ulaştı. Bir yerde yoldaşları ile cemaat olup namaz kıldıkları sırada ava çıkan Satuk Tekin (Abdulkerim Satuk Buğra Han) o yere geldi ve bu kervanın Müslümanlara ait olduğunu anladı. Satuk Tekin münevver ve hakperest bir yiğitti. Ebu Nasır namazı ifa ettikten sonra Satuk Tekin ondan İslam hakikatlerini sordu. Ebu Nasır İslam hakikatlerini beyan etti. Bu beyanlar Satuk Tekin'in kalbine çok tesir etti ve Ebu Nasır'a birkaç gün Artuş'da kalmasını emretti. Gayet gizli bir surette yalnız kendisi Müslüman oldu ve daha sonraları güvendiği yaverlerinin gizli bir surette İslam'ı kabul etmelerini sağladı. Ondan sonra diğer insanları kendi tarafına çekmeye başladı. Beş-altı ay içinde Satuk Tekin'in riyaseti altında birkaç yüz kişiden oluşan gizli bir genç Müslümanlar cemiyeti teşkil edildi. Satuk Tekin, bu gençleri mükemmel bir şekilde silahlandırdı. Sonunda Satuk Tekin, cemiyet azalarını gizli bir surette Kaşgar şehrine soktu."[13]

Abdulkerim Satuk Buğra Han Kaşgar'ı ele geçirip Karahanlı Devleti'nin başına geçtikten sonra İslam'ın yayılması için Şamanlara, Zerdüştlere ve Budistlere karşı cihad etmiştir. Satuk Buğra Han adil, ilme ve âlimlerle istişareye önem veren bir sultan olarak tanınıyordu. Onun döneminde Kaşgar bir ilim ve ticaret merkezi olmuş ve İslam dini Türkistan topraklarında yayılmıştır. 955 yılında ölen Abdulkerim Satuk Buğra Han'ın türbesi bugün doğduğu yer olan Artuş'ta bulunuyor.

Kaşgarlı Mahmud

1008 yılında Kaşgar'a bağlı Opal köyünde dünyaya gelen Kaşgarlı Mahmud ilk olarak Saç ve Hamidiye Med-

13 Mehmet Emin Buğra, *Şarki Türkistan Tarihi*, haz. Abdullah Oğuz, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 167.

Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk'te yayınladığı meşhur harita

reseleri'nde eğitim görmüştür. Dönemin en üst düzey ilimlerinin okutulduğu bu medreselerden başarılı bir öğrenci olarak mezun olan Kaşgarlı Mahmud, 1057 yılında ailesinin bir baskınla öldürülmesi üzerine Kaşgar'dan ayrılarak Bağdat'a gider. **"Kaşgarlı Mahmud'un Bağdat'a doğru yola çıktığı dönemde dört Karahanlı başkenti vardı. Aralarındaki en eskisi Kaşgar'dı. İkinci başkent kadim Semerkand kentiydi. Diğer ikisi ise bugün Kırgızistan'da kalan Uzkend ve Balasagun'du."**[14]

Bağdat'tan sonra tekrar yollara düşen Kaşgarlı Mahmud 15 yıl boyunca Türklerin yaşadığı şehirleri, obaları, dağları dolaşıp farklı bölgelerde yaşayan Türklerin şiveleri, gelenek ve görenekleri hakkında araştırmalar yapmıştır. Ünlü eseri *Dîvânu Lugâti't-Türk*'ü kaleme almaya 1072 yılında başlayan Kaşgarlı Mahmud, 1076 yılında kitabına son şeklini vermiştir. Eserini, oğlu vasıtasıyla Abbasi Halifesi Muktedi Biemrillah'a sunan Kaşgarlı Mahmud, zamanla Bağdat'da herkesin saygı duyduğu bir isim hâline gelir.

14 S. Frederick Starr, *Kayıp Aydınlanma*, çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019, s. 394.

Dîvânu Lugâti't-Türk'le mensubu olduğu milletin sosyal ve kültürel hayatını diğer Müslümanlara aktaran Kaşgarlı Mahmud çok yönlü bir İslam âlimidir. Tefsir, hadis gibi alanlarda bir hayli yetkin olan Kaşgarlı Mahmud dil, harita, coğrafya gibi alanlarda da uzmandır. 24 Türk boyu hakkında en sağlıklı bilgileri elde edebileceğimiz Dîvânu Lugâti't-Türk, Müslüman Türklerin geçmişlerine ışık tutan en önemli eserlerin başında gelmektedir. **"XI. yüzyıl Türk dünyasının en önemli eserlerinden biri olan ve Türk lehçelerinin ilk sözlüğü kabul edilen *Dîvânu Lugâti't-Türk*, bir sözlük olmasından öte Türkler'in hayatını her yönüyle ele alan çok önemli bir eserdir. Siyasi, idari, sosyal, iktisadi ve kültürel açılardan Türkler hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Türk inanış ve efsaneleri, yaşam tarzları, yeme içme kültürü, oturma kalkma ve kılık kıyafet şekilleri, halk hekimliği hakkında eserinde sayısız örnekler vardır. Kaşgarlı Mahmud; Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma ve Kırgızların lehçelerini iyi bilmekteydi. Eser Türkçe'de fiillerin yapısı, dilin kuralları, ses değişimleri ve gramer hâlleri açısından da oldukça önemlidir. Ayrıca kelimelerin kökenlerini vermesi mukayeseli Türk dili araştırmaları açısından büyük bir önem taşımaktadır. Eser, Türk dilinin en eski sözlüğüdür. İçinde Türkçe şiirler, coğrafya, kültür tarihine ve tarihe dair bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Kaşgarlı Mahmud, eserinde bir de dünya haritasına yer vermektedir. Bu harita, fiziki coğrafya açısından önemlidir."**[15]

1080 yılında tekrar Kaşgar'a dönen büyük Türk âlimi Kaşgarlı Mahmud, Kaşgar'a 45 km uzaklıktaki Opel köyünde kendi adına açılan Mahmudiye Medresesi'nde öğrencilerine dersler vermeye başlamıştır. İlimle, seyahat-

15 Suat Kaynak, "Kaşgarlı Mahmud", https://islamdusunceatlasi.org/kasgarli-mahmud/499, (02.11.2023).

le ve öğrencilerle geçen bir ömrün ardından 97 yaşında vefat eden Kaşgarlı Mahmud, Hamidiye Medresesi'nin bahçesinde toprağa verilmiştir.

Yusuf Has Hacip

Yusuf Has Hacip 1017 yılında Karahanlı Devleti'nin yönetimi altındaki Balasagun şehrinde dünyaya gelmiştir. Bugün Kırgızistan sınırları içinde olan Balasagun'dan (Tokmok) yola çıkıp dönemin en önemli ilim merkezlerinden Kaşgar'a gelen Yusuf Has Hacip burada iyi bir eğitim almıştır. Dinî ilimlerin yanında edebiyat, felsefe gibi ilimlerde de kendini geliştirmiş bir âlim olan Yusuf Has Hacip, Türk dil ve edebiyatının temel eserlerinden biri olarak kabul edilen *Kutadgu Bilig*'i (Mesut Olma Bilgisi) kaleme almaya başlamıştır. 50'li yaşlarda 18 aylık bir çalışmanın sonunda kitabını tamamlayan Yusuf Has Hacip, kitabı dönemin Karahanlılar Sultanı Ulu Kara Buğra Han'a sunar. Aynı zamanda bir siyasetname özelliği de taşıyan kitabı çok beğenen Sultan, Yusuf Has Hacip'e büyük değer verir. **"Eser mesnevi tarzında yazılmış ve 6645 beyitten oluşmaktadır. Müellif, eserinde insan hayatının anlamının peşinden gitmektedir. İnsanın toplum ve devlet içindeki görevlerini belirlemekte; birey, toplum ve devlet hayatının ideal düzeninde nelere ihtiyaç duyulduğunu, bunların nasıl kazanılacağını ve nasıl kullanılacağını sanatkârane bir şekilde ele almaktadır."**[16]

Kaşgarlı Mahmud'un kaleme aldığı *Dîvânu Lugâti't-Türk* nasıl Türklerin dış dünyaları hakkında bilgi veriyorsa Yusuf Has Hacip'in hazırladığı *Kutadgu Bilig* de Türklerin iç dünyalarının nasıl olması gerektiğini anlatır. Yöneticilere bol bol nasihat ve öğütlerin de verildiği

16 Alpaslan Fener, "Yusuf Has Hacip", https://islamdusunceatlasi.org/yusuf-has-hacib/490, (02.11.2023).

eser, Türkçe'nin zenginliğini gözler önüne serer. *Kutadgu Bilig*'in Uygurca kaleme alınan ilk nüshası 1439'da Afganistan'ın Herat şehrinde bulunmuştur. Türk tarihinin en önemli kurucu metinlerini kaleme alan Kaşgarlı Mahmud'un ve Yusuf Has Hacip'in eserleri incelendiğinde ikisi de Müslüman olmayı en büyük şeref olarak kabul ederler. Bunun yanında her ikisinin de İslam dininin yanında Türk dil, edebiyat ve kültürüne de sonuna kadar sahip çıktıkları fark edilir.

Yakup Han Bedevlet

1826 yılında Özbekistan'ın başkenti Taşkent yakınlarındaki Pişkent'te doğan Yakup Han Bedevlet ilk olarak Hokand Hanlığı'nda askerî eğitim alır. Askerî yeteneği, cesareti ve zekâsı nedeniyle orduda kısa zamanda yükselen Yakup Han, yönettiği birçok savaşta üstün başarılar gösterir. Dönemin Kaşgar Hanı Gasıp Sıddık Bey, şehri kuşatan Çin birlikleriyle baş edemeyince Hokand Hanlığı'ndan yardım ister. Bunun üzerine 1864 yılında Yakup Han bin kişilik bir askerî birlikle din kardeşlerine yardım için Hokand Hanlığı adına Özbekistan'dan Kaşgar'a gönderilir.

Kaşgar'ı kuşatan Çinlileri püskürten Yakup Han zamanla Doğu Türkistan halkının sevgisini kazanır. Kaşgar Hanlığı tarafından ordu kumandanlığıyla ödüllendirilen Yakup Han, Kaşgar'daki Çin birliklerini püskürtmekle yetinmez ve Yarkent, Hoten, Aksu, Kuça ve Karaşehir'i de hâkimiyeti altına alıp 1865 yılında Kaşgar Hanlığı'nın başına geçer. 1867'de Bedevlet (Mesut Hükümdar) unvanını alan Yakup Han, Doğu Türkistan'daki hanlıkları teker teker Kaşgar Hanlığı'nın çatısı altında toplamaya başlar. 1 sene içinde Rusların işgali altında olan Gulca şehri dışında tüm Doğu Türkistan'ı yönetimi altına alan

Yakup Han Bedevlet

Yakup Han, Doğu Türkistanlılara ait Müslüman bir Türk devleti kurar.

Osmanlı, İngiltere ve Rusya ile diplomatik ilişkiler de geliştiren Yakup Han, 1873'te bir heyeti İstanbul'a gönderir. İstanbul'a gelen Doğu Türkistanlı heyet, Yakup Han'ın Osmanlı'ya bağlılığını bildirip Sultan Abdulaziz'den Doğu Türkistan topraklarının bir Osmanlı toprağı olarak kabul edilmesini talep eder. Bu talebi kabul

eden Sultan Abdulaziz, Kaşgar Devleti'ne destek için Albay Kazım Bey komutasındaki 5 muvazzaf ve 3 emekli subaydan oluşan bir askerî eğitim grubunu 1200 piyade tüfeği, 6 sahra topu ve cephane yapımında kullanılan barut ve malzemeleriyle birlikte Hindistan üzerinden Doğu Türkistan'a gönderir. Sultan Abdulaziz İstanbul'dan Doğu Türkistan'a ayrıca bir mektup, saat ve çeşitli hediyeler de yollar. Bunun akabinde Yakup Han'a Osmanlı tarafından "Emir" unvanı verilir. Yakup Han da kurduğu yeni devlette hutbeyi Sultan Abdulaziz adına okuttuktan sonra Kaşgar'da göndere Osmanlı bayrağı çektirir. Ayrıca bastırdığı altın ve gümüş paralara Sultan Abdulaziz'in ismini yazdırır. Böylece Doğu Türkistan toprakları son derece güçlü bağlarla Osmanlı'ya bağlanmış olur. Yakup Han'ın kurduğu yeni devlet Abdulhamid Han tahta çıktıktan sonra da elçiler vasıtasıyla İstanbul'la ilişkilerini sürdürmeye devam etmiştir.

Yakup Han'ın Doğu Türkistan içinde birliği sağlaması; dışarıda da Osmanlı, Rusya ve İngiltere ile diplomatik ilişkiler kurması o dönem Çin'i yöneten Mançu Hanedanlığı'nı rahatsız eder. Bunun üzerine 1877'nin baharında Kaşgar Devleti'ni yıkmak için General Zuo Zontang'ın idaresinde büyük bir ordu yola çıkar. Önce Kumul ve Urumçi'yi işgal eden Mançu İmparatorluğu'na bağlı askerler Kaşgar'a doğru ilerler. Yakup Han sayıca kendilerinden üstün olan Çinlilere karşı savaşma konusunda tereddüt gösterince tarih bu tereddüdü affetmez. Bu sırada Yakup Han kurulan bir tuzakla 29 Mayıs 1877'de zehirlenir ve Kaşgar Devleti yıkılma aşamasına girer.

Doğu Türkistanlılar Yakup Han öldürüldükten sonra Çin ordularına karşı direnişe devam etseler de 16 Mart 1878'de bağımsız devletlerini kaybederler. Osmanlı tarafından İstanbul'dan Doğu Türkistan'a gönderilen Türk subayları da Çinliler tarafından esir alınıp İngilizlere tes-

lim edilir. Mançu Hanedanlığı'nın Doğu Türkistan'ı işgal ettiği dönem Osmanlı devletinde büyük bir depreme neden olan 93 Harbi'nin sürdüğü döneme denk geldiği için İstanbul'dan Doğu Türkistan'a gerekli yardım gönderilememiştir.

Yakup Han savaş hilelerini ve diplomasiyi iyi bilen bir lider olsa da içeride yaptığı bazı hatalar tüm yöneticiler için tarihe ibret olarak geçmiştir.

"Yakup Bey, her şeyin merkeziydi. Her iş, her fikir ve her karar sadece ondan çıkardı. Hiçbir danışmanı veya veziri yoktu. Önemli işler için danışma ve müzakere meclisi oluşturmak bir tarafa dursun, başkalarının tavsiyeleri ile iş yapmayı hükümdar olan kişinin liyakatsizliği ve yetersizliği olarak görüyordu."[17]

Sabit Damolla

Büyük bir İslam âlimi olan Sabit Damolla aynı zamanda 1933'te kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin ilk başbakanıdır. 1883'te Kaşgar'ın Artuş ilçesine bağlı Azak köyünde dünyaya gelen Sabit Damolla, ilk eğitimini Kaşgar'daki Hanlık Medresesi'nde alır. Daha sonra yine eğitim için gittiği Buhara'da yıllarca

Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin ilk Başbakanı Sabit Damolla

17 Buğra, *age.*, s. 360.

kaldıktan sonra 1914'te Doğu Türkistan'a dönerek Hanlık Medresesi'nde hocalık yapmaya başlar. Doğu Türkistanlıların ancak eğitimle ayağa kalkabileceğini düşünen Damolla 10 sene Kaşgar'da hocalık yapar. Bunun akabinde Gulca şehrinde eğitim çalışmalarını sürdüren Damolla'nın halka yönelik verdiği vaazlar büyük ilgi görürken diğer taraftan da Sabit Damolla üst üste eserler hazırlamaya başlar. *Akaid-i Cevheriye, Beyan el Sünne, Eltiye Şerhi, İslam Hukuku* gibi kaynak eserleri Uygur Türkçesiyle hazırlayan Sabit Damolla, Kur'an-ı Kerim'i de Uygur Türkçesi'ne tercüme eder.

1931 yılında Doğu Türkistan'dan hac yolculuğuna çıkan Sabit Damolla bu sırada Suudi Arabistan, Mısır, Türkiye, Hindistan gibi ülkelerde âlimler ve düşünürlerle bir araya gelmiş, yaptığı bu yolculuk Damolla'nın siyasi ufkunun gelişmesine neden olmuştur. Cedidciler olarak bilinen ıslah, eğitim ve hürriyet hareketinden de etkilenen Damolla, halka yönelik verdiği vaazlarla Doğu Türkistanlılar arasında bağımsızlık fikrini yaymaya çalışır. Damolla 1932'de Hoten'e gelerek bağımsızlık mücadelesine hazırlık için Mehmet Emin Buğra'nın önderliğinde kurulan gizli teşkilata üye olur. Şartlar olgunlaşınca Hoten'de ilan edilen cihadın ardından ilk olarak Hükûmet-i İslami'ye Hoten (Hoten İslam Hükûmeti) isimli geçici bir yönetim kurulur. Daha sonra Sabit Damolla tarafından geniş çaplı bir toplantıyla kendine ait meclisi, anayasası, bakanlar kurulu, pasaportu ve bayrağı olan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ilan edilir. 12 Kasım 1933'te ilan edilen yeni devletin başbakanı olan Sabit Damolla, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin yıkılması sonrası tutsak düşüp Urumçi şehrine götürülerek işkence altında şehit edilse de, onun ve arkadaşlarının yakmış oldukları hürriyet ateşi bugün de yanmaya devam etmektedir.

Hoca Niyaz Hacı

Hoca Niyaz Hacı

1933'te kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Hoca Niyaz Hacı, daha çok askerî kimliği ile ön plana çıkan bir şahsiyettir. Doğu Türkistan'ın Kumul iline bağlı bir dağ köyünde dünyaya gelen Hoca Niyaz Hacı, 18 yaşına ulaştığında Çinlilerle ittifak yapan Kumul Hanlığı'na karşı başlatılan isyana katılmıştır. Kumul Hanlığı'nın isyancıları bastırması üzerine Turfan bölgesine geçen Hoca Niyaz Hacı, burada bölgenin tanınmış medreselerinden Astana Medreseleri'nde kısa bir süre eğitim görür. Bu sırada "Muhiti Kardeşler" olarak bilinen ve Doğu Türkistan halkının bağımsızlığı için hazırlık yapan Maksut ve Mahmut Muhiti ile tanışan Hoca Niyaz Hacı bu yıllarda kendini askerî olarak da geliştirir.

Doğu Türkistan topraklarında gerçekleşen birçok askerî faaliyette aktif olarak rol oynayan Hoca Niyaz Hacı, artan Çin baskılarına karşı meşhur Kumul Ayaklanması'nı başlatır. Diğer bölgeleri de harekete geçiren bu askerî ayaklanma Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla sonuçlanır. Yeni kurulan devlet Çinli yöneticiler ve Ruslar tarafından kuşatma altına alınır. Daha sonra dönemin Genel Valisi Şın Şı-sey'e bağlı Çinli askerler tarafından tutuklanan Hoca Niyaz Hacı, uzun süre ağır işkencelere maruz kaldıktan sonra can verir. Hoca Niyaz Hacı aldığı birtakım siyasi kararlar nedeniyle Doğu

Türkistan tarihi açısından tartışmalı bir isim olsa da, ondan bahsetmeden bir yakın dönem Doğu Türkistan tarihi yazmak mümkün değildir.

Alihan Töre'nin gençlik yıllarından bir fotoğrafı

Alihan Töre Saguni

Alihan Töre Saguni 21 Mart 1885'te Türkistan'ın beşiği olarak bilinen Kırgızistan'ın Tokmok (Balasagun) şehrinde âlim bir babanın evladı olarak dünyaya gelir. Aslen Özbekistan'ın Andican şehrinden olan Alihan Töre'nin ailesi Özbekistan'dan Kırgızistan'a göçmüştür. Töre ilk eğitimini tıpkı babası gibi bir âlim olan ve Muhammed Hoca olarak tanınan dedesinden alır. Baba Şakirhan Töre oğlunun eğitimini o kadar önemsiyordur ki Alihan Töre'yi aldığı ilk eğitimin ardından ağabeyi ile birlikte 13 yaşında Mekke'ye gönderir. 17 yaşına kadar Mekke'de ve Medine'de İslami ilimlerin çeşitli alanlarında eğitim gören Alihan Töre, Mekke'de ayrıca Osmanlı askerlerinden askerî ve siyasi eğitim de alır. Alihan Töre'nin ilim yolculuğu Mekke'den sonra bu sefer de Buhara'nın ünlü medreselerinde devam eder.

Alihan Töre eğitimini tamamlayıp icazetini aldıktan sonra Türkistan topraklarını gezmeye başlar. Batı Türkistan'ın Rus işgali, Doğu Türkistan'ın ise Çin işgali altında olması Alihan Töre'nin içindeki bağımsızlık ateşini alevlendirir. Yüzyıllarca hür yaşamış Müslüman Türk boylarının işgalci kâfirlerin boyunduruğu altında yaşamasını kabullenemeyen Alihan Töre, doğduğu şehir olan

Tokmok ve çevresindeki camilerde halka verdiği vaazlarla Müslümanları bilinçlendirmeye çalışır. Çok yönlü bir âlim olan Alihan Töre, o dönemler ayrıca Tataristan'ın başkenti Kazan'da Müslümanlar tarafından çıkarılan *Şura-yı İslam* dergisinin Tokmok şehri muhabirliğini yapıyor ve bu dergide yazılar yazıyordur.

Batı Türkistan'da Rus işgaline ve komünistlerin yaymaya çalıştıkları dinsizlik akımına karşı mücadele eden Alihan Töre, belli bir zaman sonra Rus istihbaratının aradığı isimler arasına girer. İlk olarak 1922'de Bolşeviklerin Bişkek'teki yeraltı hapishanelerine götürülüp 9 ay cezaevinde tutulan Alihan Töre, bu dönemde 6 kez tutuklanıp hapse atılır. Haksızlığa, adaletsizliğe ve İslam düşmanlığına asla tahammül göstermeyen ve her ne olursa olsun inandığını söylemekten geri durmayan Alihan Töre, en sonunda Türkistan'da İslam merkezli siyasi faaliyetlerde bulunmak, Panislamist fikirleri yaymak suçlamasıyla 10 yıl hapis cezasına çarptırılır. Cezasını çekmek için Sibirya'ya gönderileceğini öğrenen Töre, hapishaneden firar edip maceralı bir yolculuğun ardından 1931'de Batı Türkistan'dan kaçak bir şekilde Doğu Türkistan'ın Gulca şehrine geçer.

Gulcalılar Alihan Töre'nin gelişini ziyafetler vererek büyük bir sevinçle karşılarlar. Burada verdiği vaazlarda bir taraftan Kur'an'dan, hadislerden, sahabe ve âlimlerin sözlerinden, İslam tarihinden örnekler veren Alihan Töre diğer taraftan da Türkistanlı Müslümanların sosyal ve siyasal meselelerine değiniyordur. Gulca'da kısa süre içinde geniş kitlelerin sevgisini kazanan Alihan Töre, işgalciler tarafından burada da rahat bırakılmaz. İlk olarak 1932 yılında Doğu Türkistan'ın güney bölgelerinde Uygur mücahidler tarafından sürdürülen isyana destek olduğu iddiasıyla Çinli askerler tarafından tutuklanır. 2 ay cezaevinde kalıp ağır işkencelere maruz kaldıktan son-

ra özgürlüğüne kavuşur. Fakat Alihan Töre İslam davası ve Doğu Türkistan halkının bağımsızlığı için mücadele etme konusunda geri adım atmayacak, bunun bedelini de tekrar zindana girerek ödeyecektir.

1937'de hakkında yeniden tutuklama kararı çıkarılan Alihan Töre aylarca kimi zaman ormanlık alanlarda ve tarlalarda, kimi zaman da dağ köylerinde Müslüman köylüler tarafından saklanır. En sonunda Kuçar şehri yakınlarındaki bir dağda işgalci askerler tarafından yakalanan Alihan Töre, korkunç zulümlerin yaşandığı Aksu şehrindeki Çin zindanlarına atılır. Burada 4 yıla yakın hapiste kalan Alihan Töre hapishanede çok zor şartlar altında hayatta kalmayı başarır. Cezaevine girdiğinde Aksu'daki cezaevinde 2500 mahkûm varken, 4 yıl içinde 2500 mahkûmdan sadece 800'ü hayatta kalabilmiş, mahkûmların çoğunluğu ağır işkenceler ve açlık nedeniyle can vermiştir.

Alihan Töre 56 yaşındayken 22 Nisan 1941'de hapisten çıkar. Hapisten çıkar çıkmaz Gulca'daki Beytullah Camii'nde vaazlarına devam eden Alihan Töre, burada verdiği vaazlarla halkı şuurlandırıp bağımsızlık mücadelesine hazırlar. Bu hazırlık sürecinin ardından 4 Nisan 1944'te Alihan Töre ve 10 arkadaşı tarafından Gulca şehrinde "Azatlık Cemiyeti" kurulur. Daha çok gizli bir şekilde faaliyet gösteren cemiyet, Doğu Türkistan'da İslam'a dayanan bir halk devrimi yapmayı, işgal altındaki toprakları özgürleştirmeyi amaçlıyordur.

Beklenen an sonunda gelir ve dalga dalga Doğu Türkistan'ın farklı illerine yayılan silahlı isyanın ardından Alihan Töre liderliğindeki Azatlık Cemiyeti'nin ileri gelenleri 12 Kasım 1944 yılında Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni ilan eder. Müslüman Türk boyları bir kez daha hür bir şekilde kendi öz topraklarında yaşamaya başlarlar.

1944'te kurulan Doğu Türkistan Devleti'nin Cumhurbaşkanı Alihan Töre ve oğulları

Alihan Töre yapılan seçimle Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçilirken, devrimi Doğu Türkistan'ın tüm illerine yaymak için binlerce askerden oluşan düzenli bir ordu kurar. Hem Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ne bağlı askerlerin düzenledikleri askerî operasyonlar hem de halkın bağımsızlık mücadelesine verdiği destekle kuzeydeki şehirler tek tek Çinlilerden alınır. Bu arada Çin'e karşı Altay dağlarında mücadele eden Kazak Müslümanların efsanevi önderlerinden Osman Batur da Alihan Töre'ye biat edip Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ne katılır.

"1945 yılının Nisan ayı sonlarında Altaylı Osman Batur'un silah arkadaşlarından Şemsi ve Latif de Gulca şehrine gelerek babamıza Osman Batur adına bağlılıklarını bildirirler. Şemsi Batur, Osman Batur'un müracaatını yüksek sesle okuyup ilan ettiğinde salonda herkes 'Allahuekber' diye bağırır. Başta babamız (Alihan Töre) olmak üzere herkes bu elçilerle el sıkışır,

kucaklaşır ve vatanın özgürlüğü için tek vücut, tek can olacaklarına söz verip kaynaşır. O günden başlayarak hep birlikte Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti bayrağı altında toplanılır. Bu vesileyle Osman Batur, Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin üyesi ve Altay vilayetinin de yasal valisi olur. Bundan sonra elçiler babamın yanında hürmet ve izzet görerek iki aydan fazla kaldılar. Bütün maksatlar üzerine konuştular ve her iki taraf da İslam'a dayalı bir ittifakla birleştiler. Allah'ın huzurunda 'Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ni koruyacağız, Uranımız (Önderimiz) Muhammed'dir' diye söz vererek, memleketleri Altay'a armağanlarla geri döndüler."[18]

Alihan Töre bir taraftan halk devrimini kuzey şehirlerinden güneye doğru yaymak için uğraşırken diğer taraftan da çok ince bir diplomasiyle devleti yönetmeye çalışıyordur. Bu arada Çinliler ve Ruslar Alihan Töre üzerinde baskı kurup ona boyun eğdirmek için uğraşırlar. İşgalciler ilk olarak Doğu Türkistanlılar arasında ırk üzerinden fitne çıkarmaya kalkarlar. Kazaklara, Kırgızlara, Uygurlara "Alihan Töre Doğu Türkistan'ın dışından gelen bir Özbek'tir. Nasıl olur da bir Özbeğin arkasından gidersiniz?" diyerek İslam ve hürriyet sancağı altında toplanan insanların saflarını bozmak isterler. Başlarda biraz başarı elde etseler de halkın çoğunluğu bu propagandalara aldırmaz.

Ruslar çeşitli yollarla Alihan Töre'ye boyun eğdiremeyince bu sefer de ona tuzak kurmaya karar verirler. Töre, 13 Haziran 1946'da görüşmek üzere önce Rus Konsolosluğu'na davet edilir. Konsoloslukta Rusların tüm baskılarına karşı direnen, dinine ve milletine asla ihanet etmeyeceğini söyleyen Alihan Töre buradan askerî bir uçakla

18 Saguni, Töreoğlu, *age.*, s. 316,317.

o dönemler Rusların işgali altında olan Özbekistan'a kaçırılır. Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yıllarca ev hapsinde tutulan Alihan Töre, 28 Şubat 1976'da 91 yaşında Allah'ın rahmetine kavuşur.

Alihan Töre hayatının son dönemlerini kitaplar yazarak ve Özbekçe'ye tercümeler yaparak geçirmiştir. *Tarih-i Muhammedi* Alihan Töre'nin Peygamberimizin hayatını anlattığı siyer kitabıdır. Töre bu kitabı özellikle Rusların Türkistan coğrafyasında İslam'ı yok etme faaliyetlerine karşı yazmış ve Türkistanlı Müslümanlara yaşadıkları zor günlerden ancak Peygamberimizin hayatını anlayarak çıkabilecekleri mesajını vermiştir. *Türkistan Kaygusu* Alihan Töre ile oğlu Asılhan Alihan Töreoğlu'nun birlikte kaleme aldıkları bir başyapıttır. Alihan Töre'nin mücadeleyle dolu yaşamının, fikirlerinin ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti ile ilgili hatıralarının da anlatıldığı kitabın Türkçe çevirisi de vardır. Aynı zamanda bir doktor olan Alihan Töre'nin *Şifaül-ilel* isimli eserinde de Nebevi tıpla şifa yöntemlerinden bahsedilmektedir. Emir Timur'un *Tüzükât-ı Timur*'u, Ahmed Dâniş'in *Nevâdirü'l Vikâye*'si, Derviş Ali Sengî'nin *Musiki Risâlesi*, Vamberi'nin *Mâverâünnehir Tarihi* gibi eserleri yine Töre tarafından günümüz Özbekçesine kazandırılmıştır.

Alihan Töre'ye göre Türkistan'daki Müslümanların yeniden aydınlık günlere ulaşması için iki yol vardır: Bu yollardan birincisi İslam'ı doğru anlamak, ikincisi de yaşadığımız dönemi en iyi şekilde kavrayıp karşılaşılan sorunlara karşı İslam'dan çözümler üretmektir. Türkistan'daki Müslüman halkları cehalete ve hurafelere karşı savaş açmaya çağıran Alihan Töre, kaleme aldığı eserlerinde de Türkistanlıların geçmişte Buhara, Semerkand ve Kaşgar'da olduğu gibi yeni bir rönesans yaşamaları için Kur'an ve Sünnet'e sımsıkı sarılıp birlik olmaları gerektiğine, özellikle bilim ve sanata önem vermelerine vurgu

yapar. Töre yazdığı eserlerde "İslam gelişmeye mânidir" anlayışına da şiddetle karşı çıkar. **"Bugünün medeniyet anlayışındaki 'Diyanet ile terakkiyat birlikte yaşayamaz' şeklindeki hatalı fikir aklı başında olanlar arasında değil; bütün cihanda ahmaklar arasında yayılmıştır. Doğrusu, bugünün terakkiyatının İslam dininin temellerine oturtulması hâlinde, bunun insanlar için en faydalı medeniyet hâline geleceğinden şüphe yoktur. İnsanlık âlemindeki bütün haklar, yine bütün haklar namına özellikle de hükûmet dairelerinde kanun tarafından korunacak olursa işte o zaman Medeniyet-i Fazile (Faziletli Medeniyet) sağlanmış olur. Bugünlerde üstümüzde hükümran olan dinsiz medeniyete, Fasıka (yoldan çıkmış, sapkın) Medeniyeti denir. Böyle bir medeniyet insanları ahlak ve manevi faziletlerden bütünüyle ayırır."**[19]

Âlim, mütefekkir, siyasetçi, mücahid, şair, gazeteci, tarihçi ve aynı zamanda iyi bir tıp doktoru olan Alihan Töre'nin kabri bugün Taşkent'deki Zeyniddin Baba Mezarlığı'nda bulunmaktadır. Alihan Töre Saguni'nin arkasında bıraktığı fikir ve mücadele mirası ise dünya Müslümanları tarafından araştırılıp değerlendirilmeyi beklemektedir.

Osman Batur

Doğu Türkistan'daki özgürlük mücadelesinin sembol isimlerinden biri de İslam ve Türk tarihinin geçtiğimiz asırda yaşayan en önemli kahramanlarından biri olan Osman Batur'dur. Asıl ismi Osman İslamoğlu olan bu Kazak mücahide "Batur" lakabı sahip olduğu cesur mizacı nedeniyle Doğu Türkistanlılar tarafından verilmiştir. 1899'da Doğu Türkistan'ın Altay bölgesindeki Köktogay'da dünyaya gelen Osman Batur, çocukluk yıllarında

19 Saguni, Töreoğlu, *age.*, s. 77,78.

Osman Batur

babası İslam Bey'in yanında çiftçi olarak çalışır ve yakın çevredeki hocalardan dinini öğrenir. Küçük yaşlardan itibaren iyi bir binici ve usta bir avcı olarak yetişen Osman Batur çevresinde ahlaklı, cesur, öğrenmeyi seven ve çok fazla konuşmayan bir genç olarak tanınır.

Osman Batur'un Doğu Türkistan'ın Altay bölgesinde başlattığı silahlı direnişi hazırlayan olaylar aslında 1934 yılına kadar uzanır. İlk olarak Çinliler tarafından Köktogay'daki camilere yönelik saldırılar ve Kur'an'a yapılan saygısızlık Kazak Müslümanları öfkelendirir. Başlayan protestolar araya giren hatırlı kişiler sayesinde sonlandırılır. Bu olaydan 6 yıl sonra Kazakların tanınan dinî önderlerinden Akit Hacı'nın imamlık yaptığı cami-

Altay Dağları'nın Kartalı Mücahid Osman Batur

ye ayakkabılarıyla girip caminin minberinden Müslümanlara hakaret etmeye kalkan Çinli bir kaymakamın ve yanındaki askerlerin öldürülmesiyle olaylar başlar. Irıs ve Esim Han isimli iki liderin önderliğinde gelişen olaylara Osman Batur da katılır. Karakolların Müslüman halk tarafından basılıp Çinli asker ve görevlilerin Köktogay ve Sarıtogay'dan çıkarılmasıyla isyan daha da genişler. Sonrasında Kazakların ileri gelen isimleri tutuklanırken Çinli askerler zorla Kazakların silahlarını toplamaya başlarlar. Osman Batur'un babası İslam Bey'den de silahları teslim etmesi istenilince Osman Batur buna karşı çıkıp yanına arkadaşı Süleyman ve büyük oğlu Şerdiman'ı alarak sarp Altay Dağları'nda 1940'tan 1951'e kadar sürecek olan destansı direnişi başlatır.

Osman Batur'un ilk başlarda bir avuç insanla yola çıkarak başlattığı mücadele en temelde dinî duygulara dayanır. Bu arada Çinliler Osman Batur'a duydukları öfkeyi ailesinden çıkarmaya kalkarlar ve Doğu Türkistan'ın Çinli Genel Valisi Şın Şı-sey Osman Batur'a boyun eğdirmek için her türlü yöntemi dener. **"1942 senesinde Osman İslamoğlu'nun çocuklarından Şerdiman, Niğmetullah ve Nabi, 1941 yılında olduğu gibi, yine babalarının yanında millî mücadelenin ön saflarındaki yerlerini korumuşlardı. Bununla birlikte Osman İslamoğlu'nun ikinci hanımı, üç oğlu ve beş kızı olmak üzere ailesin-**

den toplam dokuz kişi 1942 senesinde Şın Şı-sey'in askerî kuvvetleri tarafından tutuklanarak Sarsümbe ve Köktogay şehirlerinde hapse atılmıştır. Osman İslamoğlu'nun tek erkek kardeşi olan Delihan İslamoğlu da 1942 senesinde Şın Şı-sey'in askerî kuvvetleri tarafından zalimce katledilmiştir. Bütün bunlara ilaveten Osman İslamoğlu'nun kız evlatlarından Pansiya, 1942'de Şın Şı-sey'in Köktogay'daki idarecileri tarafından babasını ikna etmek için gönderilmişse de, o geriye dönmeyerek babasının yanında kalmayı ve millî mücadelede bir hizmetinin olmasını tercih etmiştir."[20]

Dağlardaki mücahidlerin sayısının artmasıyla Çinlileri Altaylarda hareket edemez hâle getiren Osman Batur, 1943'e gelindiğinde geniş bir bölgede hâkimiyet kurar. 22 Haziran 1943'te Bulgun'da yapılan törenle Osman Batur, Altay Kazakları'nın hanı olarak kabul edilir. 1945'te Doğu Türkistan'ın özellikle kuzey bölgelerinde birçok şehrin kontrolü artık Türklerin eline geçmiştir. Engebeli ve geçit vermez Altay Dağları'nda Çinlilere karşı yıllar boyu cihad eden Osman Batur, Çinliler tarafından gerçekleştirilen sert ve yoğun operasyonlara rağmen bir türlü yakalanamaz.

Osman Batur büyük Türkistan coğrafyasında yetişen en büyük askerî dâhilerden biridir. Savaşırken gerilla mücadelesinin tüm inceliklerini kullanan Batur, Doğu Türkistan'a sınır olan ülkelerle de siyasi ve askerî ilişkiler geliştirir. Hatta koyun ve at satarak onlardan silah alır. 1949'da Mao Zedong'a bağlı komünistlerin milliyetçi Çinlileri devirip Çin'deki yönetimi ele geçirmesiyle Doğu Türkistan'da da durum yavaş yavaş değişmeye başlar. Özel bir askerî alay, Altay Dağları'nın kahraman savaşçısına yönelik üst üste operasyonlar düzenler. Bu ope-

20 Ömer Kul, *Altay Kartalı Osman Batur Han*, Rumuz Yayınları, İstanbul, 2019, s. 57.

Osman Batur ve diğer mücahidler Çinli askerler tarafından kurşuna dizilmeden kısa bir süre önce

rasyonlar neticesinde Altay ve Tarbagatay'daki yerleşim bölgeleri Osman Batur'a bağlı mücahidlerin kontrolünden çıkar.

"İşte sene 1950 olmuş ve Osman Batur yine küçük bir dağ bölgesine sığınmıştı. Gerilla savaşlarının maharetli ustası, yıllarca Rus, Moğol ve Çin'in tanklı ve uçaklı düşman ordularının korkulu rüyası olmasına rağmen, Kızıl Çin birliklerine mağlup olmak üzereydi. Gittikçe hareket sahası daralmış, başlangıçta 10 ile 15 bin civarında olan kuvveti 1950 yılı sonlarında kadın ve çocuklar da dâhil 3 ile 4 bin kişiye kadar inmişti. Osman Batur, son sığındığı yer Makay bölgesinde artık mücadelesinin sonu gelmişçesine ilerlemeyi değil; bekleyerek kaderini yaşamayı tercih eder durumda bir yılı daha geride bırakıyordu."[21]

1951 yılının 17 Şubat'ı 18 Şubat'a bağlayan gecesi Kayız Gölü'nü geçmeye çalışırken Çinli askerler tarafından kuşatılan Osman Batur, atının gölün üstünden geçerken

21 Kul, *age.*, s. 165.

ayağının kırılmasıyla yere düşer. Diğer taraftan 17 yaşındaki kızı Azapay'ı da kurtarmaya çalışan Batur, atını kendine siper yapıp bir süre daha düşman askerlerine karşı mücadele eder. Osman Batur mavzerindeki kurşunların bitmesiyle sonunda esir düşer ve Çinliler tarafından Doğu Türkistan'ın Urumçi şehrine götürülür.

Tıpkı Libyalı Ömer Muhtar, Dağıstanlı Şeyh Şamil, Cezayirli Emir Abdulkadir gibi efsanevi bir Müslüman önder olan Osman Batur sonunda ele geçirilmiştir. Önce Çinli askerler tarafından bir süre elleri bağlı bir şekilde Urumçi sokaklarında dolaştırılan Osman Batur, 29 Nisan 1951'de bir pazar günü kurşuna dizilerek şehit edilir. Osman Batur dini, hürriyeti ve toprağı için hayatı boyunca savaşmış ve ölüme de dimdik bir şekilde yürümüş gerçek bir kahramandır.

Mehmet Emin Buğra

Doğu Türkistanlı âlim, entelektüel ve mücadele adamı olan Mehmet Emin Buğra 1901 yılında Hoten şehrinde dünyaya gelmiştir. Doğu Türkistanlı büyük âlim Fahreddin Hacim'in oğlu olan Mehmet Emin Buğra, küçük yaşlardan itibaren Hoten ve Kaşgar'daki medreselerde eğitim görmüş, dinî ilimlerin yanında başta tarih olmak üzere, siyasi, askerî ve özellikle de diplomasi alanında kendini yetiştirmiştir. Dünyadaki siyasi ve fikrî hareketleri de yakından takip eden Mehmet Emin Buğra, genç yaşına rağmen zamanla Hoten şehrinde sözü en çok dinlenen şahsiyetlerden biri hâline gelmiştir.

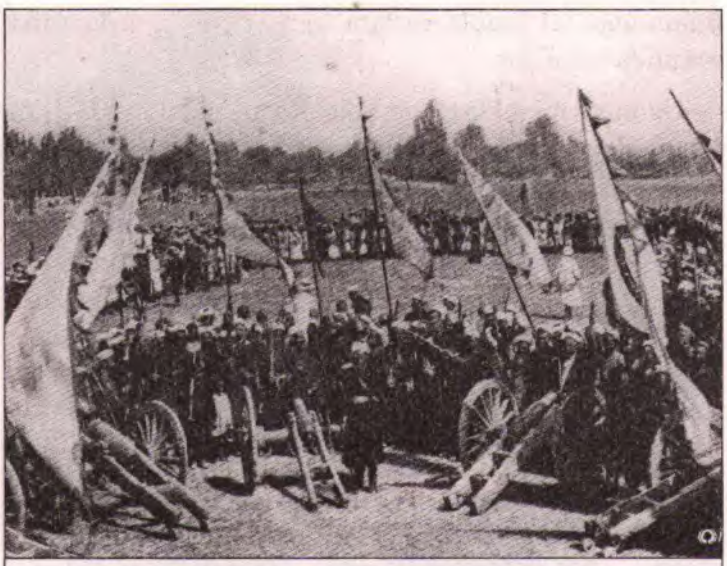
Mehmet Emin Buğra kurduğu cemiyetler, halka yönelik verdiği vaazlar ve yetiştirdiği öğrencilerle Doğu Türkistanlılar arasında bağımsızlık için mücadele fikrini yeniden canlandırmıştır. Onun önderliğinde Hoten'de başlayan silahlı isyan sonucu şehir kısa zamanda işgalci-

Mehmet Emin Buğra

lerden geri alınmıştır. Bu başarılı isyan diğer şehirlerde yaşayan Türklere de ilham olmuş, Mehmet Emin Buğra ve Hotenli mücahidler öncü birlikler olarak 12 Kasım 1933'te kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ne giden yolun taşlarını döşemişlerdir.

Devlet yıkılınca 1934 yılının haziran ayında bir süreliğine Keşmir'e geçen Mehmet Emin Buğra daha sonra Hoten, Kaşgar, Yenihisar ve Pamir bölgelerinde mücahidlerle işgal kuvvetlerine karşı silahlı cihadı sürdürmüştür. Karşılarındaki devasa güce karşı askerî yöntemlerle bir sonuç elde edilemeyeceğini fark eden Buğra, yurt dışına çıkarak Doğu Türkistan'daki mücadeleyi dünyaya duyurmak için diplomatik çabalara başlamıştır. Bu sırada Doğu Türkistan tarihi ile ilgili en önemli eserlerden biri olarak kabul edilen *Şarki Türkistan Tarihi*'ni kaleme alan Mehmet Emin Buğra, verdikleri mücadelenin tarihsel

En öndeki genç sarıklı komutan Mehmet Emin Buğra

dayanaklarını da ortaya koyarak halkına büyük bir hizmet sunmuştur.

Bir süre Afganistan ve Keşmir'de kalan Buğra, dönemin Çin yönetiminin talebi üzerine Peşaver'de gözaltına alınmış ve burada 6 ay tutuklu kalmıştır. Çin'e dönmesi şartıyla serbest bırakılan Mehmet Emin Buğra, bir süre Çin'de kalıp fikrî ve siyasi mücadelesini orada sürdürmüştür. Kaleme aldığı bilimsel makalelerle Doğu Türkistanlıların kendi topraklarında bağımsız bir halk olarak yaşama hakkına sahip olduğunu tarihsel verilerle ispatlayan Mehmet Emin Buğra'nın bu çabaları bazı Çinli siyaset ve ilim adamlarını da etkilemiştir. Buğra daha sonra tekrar Doğu Türkistan topraklarına dönmüştür. Bu süreçte Urumçi Üniversitesi'nde fahri rektörlük ve profesörlük unvanıyla ilmi çalışmalarını sürdüren Buğra, 1949'da Doğu Türkistan komünistler tarafından işgal edilince yakın dostu İsa Yusuf Alptekin'in de içinde

bulunduğu bir grupla birlikte tekrar ülkesini terk etmek zorunda kalmıştır.

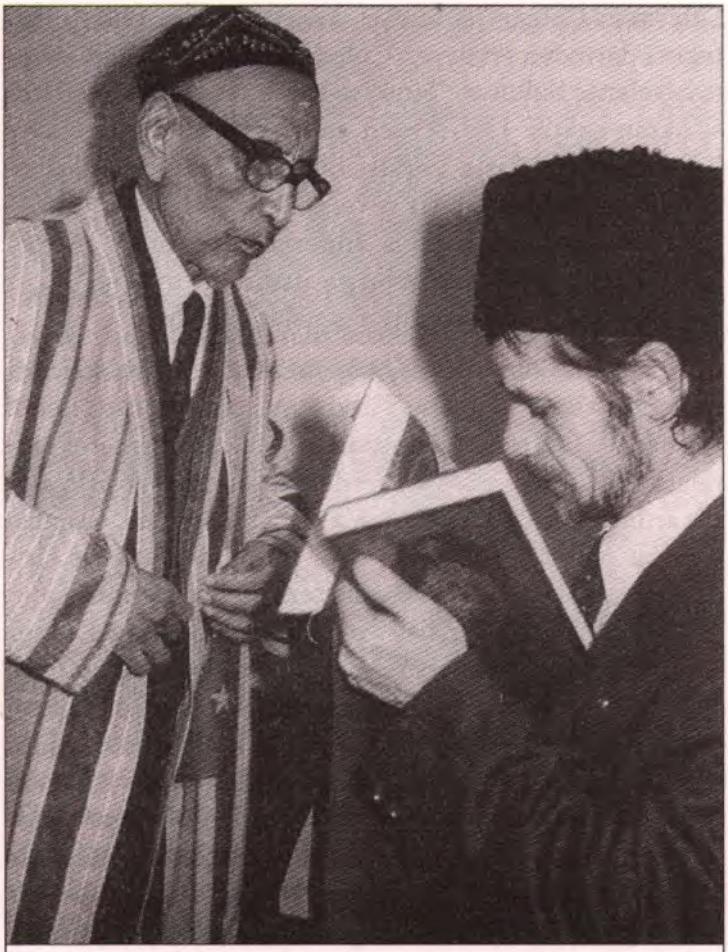
Uzun ve meşakkatli bir yolculuğun ardından 1951'de İstanbul'a gelen Buğra, burada da özgürlük mücadelesini devam ettirmek için *Türkistan* isimli bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bu dergi 3 yıl boyunca yayınlanmış ve Uygur Türkleri'nin Doğu Türkistan dışındaki en etkili sesi hâline gelmiştir. Mehmet Emin Buğra geçirdiği ağır hastalıklar nedeniyle dergi yayınlarına bir süre ara vermiştir. Daha sonra Buğra, 1956 yılında Ankara'da "Türkistan'ın Sesi" isimli yeni bir dergi yayınlamaya başlamış ve ardında birçok eser bırakmıştır.

Son nefesine kadar işgal altındaki Doğu Türkistanlıların sesini duyurmak için mücadele eden, yazan, konuşan ve koşturan Mehmet Emin Buğra, 1965'te Ankara'da vefat etmiştir.

İsa Yusuf Alptekin

1901 yılında Kaşgar iline bağlı Yenihisar ilçesinde dünyaya gelen İsa Yusuf Alptekin bir çiftçi çocuğudur. Alptekin'in babası Hacı Ali Bey, oğlunun bir din âlimi olmasını ister ve Alptekin'i ünlü âlim Ahun Molla'nın denetiminde bir medreseye kaydettirir. Alptekin ilk eğitimini Ahun Molla'dan alır; fakat bu eğitimi çok uzun sürmez. Çünkü Yeni Hisar Kazası'nın yöneticisi Türk çocuklarını Çinlileştirmek için çevre köylerdeki birçok medreseyi kapattırır ve bu çocukların Çin okullarına kayıt olmalarını sağlar. İsa Yusuf Alptekin'in babası Hacı Ali Bey de bu nedenle oğlunu Çin okuluna yazdırmak zorunda kalır.

İsa Yusuf Alptekin bir taraftan Çin okuluna devam ederken, diğer taraftan da Semar Ahun Helfetim isimli Doğu Türkistanlı bir âlimden Kur'an, hadis, tefsir ve fıkıh dersleri alır. Bu dersler gizli olarak yürütülmektedir. İsa

İsa Yusuf Alptekin Kırım Tatarları'nın lideri Mustafa Abdulcemil Kırımoğlu'na Kur'an ve gökbayrak hediye ederken

Yusuf Alptekin'in gençlik yıllarının geçtiği ve kalbinde İslam, vatan ve özgürlük duygularının kuvvetli bir şekilde kök saldığı yerler ise Meşrep Meclisleri'dir. Meşrep Meclisleri bir tür eğlence ve terbiye ocağıdır.

1926 yılında Batı Türkistan'a geçen İsa Yusuf Alptekin burada Özbeklerin ünlü şairlerinden Abdulhamid

Süleyman Çolpan ile tanışır. Fikirleriyle İsa Yusuf Alptekin'i derinden etkileyen Çolpan, Alptekin'e özellikle şu tavsiyelerde bulunur: "Şimdiye kadar ne çektiysek adamsızlıktan çektik. Her şeyden anlayacak terbiyeli gençler yetiştirmeliyiz. Başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelere öğrenciler göndermeliyiz ve bu gençler hürriyet mücadelemizde Türkistan halkına önderlik yapmalılar." Alptekin, Özbek Şair Çolpan'ın bu nasihatlerine uyar ve Uygur gençlerinin eğitilmesi için çalışmalar başlatır.

Mücadelesini bir süre Çin'in merkezi şehirlerinde sürdüren İsa Yusuf Alptekin; Türkiye, Mısır, Irak, İran, Suudi Arabistan, Lübnan, Afganistan gibi ülkelere giderek buralarda üst düzey görüşmelerde bulunur. Bu görüşmelerin ardından Doğu Türkistan'a dönen Alptekin, yaşadığı baskılar nedeniyle 21 Ekim 1949 tarihinde yüzlerce kişiden oluşan bir kafileyle ülkesini terk etmek zorunda kalır. Tehlikeli ve zorlu bir dağ yolculuğundan sonra Keşmir sınırındaki Ladak kasabasına ulaşan bu kafileden 54 kişi açlık ve kış nedeniyle yolda hayatını kaybeder. 49 kişinin de el ve ayak parmakları şiddetli soğuk nedeniyle kesilir. Keşmir'de uzun süre beklemek zorunda kalan Alptekin ve kafiledeki diğer Uygurlar 1953 yılından itibaren Türkiye'ye yerleşmeye başlarlar. İsa Yusuf Alptekin de ailesiyle birlikte 1954 yılında Türkiye'ye yerleşir ve 4 Aralık 1957 tarihinde de Türk vatandaşlığına kabul edilir.

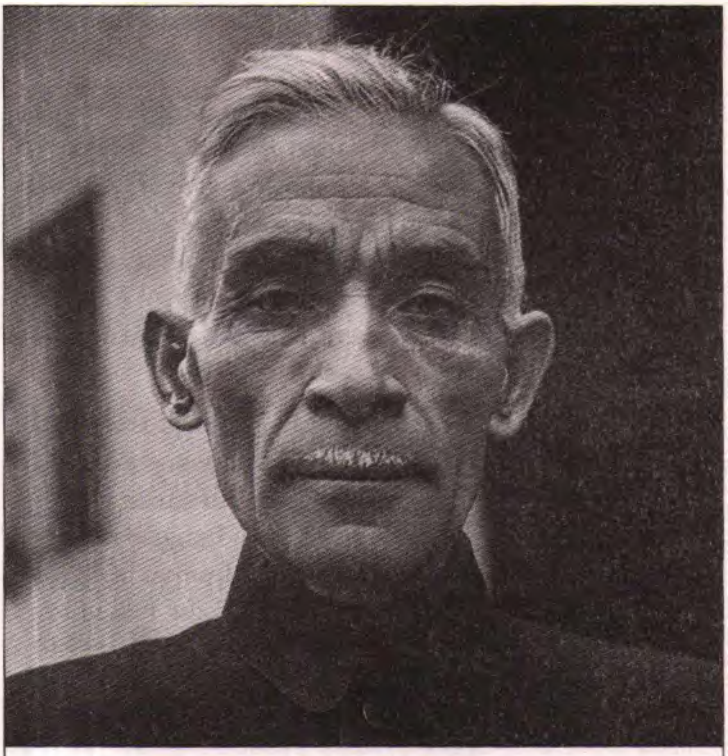
1960 yılında yakın dava arkadaşı Mehmet Emin Buğra ile birlikte Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti'ni kuran İsa Yusuf Alptekin, gazete gazete dolaşarak Doğu Türkistan davasını anlatır. Siyasilerle, ilim adamlarıyla görüşür, arkadaşlarıyla birlikte dergiler çıkarır, konferanslarda konuşmalar yapar. İsa Yusuf Alptekin Doğu Türkistan meselesini anlatmak için çalmadık kapı bırakmaz. O yıllarda Türkiye'de pek fazla bilinmeyen Doğu Türkistan davası, Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'in yoğun ça-

balarıyla hem siyasilerin hem de toplumun dikkatini çekmeye başlar.

1962'de Bağdat'ta, 1964'te Mogadişu'da, 1965'te Mekke'de, 1978'de Karaçi'de toplanan İslam Konferansı Örgütü'nün konferanslarına katılan İsa Yusuf Alptekin, 1980 yılında Mekke'de düzenlenen toplantıda Dünya İslam Birliği kurucular meclisi üyeliğine seçilir. Bu toplantı ve konferanslarda Doğu Türkistanlıları temsil eden Alptekin, Doğu Türkistan'ın sesini Müslüman kardeşlerine duyurmak için büyük çaba harcar.

İsa Yusuf Alptekin 1978 yılında geçirdiği trafik kazasının ardından yavaş yavaş görme yetisini kaybeder. Alptekin her şeye rağmen çalışmalarını sürdürür ve Doğu Türkistan Vakfı'nı kurarak hayatını adadığı davası için Türkiye'ye tohumlar eker. İsa Yusuf Alptekin'in, "Gönül arzu eder ki Doğu Türkistan meselesinin halledilmesi davasında öncülük şerefi Türkiye'nin hakkı olsun" sözü âdeta bir vasiyet niteliğindedir.

17 Aralık 1995 gecesi hakka yürüyen İsa Yusuf Alptekin'in *Doğu Türkistan Davası, Unutulan Vatan Doğu Türkistan, Doğu Türkistan İnsanlıktan Yardım İstiyor, Türkistan Şehitleri, Demir Perde Arkasındaki Müslümanlar, Büyük Doğu Türkistan Hakkında Muhtıra, Doğu Türkistan'ın Hür Dünyaya Çağrısı* isimli çalışmaları bulunuyor. Diplomat, ilim adamı ve mücadeleci kimliğiyle ön plana çıkan İsa Yusuf Alptekin vefat etmeden önce kaleme aldığı yazısında, Doğu Türkistanlıların ya sessizce eriyip tarih sahnesinden silinme veya topyekûn ayaklanıp kahramanca ölme gibi bir tercih ile karşı karşıya bırakıldıklarını ifade etmiş ve yazısını hayatı boyunca verdiği mücadelenin özeti olan, "İnsanlara hürriyet, milletlere istiklal" cümleleriyle bitirmiştir.

Mesut Sabri Baykozi

Mesut Sabri Baykozi

Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin ve Mesut Sabri Baykozi Doğu Türkistan tarihinde "Üç Efendiler" olarak bilinir. Milliyetçi fikirleriyle ön plana çıkan Mesut Sabri Baykozi 1887'de Gulca'ya bağlı Arvuz köyünde doğmuştur. 1904 yılında ailesiyle birlikte Türkiye'ye gelmiş, lise ve üniversite tahsilini Türkiye'de tamamlamıştır. 1914'te Doğu Türkistan'a dönen Mesut Sabri Baykozi burada bağımsızlık fikrinin yaygınlaşması için çalışmalar yapmıştır.

Altay Neşriyat'ın yanısıra "Irkımız Türkdur, Dinimiz İslamdur, Yurtimiz Türkistandur" sloganıyla çıkan ERK Gazetesi'nin kurulmasına da öncülük eden Mesut Sabri Baykozi idealist ve mücadeleci bir insandır. Özellikle eğitim meselesine büyük önem veren Baykozi, Doğu Türkistan'da okullar açıp bu okullar üzerinden gençlerde bağımsızlık şuuru oluşturmayı ve milliyetçi fikirleri yaymayı hedeflemiştir. Mesut Sabri Baykozi'nin önderliğinde açılan okullar daha sonra o dönemler Doğu Türkistan'ı yöneten Genel Vali Yang Zengxin tarafından kapatılır ve Mesut Sabri Baykozi sürgüne yollanır. Bu dönem yine İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından İstanbul'dan Doğu Türkistan'a gönderilen Habipzade Ahmet Kemal İlkul ve arkadaşlarının açtığı okulların da kapatıldığı dönemdir. Genel Vali Yang Zengxin, Habipzade Ahmet'i önce tutuklatmış daha sonra sınır dışı ettirmiştir. Çinli Komünistler 1949'da iktidarı ele geçirdikten sonra Mesut Sabri Baykozi'yi cezaevine atmışlar ve Baykozi ağır hapishane şartları nedeniyle 1952 yılında ölmüştür.

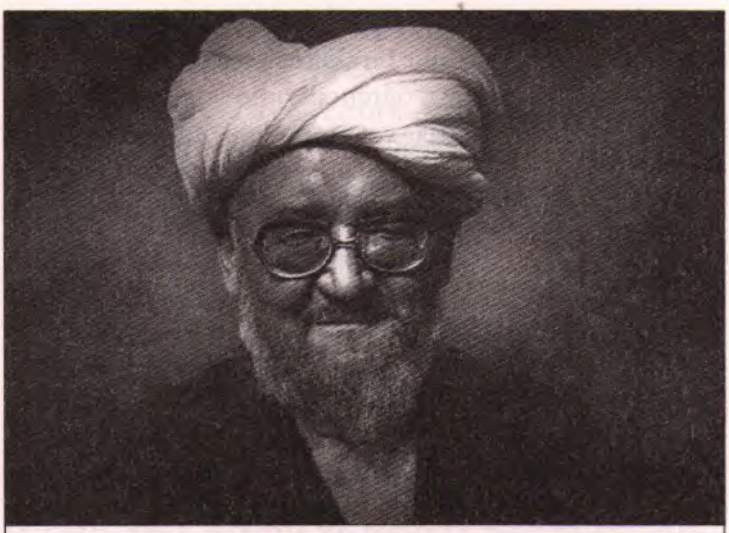
Abdulhakim Mahsum Hacı

Doğu Türkistanlı büyük âlim, mücahid ve ıslah önderi olan Abdulhakim Mahsum Hacı, 1925'te Hoten iline bağlı Guma ilçesinde dünyaya gelir. Mahsum Hacı küçük yaşlarda başladığı ilim hayatında ilk derslerini Doğu Türkistan'ın ünlü âlimlerinden babası Abdulcelil Damolla Hacı'dan alır. 1932'de Mehmet Emin Buğra'nın önderliğinde Hoten'de Çin işgaline karşı cihad başlayınca Mahsum Hacı'nın babası Abdulcelil Damolla Hacı da öğrencileriyle birlikte cihada katılır. Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin öncü isimlerinden olan Damolla Hacı, devlet yıkılınca Çinliler tarafından aranmaya başlanır. Bunun üzerine yanına oğlu Mahsum Hacı'yı da alarak yurt dışına çıkar. Hindistan ve Afganistan'da toplam 3

sene kaldıktan sonra hac yapmak için Mekke'ye giden Damolla Hacı dönüşte Mısır ve Türkiye'ye uğrayıp bu ülkelerdeki âlim ve fikir adamlarıyla bir araya gelir. Bu görüşmeler sonucunda Doğu Türkistan'a dönüp işgal altındaki topraklarda mücadeleye devam etme kararı alır. Hindistan üzerinden Doğu Türkistan'a giren Damolla Hacı, burada yeni bir ayaklanma için gizli gizli görüşmeler yaparken Çinli askerler tarafından oğluyla birlikte yakalanıp hapse atılır. Hapiste günlerce işkence gören Damolla Hacı, 1937 yılında Eneshan Törem ve Seyyidina Efendim gibi Doğu Türkistanlı tanınmış âlimlerle birlikte Yarkent yakınlarındaki Korvat bölgesine götürülür ve burada idam edilir.

Abdulhakim Mahsum Hacı babası idam edilirken daha 12 yaşındadır ve Mahsum Hacı'nın çocukluğu halkının yaşadığı zulümlere şahitlik ederek geçer. Çinliler Mahsum Hacı'yı 6 ay cezaevinde tuttuktan sonra yaşı küçük olduğu için serbest bırakırlar. Mahsum Hacı da cezaevinden çıkar çıkmaz babasının kendisine miras bıraktığı ilim ve mücadele geleneğini sürdürmek için hemen Guma'ya dönüp buradaki medreselerde ders almaya başlar. Çalışkanlığı ve zekâsı nedeniyle kısa zamanda ilimde uzun bir yol kat eden Mahsum Hacı, Guma'dan Kaşgar'a geçip Kaşgar Hanlık Medresesi'ni birincilikle bitirir.

İslami ilimlere yönelik üstün vukufiyeti nedeniyle Doğu Türkistan'ın birçok bölgesinden Mahsum Hacı'ya hocalık teklifi gelir. Fakat Mahsum Hacı Kaşgar'ın Kargalık ilçesine bir medrese kurup burada ders vermeye karar verir. Başta Hoten ve Kaşgar olmak üzere Doğu Türkistan'ın her yerinden öğrenciler Mahsum Hacı'ya talebe olmak için buraya gelmeye başlarlar. Kargalık kısa zamanda bir ilim şehrine dönüşür. Mahsum Hacı öğrencilerine sadece fıkıh, hadis gibi İslami ilimlerde değil; tarih, edebiyat gibi alanlarda da dersler verir. Halka yönelik yaptı-

Abdulhakim Mahsum Hacı

ğı konuşmalarda İslam dünyasının başta ilim ve eğitim geleneği olmak üzere birçok alanda yenilenmeye ihtiyacı olduğunu ısrarla belirtir.

Dünya Müslümanlarının sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanda yeniden dirilmesi için çaba gösteren ıslah ekolünün Doğu Türkistan'daki temsilcilerinden biri olan Mahsum Hacı, 1950 yılında Millî Maarif Cemiyeti'ni kurar. Abdulhamid Raşidin, Yasin Ahun Damolla gibi âlimlerin de Mahsum Hacı'ya destek oldukları cemiyetin amacı Doğu Türkistan'da özellikle eğitim alanında bir diriliş başlatmaktır. Cemiyet aracılığıyla yeni nesillere hem dinî hem de fenni alanlarda dersler veriliyor, açılan yeni okullar vasıtasıyla cehaletle mücadele ediliyordur. Millî Maarif Cemiyeti 4 sene içinde Doğu Türkistan'da büyük bir etki alanı oluşturur. Bunu fark eden Çinliler 1954'te Millî Maarif Cemiyeti'ni kapatıp başta Mahsum Hacı olmak üzere cemiyeti yönetenleri gözaltına alırlar.

Mahsum Hacı 1 yıl hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılır. Serbest bırakılır bırakılmaz tekrar faaliyetlerine başlayan Mahsum Hacı, öğrencilerinin yoğun şekilde bulundukları Hoten, Kaşgar ve etrafındaki bölgeleri gezerek yeraltındaki gizli dersliklerde öğrencilerine dersler verir. Çünkü komünist devrim sonrası Doğu Türkistan'daki medreseler kapatılmış ve dinî ders verilmesi yasaklanmıştır. Doğu Türkistan'da Komünist Çin yönetimine karşı duruş sergileyen, dönem dönem işgalcilere yönelik silahlı eylemler düzenleyen gençlerin büyük bir kısmının Mahsum Hacı'nın yetiştirdiği öğrenciler olduğunu fark eden Çin yönetimi, bunun üzerine Mahsum Hacı'yı tekrar gözaltına alır. Çıkarıldığı mahkemece fikirleriyle isyancıları etkilemekten müebbet hapis cezasına çarptırılan Mahsum Hacı, işkence ve zulümleriyle ünlü olan Feyzavat Kılgaç Cezaevi'ne götürülür. Burada uzun yıllar azılı suçlularla aynı koğuşta kalan Mahsum Hacı, cezaevinde de tebliğ çalışmalarına devam eder. Birçok suçlunun eski hayatlarını bırakıp İslam'la yeni bir hayata başlamalarına vesile olan Mahsum Hacı, bir Müslüman olarak bulunduğu her yeri en iyi şekilde değerlendirmeye, şartlar nasıl olursa olsun hep Müslümanca yaşamaya çalışır.

Mao Zedong'un ölümünün ardından Çin'de reformcuların etkili hâle gelmesiyle mahkûmlar için af kampanyaları ilan edilmeye başlanır. Bu dönemde Mahsum Hacı'nın aldığı müebbet hapis cezasında indirime gidilir ve 20 yıl süren hapis hayatının ardından Mahsum Hacı serbest bırakılır. Cezaevinden çıkar çıkmaz önce baba evi olan Hoten'in Guma ilçesine giden Mahsum Hacı, buradan da Kaşgar'ın Kargalık ilçesine geçer. Kargalık halkı Mahsum Hacı'yı büyük bir coşkuyla karşılar ve Mahsum Hacı hiç vakit kaybetmeden bir grup öğrencisiyle yeniden derslere başlar. Mahsum Hacı'nın cezaevinden çıktığı Doğu Türkistan'da duyulunca ülkenin her yerinden

Uygur, Kazak, Kırgız ve Özbek öğrenciler tekrar Kargalık'a akın etmeye başlarlar.

1980'li yıllar daha çok reformcuların Çin yönetiminde etkili oldukları yıllardır. Bu nedenle Doğu Türkistan'daki dinî faaliyetler geçmiş dönemlere göre daha da rahatlamıştır. Mahsum Hacı ve onun yetiştirdiği hocalardan ders almak isteyen öğrencilerin sayısı kısa zamanda binleri aşar. Kargalık yine yıllar önce olduğu gibi Mahsum Hacı sayesinde bir ilim şehrine dönüşür. Mahsum Hacı'nın verdiği mücadele sonucunda komünist yönetim tarafından yıllardır kapalı tutulan Kargalık Merkez Camii ve Kaşgar'daki tarihi Hanlık Medresesi yeniden açılır. Çinli reformcular bir taraftan halka daha fazla özgürlük verirken diğer taraftan da dünyaya açılmak istiyorlardır. İslam dünyası ile ilişkileri geliştirmek için 1988'de Urumçi şehrinde Doğu Türkistan İslam Enstitüsü kurulur. Mahsum Hacı 2 yıl boyunca burada Doğu Türkistanlı öğrencilere dersler verir. Fakat 1989 yılına gelince reformcular Komünist Parti tarafından tasfiye edilip yönetimden uzaklaştırılır. Böylece Doğu Türkistan'ın her tarafında yeniden yoğun bir baskı dönemi başlar. Sonunda halk bu baskılara dayanamaz ve Barın kasabasında büyük bir isyan çıkar. Çin yönetimi isyanı bastırmakta oldukça zorlanır. Başta isyancıların lideri olan Zeydin Yusuf olmak üzere Çinli askerlere karşı silahlarla direnen gençlerin birçoğunun Mahsum Hacı'nın öğrencileri olduğu anlaşılınca, Mahsum Hacı'nın Doğu Türkistan İslam Enstitüsü'ndeki görevine son verilir. Daha sonra tekrar Kargalık'a dönen Mahsum Hacı hayatının son 3 yılını da yine gizli bir şekilde dersler vererek geçirir.

Mahsum Hacı 19 Haziran 1993 yılında akşam namazı kılmak için abdest aldıktan sonra namaza duracağı sırada Cenabı Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. İlim, mücadele ve çileyle geçen bereketli bir ömrün ardından 68 ya-

şında fani âlemden baki âleme göç eden Mahsum Hacı geride hakkı verilmiş, bereketli bir ömür bırakır. Bugün hem içeride hem de dışarıda işgal altındaki toprakların özgürlüğü için mücadele eden binlerce Doğu Türkistanlı Abdulhakim Mahsum Hacı'nın verdiği emeklerin bir sonucu, çile içinde ektiği tohumların hasadıdır.

Doğu Türkistan tarihine damga vuran isimler tabi ki sadece yukarıda bahsettiğim isimlerden ibaret değildir. Mançu İmparatoru Chein Lung'un Doğu Türkistan'ı istilasında kocası ile birlikte savaşan kahraman Türk kadını Dilşad Hatun, çok değerli bir âlim olmakla birlikte İslam düşüncesine ve Doğu Türkistan'daki eğitim sistemine yeni bir dinamizm katmak için yoğun gayret gösteren Abdulkadir Damolla, vatanlarının hem siyasi hem de iktisadi alanda bağımsız olması için büyük mücadeleler veren Muhiti Kardeşler, tek başına bir eğitim ordusu gibi çalışan Mentili Tevfik Efendi, Osman Batur'un mücadele ve silah arkadaşı Canım Han Hacı ve daha niceleri... Hepsi Doğu Türkistan halkı için çaba göstermişler ve Müslüman Türklerin bağımsızlık mücadelesine unutulmaz katkılar sunmuşlardır.

Kitabı hazırlarken iyice tarihe gömüldüğümü fark etmeye başlamıştım. Bugünü ve geleceği anlamak için mutlaka geçmişe, bir köke dayanmak gerekiyordu. Fakat birçoklarının yaptığı gibi sürekli geçmişte kalıp bir tarih kutsamasına veya romantizmine de düşmek istemiyordum. Bu nedenle Doğu Türkistan'ın özgürlüğü için hâli hazırda faaliyet gösteren, istiklal mücadelesi veren bir kişiyle konuşmaya karar verdim. Ayrıca Doğu Türkistan'la ilgili zihnimde birçok güncel soru da vardı. Bu sorular beni Maarif Derneği'nin Başkanı Hidayet Oğuzhan'a ulaştırdı. Kendisiyle tarihten çok günceli konuşurken hem Doğu Türkistan'ın içinde hem de dışında hâlâ sürmekte olan mücadeleyi daha iyi anlama imkânı buldum.

Kimliğimizi Korumak En Büyük Direniştir

Zeytinburnu da tıpkı Sefaköy gibi Doğu Türkistanlıların İstanbul'da yoğun olarak yaşadıkları semtlerden biri. Hidayet Oğuzhan röportaj için buluşma yeri olarak Zeytinburnu'ndaki dernek binalarının adresini verince, ben de Doğu Türkistanlıların İstanbul'da oluşturdukları gettolarında sürdürdükleri yaşamı yerinde gözlemleme imkânı buluyorum. Telefondaki konuma ulaştığımızda karşımıza ilk olarak Satuk Buğra Han Kitapevi çıkıyor. Kitabevini işleten Doğu Türkistanlı orta yaşlardaki kişiye Maarif Derneği'nin nerede olduğunu sorunca hemen üst katlarında olduğunu söylüyor. Derneğin kapısından içeri girer girmez duvarlardaki Doğu Türkistan'la ilgili harita ve resimler hemen dikkatimizi çekiyor.

Türkiye'deki Doğu Türkistanlılar arasında en bilinen isimlerden biri olan Hidayet Oğuzhan sadece Maarif Derneği'nin değil; çatısı altında onlarca STK'nın bulunduğu Uluslararası STKlar Birliği'nin de başkanlığını yürütüyor. Oğuzhan ve arkadaşlarının internet üzerinden Uygurca yayın yaptıkları İstiklal TV adlı bir kanalları da var. İstiklal TV daha çok işgal altındaki Doğu Türkistan toprak-

Hidayet Oğuzhan

larının gündemini dünyaya taşımaya çalışıyor. Oğuzhan röportaj boyunca Doğu Türkistan'ın içinde hâlihazırda süren direnişten Dünya Uygur Kurultayı'na, Doğu Türkistan İslam Partisi'nden Türkiye'nin Doğu Türkistan politikasına kadar birçok meseleyle ilgili sorularıma net cevaplar verdi. Fakat ben öncelikle Hidayet Oğuzhan'ın tıpkı diğer Uygurlar gibi ilginç olan hayat hikâyesini dinleyerek röportaja giriş yapmak istedim.

Türkiye'ye geliş serüveniniz nasıl başladı? Bize biraz bu süreci anlatır mısınız?

Bu aslında uzun bir süreç. Babam benim iyi bir eğitim alıp hem Doğu Türkistan'a hem de dünyadaki Müslümanlara hizmet etmemi istiyordu. Bu nedenle beni Kaşgar'dan Pakistan'ın Lahor şehrine götürdü ve buradaki bir medreseye yazdırdı. Çok küçük yaşlarda gurbette eğitime başladım. Pakistan'a geldikten ancak 6 yıl sonra

1991'de tekrar doğduğum şehir olan Kaşgar'a, ailemin ziyaretine gidebildim. Çünkü Çinliler pasaport ve resmî işlemler noktasında bize sorun çıkartıyorlardı. 20 gün kadar Kaşgar'da kaldıktan sonra tekrar Pakistan'a dönüp eğitimime devam ettim. Üniversite ve lisans eğitimimi ise Pencap Üniversitesi'nde tamamladım. Kendimi daha çok İslami ilimler alanında geliştirdim. Ayrıca Pakistan'daki Uygur öğrencilerle ilgileniyor, onların birçok işlerine yardımcı oluyordum. Eğitim görürken bin bir meşakkatle birkaç kez Pakistan'dan Doğu Türkistan'a gitme imkânı buldum. Fakat en son gidişimde Kaşgar'da evlerin tek tek basılıp insanların gözaltına alındıklarına bizzat şahit oldum. Çin, doksanlar öncesi bir dönem uyguladığı dünyaya açılma, özgürlükleri genişletme siyasetini artık terk etmişti. Doğu Türkistan'da yeni bir baskı ve zulüm dönemi başlamıştı. Doğu Türkistan'a en son 1998'de gittim ve orada benim de tehlikeliler listesine girdiğimi öğrendim. Eğer Doğu Türkistan'da kalsaydım tıpkı diğer insanlar gibi gözaltına alınıp cezaevine atılacaktım. Bunu fark edince Doğu Türkistan'dan ayrıldım.

Daha sonra neler oldu?

Daha sonra tekrar Pakistan'a geldim ve buradaki eğitimimi sürdürdüm. Fakat Amerika'ya yönelik 11 Eylül saldırıları olunca Pakistan'daki hava birden değişti. Daha önceleri özellikle de Ziyaülhak döneminde Doğu Türkistanlı öğrenciler olarak Pakistan'da çok rahattık. Fakat 11 Eylül saldırılarından sonra Pakistan yönetimi bir Uygur avı başlattı. Uygur öğrenciler tek tek gözaltına alınıyordu. Biz de bunun üzerine bir grup Uygur arkadaşla umre vizesi alıp Suudi Arabistan'a gittik. Bir süre Suudi Arabistan'da kaldıktan sonra Türkiye'ye hicret etmeye karar verdik. Mısır, Ürdün ve en son Suriye üzerinden Türkiye'ye geldik. Bu yolculuk çok meşakkatli geçti. Aylarca

vize alabilmek için uğraştık. Şam'daki bir Türk elçilik görevlisi bize yardım etti ve sonunda İstanbul'a ulaştık.

Çocukluğunuzun ve gençliğinizin Kaşgar'ında en çok neyi hatırlıyorsunuz?

Kaşgar'ı en son 1998'de görme imkânı buldum. Yaklaşık 25 senedir Kaşgar'ı bir daha göremedim. Kaşgar benim için âdeta rüya gibi bir şehir. Orada başka bir koku, başka bir ruh hissediyordum. Özellikle şehrin geleneksel yapısı beni çok etkiliyordu. Hâlâ daha Kaşgar denildiğinde sanki bir rüya şehrin ismi zikredilmiş gibi hissediyorum. Bizim gibi ülkelerine dönemeyenlerin hayatları aslında hep vatanlarını, ailelerini, şehirlerini özlemekle geçiyor.

İstanbul'a geldikten sonra Doğu Türkistanlılarla birlikte Maarif Derneği'ni kurdunuz. Bize Maarif Derneği'nin kuruluş sürecini anlatır mısınız?

Maarif Derneği ilk olarak 2006 yılında Ataullah Şahyar Bey'in başkanlığında bir grup Uygur genci tarafından kuruldu. 2009 yılında ise derneğin başkanlığına ben seçildim. Maarif Derneği en temelde Doğu Türkistanlılar arasında eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması; birikimli, ahlaklı, mücadeleci insanların yetiştirilmesi için kurulmuştur. Sadece Türkiye'de değil; birçok ülkede temsilciliklerimiz ve faaliyetlerimiz var. Yeni nesiller için dinimizin ve dilimizin muhafazasına özel önem gösteriyoruz. Bu bağlamda kendimizi İslami ve millî bir dernek olarak görüyoruz.

Doğu Türkistan meselesindeki siyasal duruşunuz, çözüm öneriniz nedir?

Biz her şeyden önce Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin temel ilkelerine bağlıyız. Çinli işgalciler bizim

devletimizi yıkıp topraklarımızı işgal ettiler. Bu nedenle Doğu Türkistan davası salt bir insan hakları meselesi değildir. Aynı zamanda bir bağımsızlık mücadelesidir. Biz Maarif Derneği olarak Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı dışında bir çözüm önerisine sıcak bakmıyoruz. Kademeli geçiş gibi birtakım opsiyonlar olabilir. Fakat en temel hedefimiz bağımsızlığımızı yeniden kazanıp zorla yıkılan devletimizi tekrar kurmaktır.

Doğu Türkistan meselesinde adı sık sık gündeme gelen ve oldukça etkili olan Dünya Uygur Kurultayı da var. Dünya Uygur Kurultayı ile ilişkileriniz nasıl?

Dünya Uygur Kurultayı içinde farklı düşüncedeki insanları barındırsa da en temelde liberal bir harekettir. Kurultay üyeleri meseleyi daha çok insan hakları ve özgürlük bağlamında ele alıyorlar. Biz gerek Dünya Uygur Kurultayı'nın gerekse de başka hareketlerin işgal altındaki halkımızın sesini duyurmak için attığı adımları ilkelerimizle çelişmediği sürece önemsiyoruz. Fakat birbirimizden farklı taraflarımız olduğunu da reddetmiyoruz.

Sık sık gündeme gelen bir başka grup da Doğu Türkistan İslam Partisi. Doğu Türkistan İslam Partisi Çin'e karşı silahlı mücadele veren etkin bir grup mu? Yoksa bazılarının iddia ettiği gibi bu grup Çin'in Doğu Türkistanlıları ezmek için kullandığı hayali bir yapı mı?

Doğu Türkistan İslam Partisi ilk olarak büyük âlimlerimizden ve önderlerimizden Abdulhakim Hacı Mahsum'un bazı öğrencileri tarafından kuruldu. Doğu Türkistan'daki Barın kasabasında Çin'e karşı yürütülen silahlı direnişin başındaki Zeydin Yusuf da Doğu Türkistan İslam Partisi'nin üyelerindendir. Doğu Türkistan İslam Partisi bir dönem Afganistan'da daha sonra da Suriye'de faaliyetlerini sürdürdü. Bu hareket ayrıca doksanlardan

beri kendi içinde bazı değişimler geçirdi. Bir dönem aşırı düşüncelerin etkisi altında kalsa da zamanla daha mutedil bir yapıya, özüne döndü. Böyle bir hareketin varlığını reddetmek doğru ve gerçekçi değil. Fakat Çin, Doğu Türkistan İslam Partisi'ni istismar etmeye, bizim halkımıza yönelik uyguladığı soykırıma bahane yapmaya çalışıyor.

Doğu Türkistan meselesi son yıllarda başta Batı olmak üzere dünyada daha fazla ilgi görüyor. Bunu neye bağlıyorsunuz?

Aslında bunun tek bir sebebi yok. Öncelikle Çin'in halkımıza yaptığı zulümler artık saklanamayacak bir boyuta ulaştı. Milyonlarca insan toplama kamplarına doldurulduğu ve ortada vahşi bir soykırım var. Batı artık bunun farkına vardı. Diğer taraftan diasporadaki Doğu Türkistanlı sivil yapılar vatanımızda yaşanan soykırımı geçmişe göre bugün dünyaya daha etkili bir şekilde anlatabiliyorlar. Bu çalışmalar Doğu Türkistan'ın daha fazla gündem olmasını sağlıyor. Olayın bir başka tarafı da Amerika Doğu Türkistan meselesi üzerinden rekabet hâlinde olduğu Çin'i sıkıştırmak istiyor. Bu reddedilemez bir gerçek. Biz Doğu Türkistan meselesinin her türlü vesileyle gündem olmasına tarafız. Fakat kendi iddialarımız ve hedeflerimizden sapıp herhangi bir devletin ajandasına göre hareket etmeyi de doğru bulmuyoruz.

Çin 2018'den beri toplama kamplarında tuttuğu milyonlarca Doğu Türkistanlıyı artık toplama kamplarından çıkarıp ülke içindeki fabrikalarda ucuz işçi olarak çalıştırmaya başladı. Bu yeni süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çin Doğu Türkistanlıları Çinlileştirene kadar soykırımını devam ettirmek istiyor. Soykırım sürecinde sürekli farklı yöntemler kullanılıyor. Şimdi ise sizin de söylediğiniz gibi toplama kamplarındaki insanlar zorla fabrikala-

ra götürülüyor. 21. yüzyılda kimse böyle bir zulmü hayal bile edemez. Birçok insan da Doğu Türkistanlıların yaşadıklarını hayal bile edemediği için anlayamıyor. İnsanlık artık bu vahşi zulüm karşısında sessiz kalmamalı.

Konuştuğum Doğu Türkistanlıların hiçbiri yakınlarından haber alamıyor. Siz yakınlarınızdan haber alabiliyor musunuz?

Ben de yıllardır yakınlarımdan haber alamıyorum. Ailemden kimlerin hayatta olup olmadıklarını bilmiyorum. Bu durum bile başlı başına Doğu Türkistan'daki zulmün büyüklüğünü belgelemeye yeter.

Doğu Türkistan'daki işgal edilmiş topraklarda hâlâ süren, bugün de devam eden bir direniş var mı?

Toplama kampları kurulana kadar dönem dönem Doğu Türkistan'ın içinde Çinli işgalcilere karşı eylemler düzenleniyordu. Bu eylemler organizeli olmaktan çok bireysel eylemlerdi. Mesela Çin'in yaptığı zulümlere artık dayanamayan bir Doğu Türkistanlı kendi başına asker ve

polislere yönelik saldırılar yapıyordu. Veya da Çinli polisler ve memurlar Müslüman bir ailenin mahremiyetine el uzatmaya kalktıklarında insanlar buna karşı basit imkânlarla karşılık veriyordu. Fakat insanlar kitleler hâlinde toplama kamplarına götürülünce Doğu Türkistan içindeki eylemler de azaldı. Biz ayrıca halkımızın bunca baskıya rağmen hâlâ dininden ve kimliğinden vazgeçmemesini en büyük direniş olarak görüyoruz.

Doğu Türkistan halkı yurt dışındaki diasporanın çalışmalarına genel olarak nasıl bakıyor?

Çin'de şartlar çok zor. Özgürlük ve örgütlenme adına Doğu Türkistanlıların hiçbir hakları yok. Fakat halkımız imkân bulduğu oranda diasporadaki çalışmaları takip ediyor ve destekliyor. En azından gönüllerinin bizimle olduğunu biliyoruz.

Türkiye'nin Doğu Türkistan politikasını nasıl buluyorsunuz?

Türkiye yurt dışına çıkmış Doğu Türkistanlıların en rahat ettiği ülkelerden biri. Fakat biz kendimizden ayrı görmediğimiz Türkiye'den Doğu Türkistan meselesinde daha etkili olmasını bekliyoruz. Örneğin Doğu Türkistan'da bugün kayıp olan, haber alınamayan birçok Türk vatandaşı Uygur var. Türkiye en azından Çin'e kendi vatandaşı olan Uygurları sormalı. Onların haklarını savunmalı. Biz Türkiye'nin hem halk hem de yönetim olarak Doğu Türkistan meselesinde daha aktif olmasını istiyoruz. Çünkü Çin'in İslam ve Türk dünyasında en çok ciddiye alacağı ülkelerin başında Türkiye geliyor. Türkiye'nin Doğu Türkistan için atacağı her güçlü adım mutlaka Çin tarafında karşılık bulacaktır.

Maarif Derneği Başkanı Hidayet Oğuzhan'la görüştükten sonra bir süre daha Zeytinburnu sokaklarını adımladım. Artık Doğu Türkistan'ın geçmişi ve bugününe dair zihnimde bir fotoğraf belirmeye başlamıştı. Fakat araştırmam gereken başka bir mesele daha vardı. Yakın dönemde, özellikle de 90'lardan sonra Doğu Türkistan'da neler olmuştu? Bu meseleyi araştırırken dün olduğu gibi bugün de zulme isyan eden, direnen bir Doğu Türkistan'la karşılaştım.

Yakın Dönemdeki İsyan Silsilesi

"Bugün silahını veren yarın canını verir. Benim Çinlilere verecek silahım yok. İstiyorlarsa gelip kendileri alsınlar. Korkanlar silahlarını teslim edebilirler."

-Osman Batur-

Çinli tarihçiler Doğu Türkistanlı Müslümanları anlatırken, "Doğu Türkistanlılar her 30 yılda bir büyük, her 10 yılda ise bir küçük ayaklanma düzenlerler." diyor. Zulme ve adaletsizliğe karşı isyan etmek Doğu Türkistanlıların inançlarında olduğu gibi tarihi geleneklerinde de vardır. Bunun için kimi zaman silahlı direniş göstermişler, kimi zaman da istiklal mücadelesi için kurulan hareketlerin çatısı altında örgütlenmişlerdir. 1757'den 1759'a kadar süren Büyük Hocalar İsyanı, 1765'te gerçekleşen Uçturfan İğde İsyanı, 1847'deki Ziyauddin Hoca İsyanı, 1857'deki Veli Han Töre İsyanı ve 1862'de başlayan Kuça İsyanı Doğu Türkistan'da yaşanan halk isyanlarından sadece bazılarıdır. 31 Aralık 1954 yılında Abdulhamit Damolla'nın önderliğinde Hoten'de başlayan silahlı ayaklanma, 10 Nisan 1967 yılında bir yeraltı örgütlenmesi olarak kurulan Doğu Türkistan Halk İnkılabı Partisi, 1

Ocak 1981'de Kaşgar'ın Peyzabat ilçesinde faaliyetlerine başlayan Doğu Türkistan Alev Partisi, 12 Aralık 1985 yılında Doğu Türkistan'da gerçekleşen öğrenci protestoları, aslında Doğu Türkistan halkının bağımsızlık ve direnç ruhunun her daim sürdüğünün göstergeleridir.

İşgal altındaki topraklarda yaşanan baskılar, dün olduğu gibi bugün de dönem dönem halk ayaklanmalarına neden olmaktadır. Örneğin 1990 yılının Nisan ayında Kaşgar şehrine bağlı Barın kasabasında ağır hastalık ve ölümlere neden olan nükleer denemelere, insan hakkı ihlallerine, doğum kontrolü uygulamalarına, bölgenin yeraltı kaynaklarının sömürülmesine, şehirlere Çin'in farklı bölgelerinden getirilen Han Çinlilerin yerleştirilmesine isyan eden Zeydin Yusuf ve arkadaşlarının yaptıkları çağrı üzerine halk protesto gösterisi için camilerden dışarı çıkıp sokaklara dökülmüştür. Çin yönetimine bağlı askerler insanların üzerine ateş açmış, çıkan olaylarda 60'dan fazla Müslüman'ın ölmesi üzerine halk bu sefer Han Çinlilerin bölgeyi terk etmeleri ve bağımsız Doğu Türkistan devletinin kurulması yönünde sloganlar atmaya başlamıştır. Barın kasabasında herkesin sevdiği genç bir molla olan Zeydin Yusuf ve arkadaşları halkı korumak için Çin askerleri ile silahlı çatışmaya girmişlerdir. Üç gün boyunca Çin askerlerine teslim olmayan ve son kurşunlarına kadar direnen 26 yaşındaki Zeydin Yusuf ve arkadaşları üçüncü günün sonunda şehit düşerken onların bu mücadelesi Doğu Türkistan direniş tarihine bir kahramanlık destanı olarak geçmiştir. Günlerce süren olaylar esnasında Çinli askerler Barın'a tüm giriş çıkışları kapatırken evler tek tek basılıp özellikle gençler gözaltına alınır. Medyanın Barın'da neler olup bittiğini dünyaya aktarmasına izin vermeyen Çin yönetimi, Barın İsyanı'nı bastırır bastırmaz bu isyanın cami cemaati tarafından örgütlendiğini iddia ederek şehirdeki onlarca camiyi kapa-

Barın Ayaklanması'na katılan Uygur gençler

tır. Daha sonra Barın'daki tüm imamlar Çin yönetimine bağlılık mektubu yazmaya zorlanırken, birçok Türk genci de faili meçhul olarak ortadan kaybedilir.

Barın'da protesto gösterisi olarak başlamasına rağmen yaşanan katliam nedeniyle isyana dönüşen halk ayaklanmasını 1995'te gerçekleşen Hoten olayları takip etmiştir. Hoten'de şehir ahalisi tarafından sevilen iki imamın gözaltına alınması sonucu başlayan protesto gösterilerinde insanlar tıpkı Barın'da olduğu gibi yine camilerden sokaklara çıkmışlar ve sloganlar eşliğinde imamların serbest bırakılmalarını istemişlerdir. Çin yönetimi halkın bu talebine kulak vermek yerine olayları sert bir şekilde bastırmayı tercih etmiştir. Yüzlerce Doğu Türkistanlı'nın gözaltına alındığı Hoten olaylarında göstericilere "karşı devrimci ve isyancı oldukları" iddiasıyla çeşitli hapis cezaları verilmiştir.

Doğu Türkistan'da 1995'teki Hoten olaylarından sonra bu kez de 1997'de başka bir halk ayaklanması gerçekleşmiştir. Tarihe "Gulca İsyanı" olarak geçen olayları, Çin

Urumçi'de Çin polisine karşı direnen Doğu Türkistanlı kadınlar

yönetiminin Doğu Türkistanlılar için büyük öneme sahip olan Meşrep Meclisleri'ni yasaklaması tetiklemiştir. Meşrep Meclisleri'nin yasaklanması ve yasağa uymayan bir grup Uygur gencinin tutuklanması üzerine 5 Şubat 1997'de başlayan protesto gösterilerinde Çinli askerler göstericilerin üzerine ateş açmıştır. 100'den fazla gencin öldürülmesine tepki göstermek için Gulca şehri âdeta ayağa kalkmış ve Doğu Türkistan tarihi büyük bir isyana daha şahitlik etmiştir. Günlerce süren olayların sonunda toplamda 250'den fazla gösterici Çinli askerler tarafından katledilirken binlerce gösterici de yaralanmıştır. Gözaltına alınanlardan 200 gösterici ölüm cezasına, 90 gösterici ise müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.

En temelde Doğu Türkistan'da yaşanan işgalle birlikte haksızlık ve adaletsizliklerin neden olduğu isyanların bir diğeri de 2009'da Urumçi şehrinde yaşanan isyandır. Olaylar bir fabrikada çalışan Uygur işçilerin iki Han Çinli kadına tecavüz ettikleri iddiasıyla başlamıştır. Uygur işçi-

lerin Han Çinliler tarafından dövülerek öldürülmesinin ardından tecavüz olayıyla Uygur işçilerin bir alakasının olmadığının anlaşılması üzerine, bu defa da Urumçi'deki üniversite öğrencileri Han Çinli katillerin cezalandırılmaları için protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Çin yönetimi diğer olaylarda olduğu gibi Urumçi'de de Doğu Türkistanlıların taleplerine kulak vermek yerine protestoculara karşı silah kullanmıştır. En az 500 Müslüman Türk gencinin can verdiği gösteriler sonrası 4 binden fazla protestocu gözaltına alınırken, şu ana kadar çoğu üniversite öğrencisi 35 Doğu Türkistanlı genç de idam edilmiştir. Doğu Türkistanlılara yönelik saldırılara Han Çinli sivillerin de katılması zaten var olan gerginliği daha da arttırmıştır.

Çin yönetiminin Doğu Türkistanlıların en basit haklarını talep etmesine bile tahammül edememesi, taleplere kulak vermek yerine şiddete başvurması gelecek açısından da yeni isyan ve çatışmaların habercisidir. İşgal ve zulmün olduğu yerde direnmek ise yeryüzündeki her insanın en temel insani ve hukuki hakkıdır.

Yakın dönemdeki isyanları araştırdıkça Çin yönetiminin ne denli baskıcı ve kapalı bir rejim olduğunu daha iyi fark ediyordum. Doğu Türkistanlılar ise tıpkı Filistinliler gibi şartlar nasıl olursa olsun direniş ruhunu kaybetmiyor, kendi inanç ve kimlikleriyle var olma mücadelesini sürdürüyorlardı. Bu bende Doğu Türkistanlılara karşı büyük bir saygı oluşturdu ve bu mazlum halkı daha yakından tanımaya karar verdim. Bunun için de bir taraftan okumalara devam edip diğer taraftan misafir olduğum evlerde Doğu Türkistanlıların hayatlarını gözlemledim. Bunun neticesinde Doğu Türkistanlıların dinî hayatları, edebiyatları, musiki ve sinemaları, gündelik yaşamlarıyla ilgili bir hayli izlenim ve malumata sahip oldum.

Doğu Türkistan'da Dinî ve Kültürel Hayat

Müslüman Doğu Türkistan halkı yaşayış olarak oldukça dindar bir halktır. Genel olarak Hanefi-Maturidi bir çizgide olan Doğu Türkistanlıların Çin'in her türlü asimilasyon politikalarına karşı öz kimliklerini korumalarında İslam'a olan bağlılıklarının ve Türk kültürünü yaşatma ısrarlarının büyük etkisi vardır. Bu nedenle de Çin, Doğu Türkistanlılara karşı verdiği mücadeleyi en temelde İslam dini ve Türk kültürü üzerinden sürdürmektedir.

Doğu Türkistanlıların evlerinde genel olarak kıbleyi gösteren bir mihrap nişi bulunur. Ayrıca Doğu Türkistanlı Müslümanlar için özellikle sabah namazları çok önemlidir. Tanıdığım birçok Doğu Türkistanlı'nın sabah namazlarına verdikleri önem benim de dikkatimi çekmiştir.

Doğu Türkistan geleneksel kıyafetinde başlık olarak kullanılan Doppalar oldukça meşhurdur. El işinden, işlemeli bir şekilde yapılan ve her bir Türk boyu için farklı şekil ve desenleri barındıran Doppalar özellikle Uygurlar ve Özbekler için âdeta millî bir giysidir. Hatta Uygurlar 5 Mayıs tarihini millî doppa günü olarak kutlarlar. Erkekle-

Kaşgar'daki Iydgah Camii

rin kullandıkları Doppalarda genelde siyah ve mavi renk göze çarparken, kadınların başörtülerinin üzerine taktıkları Doppalarda ise kırmızı renk dikkat çeker.

Doğu Türkistanlılar misafire çok önem verirler. Evlerinde misafir ağırlamak her Doğu Türkistanlı için büyük bir şereftir. Misafirin geldiği eve bereket de getireceğine inanan Doğu Türkistanlı Türkler evlerini her daim misafir ağırlamak için hazır tutarlar. Ev sahibi misafiri buyur edip en son oturma odasına girince misafir çok kısa bir dua yapar ve herkes "amin" der. Bundan sonra muhabbet ve ziyafet faslı başlar. Doğu Türkistanlıların misafir ağırlamada böyle bir örfleri vardır.

Doğu Türkistanlıların mutfağında ise et başköşededir ve birçok Doğu Türkistanlı'nın evinde etsiz yemek pişmez. Türkistan pilavı, genelde kuzu eti ve pişirilmiş soğanla iç hazırlanarak yapılan Samsa, ayrıca et, sebze ve eriştenin karışımından oluşan Lağmen Doğu Türkistanlıların en meşhur yemekleridir.

Diğer taraftan Doğu Türkistanlılar çok güçlü bir soy ve nesep şuuruna sahiptir. Her Doğu Türkistanlı soy ağacını muhafaza eder, bu nedenle yüzyıllar öncesine kadar soylarının kime dayandığını bilirler. "Millî Tababet" ismindeki geleneksel tıbba büyük önem veren Doğu Türkistanlıların tarım ve ticarette de başarılı oldukları bilinir. Genel olarak çalışkan insanlardır ve hangi şartlar altında olurlarsa olsunlar asla dilenmezler. Ülkeleri işgal altında olmasına rağmen dünyanın hiçbir yerinde sokaklarda dilenen tek bir Doğu Türkistanlı göremezsiniz.

Doğu Türkistanlıların önemli geleneklerinden olan Meşrep Meclisleri özellikle çocukların ve gençlerin yetiştirilmesinde büyük rol oynar. "Keyif Meclisi" anlamına gelen Meşrep Meclisleri "Yiğitbaşı" ismi verilen bir yönetici ve "Peşşap" ismi verilen iki yönetici yardımcısının gözetiminde icra edilir. Meşrep Meclisleri'nde bir taraftan eğlenilirken diğer taraftan da büyüklerin yanında nasıl davranılacağından misafir ağırlamaya, sofra sermekten belli başlı adap kurallarına kadar birçok şey öğrenilir. Meşrep Meclisleri'ne katılan kişilerin uymaları gereken kurallar ise şu altı maddeden oluşmaktadır:

1-İslam'ın emirlerine sıkı sıkıya bağlı olmak.
2-Anne-babaya saygı ve sadakatte kusur etmemek.
3- İçki, esrar gibi zararlı maddeleri kullanmamak.
4- Yalan ve riyadan kaçınmak.
5-Muhtaçlara hizmet ve yardımda bulunmak.
6- Geceleri eve erken dönmek.

Geçmişi yüzlerce yıl öncesine dayanan geleneksel Meşrep Meclisleri yeni nesillere yönelik İslam ve Türk kültürünün aktarımında kullanıldığı için bugün Çin yönetimi tarafından yasaklanmıştır.

Kökü *Divanu Lugati't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık* gibi şaheserlere dayanarak modern döneme

Doğu Türkistanlı ünlü halk ozanı Abdurehim Heyit

ulaşan Doğu Türkistan edebiyatında ise genellikle ahlak ve adap, gelenekler, aşk, tarihi olaylar, vatan sevgisi, Kültür Devrimi döneminde yaşanan acılar, işgale karşı verilen hürriyet mücadelesi, kahramanlıklar ve Çinlilerin hileleri konu edilir. Abdulhalik Uygur, Lutpulla Mutellip, Memtili Tevfik Efendi, ünlü romancı Abdurrahim Ötkür, Teyipcan Hadi, Turghun Almas, Ebeydulla İbrahim, Hevir Tömür gibi isimler modern dönem Doğu Türkistan edebiyatının en önemli yazarlarıdır. Fakat hayatta olan Doğu Türkistanlı sanatçı, edebiyatçı veya tiyatrocuların büyük bir kısmı ya Çin hapishanelerinde ya da toplama kamplarında tutulmaktadır. Türkistanlı büyük ozan Abdurehim Heyit, Uygurların Kafkası olarak bilinen Perhat Tursun, komedyen Adil Mijit ve ünlü edebiyatçı Aykul Rozi Çin devleti tarafından özgürlüklerine pranga vurulan tanınmış isimlerden sadece bazılarıdır. Doğu Türkistan edebiyatı aslında çığlığını duyurmaya çalışan bir halkın sesidir. Uygur romancılara, ozanlara veya şairlere kulak verdiğinizde toprakları işgal altında olan, hürriyet-

lerini kaybetmiş bir halkın acılarını hisseder, özgürlük haykırışlarını duyarsınız.

Doğu Türkistanlılar yüzyıllara dayanan bir müzik ve dans kültürüne sahiptirler. Meşrep dansı Doğu Türkistanlıların en önemli dans çeşidi olmakla birlikte rebap, kanun, topuz, ney, balaban ve def en çok kullanılan müzik aletleri olarak bilinir. 1514 ile 1680 yılları arasında Yarkent, Kaşgar, Hoten, Yenihisar, Aksu, Turfan gibi şehirler başta olmak üzere Doğu Türkistan topraklarına hâkim olan Saidiye Hanlığı dönemi Türklerin tarih, edebiyat, sanat, şiir ve tababet gibi farklı alanlarda büyük bir medeniyet sıçraması gerçekleştirdikleri dönemdir. Özellikle müzik, Saidiye Hanlığı döneminde büyük bir gelişme gösterirken bu dönemde yeni müzik teorileri ve tarzları oluşturulmuştur. **"Uygur Türklerinin Türk kültürüne armağan ettiği önemli katkılardan bir diğeri de Uygur *On İki Makam* eseridir. Bu makam, Türk halk müziğinin en nadir örneklerini içinde barındıran, halk destanlarının da dâhil olduğu halk edebiyatının seçkin örneklerinin geleneksel Türk musikisinin en gü-**

Doğu Türkistan'da bir eğlence meclisi

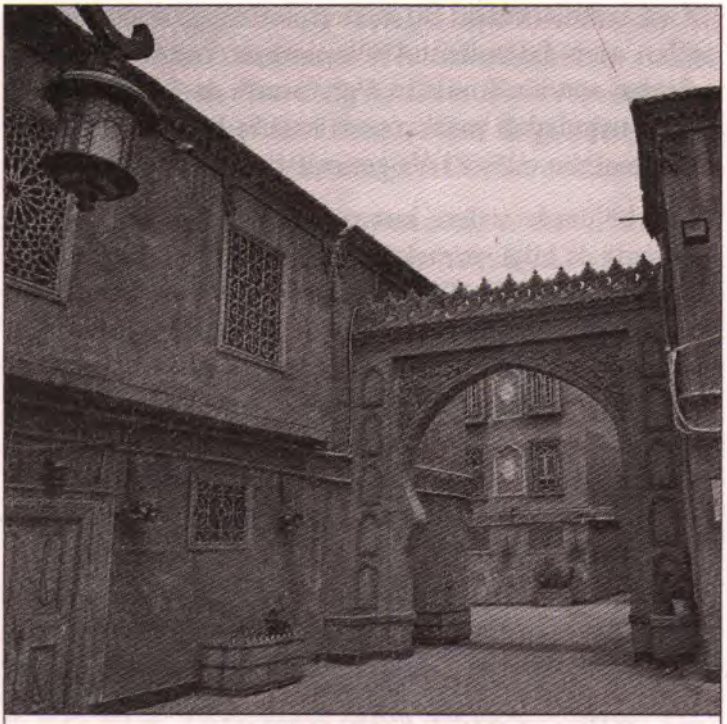
zel ezgileriyle birleştiren büyük bir kültür hazinesidir. Yarkend Hanlığı (Saidiye Hanlığı), Uygur kültürünün hatta dünya evrensel sanatının en büyük şaheserlerinden biri olan *On İki Makam*'ın meydana getirilmesine zemin hazırlamıştır. UNESCO tarafından 2005 yılında dünya kültür mirası listesine alınan Uygur *On İki Makamı* işte bu devirde halk arasından toplanıp ilk defa düzenlenme fırsatı yakalanmış ve sistemleştirilerek büyük bir müzik eseri hâline getirilmiştir."[22]

Pek çok dünya diline çevrilen Mirza Haydar Duğlat'ın meşhur eseri *Tarih-i Reşidi* de yine Saidiye Hanlığı döneminde ortaya çıkmıştır. Türklerin tarihi açısından büyük bir önem taşıyan eser, 15. ve 16. yüzyıl Türkistan tarihi için ana kaynak kabul edilir. Saidiye Hanlığı dönemi sadece kültür ve sanatta değil; farklı inanç ve ırkların bir arada yaşama kültürü açısından da önemli bir dönemdir.

Doğu Türkistan'ın Kaşgar, Hoten gibi şehirleri İslam ve Türk mimarisinin en güzel örneklerini sergilemektedir. Doğu Türkistan'da Uygur, Kazak, Kırgız, Tatar ve başka etnik gruplar bir arada yaşadıkları için bu çeşitlilik ülkedeki sanat ve mimariyi de zenginleştirmiştir.

Semerkand ve Buhara nasıl bir zamanlar Batı Türkistan'ın parlayan yıldızlarıysa Kaşgar da aynı şekilde Doğu Türkistan'ın parlayan yıldızıydı. İpek Yolu'nun önemli duraklarından olan Kaşgar, Buhara ve Semerkand arasında bir taraftan ticari anlamda büyük bir hareketlilik yaşanırken, bu üç şehir Batı Türkistan'dan Doğu Türkistan'a doğru önemli bir hattı oluşturuyordu. Rus işgalinin sona ermesinin ardından Buhara ve Semerkand'daki talan da sona erdi. Fakat Doğu Türkistan'ı âdeta bir açık hava hapishanesine çeviren, milyonlarca Müslüman Türkü

22 Mağrifet Kemal Yunusoğlu, "Yarkend Hanlığı Döneminde Kültür ve Edebiyat", *Millî Mecmua*, sayı: 31, (Mart-Nisan 2023), s. 173.

Kaşgar'da tarihi bir sokak

kamplara dolduran Çin yönetimi kadim Kaşgar şehrini de bugün sokak sokak yıkıyor. Böylece bir halkın tarihsel belleği ne yazık ki yavaş yavaş ortadan kayboluyor.

Kaşgar denince akla ayrıca şehrin medreseleri ve bu medreselerde yetişen âlimler de gelir. Saciye, Hamidiye, Mahmudiye, Satuk Buğra Han, Kaşgar Hanlık Medresesi gibi ilim merkezlerinde bir zamanlar sadece Doğu Türkistanlı öğrenciler değil; Buharalı, Semerkandlı, Hokantlı, Ferganalı ve Nemenganlı öğrenciler de eğitim görürdü. Tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerin okunup; Aristo, Sokrat gibi Antik Yunan filozoflarının fikirlerinin özgürce tartışıldığı, dönemin en güzel edebî eserlerinin kaleme alındığı bu medreseler uzun bir dönem Türkistan'ı

ışıl ışıl aydınlatmıştır. Bu medreselerin ışığı önce İslam'ın çağları aşan dinamizmini anlayamayan bazı mollalar tarafından söndürülmüştür. Daha sonra da Çin Komünist Partisi uyguladığı yasakçı politikalarla bu eğitim yuvalarını tamamen etkisiz hâle getirmiştir.

Bu bölümde sizlere kısaca Doğu Türkistan sineması hakkında da bilgi vermek istiyorum. Doğu Türkistanlılar sinemayla ilk defa 1924'te Kaşgar'daki Rus konsolosluğunda gösterilen filmlerle tanışmışlardır. Türkistanlı cedidci tüccar ve iş adamları sinemanın önünü açmışlar ve Doğu Türkistan'da film şirketleri kurmuşlardır. 1930'lu yıllarda Doğu Türkistan'da daha çok Rus komünizminin propagandasını yapan ideolojik filmler gösterilmiştir. 1950'den sonra ise bu kez de Çin Komünist Partisi sadece kendi propagandasının yapıldığı filmlere izin vermiştir. Mao'nun ölümünün ardından başlayan açılım sürecinde Doğu Türkistan sineması kendi kimliğini bulmaya başlamış, 1980'li yıllarda Uygurlar tarafından çekilen filmler büyük beğeni toplayıp festivallerde ödüller kazanmışlardır. Bu dönemlerde sinema daha çok Uygur kültür ve yaşamından beslenmiştir. **"1979 yılında daha önceki Şincan Film-Tercüme Stüdyosu "Tanrıdağ Film Stüdyosu" olarak değiştirilmiş, stüdyonun çektiği *Rehber* filmi Uygur Türkleri arasında büyük beğeni toplamıştır. 1983 senesinde çekilen *Oyuncu Olmak İstemeyen Kız* filmi 1980'li yıllardaki Uygur sinemasının gelmiş olduğu seviyeyi yansıtır. Guang Chun Lan'ın yönettiği, Reyhan, Rana Gül, Kasım İbrahim'in oynadığı film, vizyona girdiği andan itibaren büyük ilgi uyandırmış hatta 1985 senesinde Uluslararası İstanbul Film Festivali'nde de ödül kazanmıştır. 1980'li yıllarda yine *Nasrettin Hoca* (1980), *Mutluluk Şarkısı* (1981), *Garip ile Senem* (1981), *Gizemli Kervan* (1985), *Huzursuz Kumbağ* (1985), *Güzelin Ölümü* (1986), *Rana'nın***

***Düğünü* (1982), *Nurnisa* (1984), *Para Denilen Bu Şey* (1985), *Mehmet Hakkında Her Lakırdı* (1988), *Bekârlar Ailesi* (1988), *Batı Bölgesindeki Dans Heveskârları* (1988), *Molla Zeyidin* (1989), *Alev Dağı'ndan Gelen Tefçi* (1991), *Gerib ve Sanem* gibi filmler çekilmiştir."**[23]

1990'dan sonra Doğu Türkistan'da yeniden baskı dönemi başlamış ve sinema da diğer birçok alan gibi gerilemiştir. Çünkü sinema ve sanatın gelişmesi için her şeyden önce özgür bir ortamın oluşması gerekmektedir.

Artık Doğu Türkistanlıların dinî ve kültür hayatlarıyla ilgili bana yetecek kadar bilgiye sahip olmuştum. Fakat Doğu Türkistan meselesini araştırdıkça karşıma sık sık Doğu Türkistanlıların "Dungan", Çinlilerin ise "Hui" dedikleri Çinli Müslümanlar çıkıyordu. Ülkede ciddi bir nüfusa sahip olan Çinli Müslümanları tanımak, Doğu Türkistan meselesine yönelik yaklaşımlarını anlamak istiyordum. Önce Çinli Müslümanlarla ilgili birçok belgesel izledim. İlginç, renkli bir kültüre sahip olduklarını fark ettim. Daha sonra çeşitli okumalar yaptım. Çinli Müslümanları yakından tanıyanlarla gerçekleştirdiğim görüşmelerin ardından artık onlarla ilgili de zihnimde bir fikir oluşmuştu.

23 Alimcan İnayet, "Doğu Türkistan'da Sinemanın Dünü, Bugünü ve Yarını", *İnsicam*, sayı: 30, (Ağustos 2023) , s. 102.

Çinli Müslümanlar veya Dunganlar

Bugün Çin'de 25 milyonu aşkın Çinli Müslüman yaşamaktadır. Budizm'in en yaygın din olduğu ülkede Hristiyanlıktan sonra üçüncü din İslam'dır. Çinli Müslümanlar Moğol Hanedanlığı döneminde Budist Tatar ve Moğolların bir kısmının Arap tüccarlar vasıtasıyla İslam'ı kabul etmeleriyle Müslümanlaşmışlardır. Bu tarih tezine Çinli Müslümanların kökenlerinin ırk olarak tamamen Çinlilere dayandığı yönünde itirazlar da var. Bu anlayışa göre 7. yüzyılda Tang Hanedanlığı zamanında Arap erkeklerle Çinli kadınların yaptıkları evlilikler ve Müslümanların yürüttükleri tebliğ çalışmaları sonucu Çinliler arasında İslam yayılmış ve böylece bugünkü Hui veya Dungan topluluğu oluşmuştur. Kubilay Han tarafından kurulan ve 1280 ile 1368 yılları arasında Çin'i yöneten Yuan Hanedanlığı döneminde oldukça rahat olan Çinli Müslümanların bu rahatlıkları Ming Hanedanlığı'nın ilk dönemlerinde de devam etmiştir. Bu dönemde İslam Çin'de etkili hâle gelirken ülkenin farklı bölgelerine Müslümanlar eliyle camiler, medreseler, kervansaraylar inşa edilmiştir. Ünlü Müslüman seyyah İbn Battuta 1300'lü yıllarda ziyaret ettiği Çin ve Müslümanlar hakkında seyahatnamesinde şunları söylüyor: **"Çin, güzellikten**

Dungan Müslümanlar

nasibini almış bir ülke ama beni çekmedi pek! Hatta gâvurun burada üstün olması sebebiyle içimde bir sıkıntı, bir sızı taşıdım hep. Evimden çıktığımda bir sürü çirkin şey görür, acı duyardım. Zaman geldi, eve kapandım; kesin bir gerekçe olmadıkça burnumu uzatmadım dışarı! Bu ülkede Müslümanlarla karşılaştığım zaman ailemi ve yakınlarımı görmüş gibi sevinçten uçuyordum."[24]

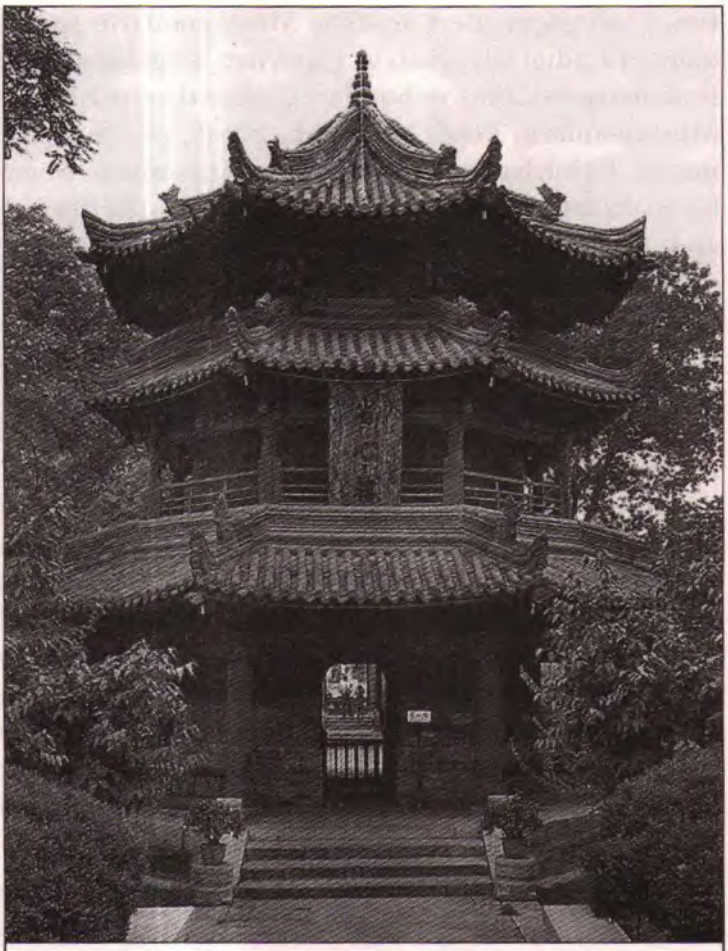
Moğolların iyice zayıflayıp Çinlilerin ülkeye her alanda hâkim olmalarıyla birlikte Çinli Müslümanlar için de zor günler başlamıştır. Çinliler tıpkı diğer dinî ve etnik gruplara yaptıkları gibi Müslümanları da Çinlileştirme yolunu seçmişlerdir. **"Yuan ve Ming hanedanlıkları döneminde parlayan Müslümanların durumu Ming Hanedanlığı'nın sonlarına doğru ciddi bir gerileme sürecine girmiştir. Başlangıçta Müslümanların siyasi, ekonomik, toplumsal ve dinî özgürlükleri güvence altına alınsa da sonrasında tam tersi bir politika izlenmiştir. Yöne-**

24 A. Sait Aykut, *İbn Battuta Seyahatnamesi -Kısa Notlarla Sade Metin Çevirisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 622.

tim, Çinli göçmenleri özellikle Müslümanların yoğun olarak yaşadığı kuzeybatı ve güneybatı bölgelerine yerleştirmeye başlamış ve buraları Çinlileştirmiştir. Artık Müslümanların kendi beslenme, evlilik, giyim ve konuşma kültürlerini yaşamaları yasaklanmıştır. Böyle bir baskı ortamında Çinli isimler almak, Çin kültürüne ait kıyafetler giymek ve Çinlilerle evlenmek durumunda bırakılmışlardır. Bu asimilasyon süreci Müslüman halkın Çinlileşmesini sağladıysa da bazı örf ve âdetleri tatbik etme konusunda Müslümanlar gayri ihtiyari olarak direnç göstermişler, Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun olduğu kendi dillerini kullanmaya devam etmişlerdir. Bu iki kültürün sentezlenmesiyle bugün Huiler veya Dunganlar olarak bilinen Çinli Müslümanlar ortaya çıkmıştır. Kültürel olarak Hui Müslümanları Çin'deki diğer Müslüman kimliğe sahip gruplardan daha çok Han Çinlilere benzedikleri için devlet tarafından diğerlerine nazaran daha ayrıcalıklı muamele görmektedirler. Huiler İslami uygulamaların çoğunu Han yaşam tarzına göre gerçekleştirmektedirler. Bu kültürel asimilasyon bazı Müslüman reformcular tarafından ciddi şekilde eleştirilse de, bu başarılı 'entegrasyon' sayesinde Çin yönetimi açısından 56 etnik grup arasında oldukça farklı bir yerde konumlandırılmaktadırlar."[25]

Bugün Çince konuşan Dunganlar zamanla Çin kimliğiyle Müslüman kimliğini güçlü bir şekilde mezcetmişlerdir. Bu nedenle Dunganlar Çinli olmakla gurur duydukları gibi Müslüman olmakla da gurur duyarlar. Dungan erkekleri genelde sokaklarda beyaz takke ile dolaşırken Dungan kadınları ise başörtülüdür. Tarım, el sanatları ve marangozlukta bir hayli mahir olan Dungan

25 Mervenur Lüleci Karadere, "Çin Müslümanları", https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-cin-muslumanlari.pdf, (03.11.2023).

Dunganlara ait bir cami

Müslümanların camilerde kullandıkları klasik mimarileri de Çin mimarisine bir hayli benzemektedir.

Genel olarak Hanefi mezhebine mensup olan Dunganlar ülkenin kuzeyinde yer alan Ningxia, Gansu ve Şaanşi başta olmak üzere Çin'in dört bir yanına dağılmışlardır. Nigxia Hui Özerk Bölgesi Dungan nüfusunun yoğunlaştığı yer olmakla birlikte Doğu Türkistan'da da 1

Dungan kadınlar geleneksel kıyafetleriyle

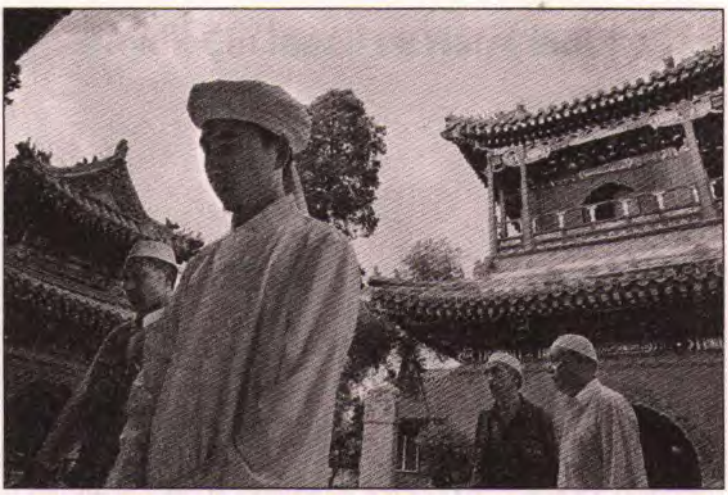
milyonu aşkın Dungan'ın yaşadığı bilinmektedir. Çin'in dışında Kırgızistan'ın Tokmok şehri başta olmak üzere Kazakistan ve Özbekistan'da da Dungan Müslümanları yaşamaktadır. Çin'in haricindeki ülkelerde yaşayan Dunganlar'ın Çin asimilasyonundan daha az etkilendikleri göze çarparken Dunganlar oluşturdukları gettolarda güçlü bir şekilde inanç ve kültürlerini sürdürüyorlar. Nakşibendi, Kadiri, Kübreviyye gibi tarikatlar Dunganlar arasında yaygın olmakla birlikte Selefilik gibi akımların farklı tonları da tüm İslam toplumlarında olduğu gibi Dunganlar arasında da karşılık bulmaktadır.

Dunganlarla Müslüman Türk boyları arasında zaman zaman ittifaklar kurulup Çinlilere karşı birlikte isyan bayrakları çekilirken kimi zaman da aralarında çatışmalar yaşanmıştır. Örneğin 1862'de Mançu Hanedanlığı'nın zulmüne karşı Çin'de ciddi bir ayaklanma gerçekleşmiş, bu ayaklanma Dunganlarla Müslüman Türk boylarının

dayanışması sonucu Çin'i âdeta sarsmıştır. Fakat daha sonraki süreçlerde Çinliler bu iki Müslüman topluluğu birbirlerine düşürmek için ellerinden geleni yapmışlar ve büyük ölçüde başarılı olmuşlardır. Bugün de Dunganlarla Doğu Türkistan'daki Müslüman Türklerin arasındaki ilişkilerin siyasi sebepler ve bazı kötü hatıralar nedeniyle pek de iyi olduğu söylenemez.

Çin'in İslam dünyası ile ilişkilerinde Çinli Müslümanlar önemli bir rol oynarken Çin yönetimi Dunganları ülkedeki diğer Müslüman topluluklara göre kendine daha yakın görmekte, Doğu Türkistan'daki Müslüman Türklere uyguladığı zulmün aynısını Dunganlara uygulamamaktadır. Bunda şüphesiz Dunganların Çin yönetiminden herhangi bir siyasi taleplerinin olmamasının, başta Uygurlar olmak üzere Müslüman Türk boyları gibi Çinlileşmeye direnmemelerinin büyük etkisi vardır. Doğu Türkistan meselesinde ne yazık ki İslam dünyasının büyük bir bölümü gibi Çinli Müslümanlar da gerekli hassasiyeti göstermemekte, üzerlerine düşen İslami ve insani vazifeyi yerine getirmemektedir. Çin aslında dün Dunganlar üzerinde uyguladığı Çinlileştirme politikalarının bir benzerini bugün de Doğu Türkistanlılar üzerinde uygulamaktadır.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, 2023 yılının Ağustos ayında Doğu Türkistan'a yaptığı ziyarette İslam'ın Çinlileştirilmesinden bahsetmiş, bölgedeki devlet görevlilerinden İslam'ın Çinlileştirilmesi için ellerinden geleni yapmalarını istemişti. Bu aslında farklılıkları olduğu gibi kabul etmek yerine her şeyi Çinlileştirme anlayışının tam olarak dışavurumudur. Bugün Doğu Türkistan'da özü itibariyle tevhid, adalet ve hürriyet dini olan İslam'ın içi boşaltılıp özellikle Türklerin Çinlileşmeye teslim olmaları istenmekte, bölgedeki insanlara bu yönde baskı uygulanmaktadır. Fakat sadece bir inanç değil; aynı zamanda

bir yaşam biçimi olan İslam, dün olduğu gibi bugün de Doğu Türkistan'daki Türkler için Çinlileşme karşısında en etkili direnç ve varoluş kaynağıdır.

Doğu Türkistan'la ilgili araştırmalarımı arttırdıkça bir gerçeğin daha farkına varmıştım. Doğu Türkistan'da yaşananları daha iyi anlamak için her şeyden önce Çin'in tarihini bilmem, ülkenin aklını inşa eden felsefeyi anlamam gerekiyordu. Bu aşamada bir süre Çin tarihi okudum. Daha sonra da Çin'i iyi bilen bir akademisyenin kapısını çaldım.

Büyük Çin İdeali ve Han Çinlilik

Çinlilerin Doğu Türkistan topraklarındaki hak iddiaları Han İmparatorluğu'nun kısa bir süreliğine Doğu Türkistan topraklarına hâkim olduğu zamanlara dayanır. Hatta bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti'nin üst kimliği de Han İmparatorluğu ile irtibatlandırılan Han Çinlilerinden oluşuyor. Fakat bu kimlik aslında ulus devletler döneminde inşa edilmiş ve Çin'e uyarlanmış kurgu bir kimliktir. Ne tarihi ne de kültürü Çin'le hiçbir şekilde ortak olmayan birçok etnik grubu asimile eden Çin, Han Çinli kimliğini bu etnik topluluklara zaman içinde zorla kabul ettirmiştir. Çünkü Çinlilerin geçmişten bugüne ulaşan siyaset felsefelerine göre Çin merkez ülkedir ve geri kalanlar ise ötekidir. **"Özellikle kültürel hatları çok keskin olan Çinli-Barbar ayırımı Çinliliği kutsayan, ötekileri aşağılayan, Çinliliğin egemen olduğu kültürel Çin'de farklılığa müsaade etmeyen bir zihniyettir. Bu zihniyetin çıktısı olarak kendisini merkeze ve üstün konuma koyan çeşitli davranış örüntülerinin, başta Çinli elitler olmak üzere Çin toplumunda yaygınlaşıp sıradanlaşmaya başladığı görülmüştür."**[26]

26 Abdurreşid Celil Karluk, *Çinlilik ve Çin'de Ötekiler*, Atlas Yayınları, Ankara, 2019, s. 10.

Mao Zedong da tıpkı Stalin gibi eşitlik, özgürlük, adalet sloganlarıyla iktidara gelip milyonlarca insana büyük acılar yaşatmıştır.

1911'de Mançu Hanedanlığı'nın dört bir yanında isyanlar çıkmış ve cumhuriyetçiler, milliyetçiler ve komünistler Çin'i yöneten hanedanlığa karşı birleşmişlerdir. 2 bin yıllık hanedanlık devrim için oluşturulan üçlü ittifak eliyle yıkılmış ve Milliyetçi Çin Partisi Çin Halk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bu tarihten sonra Çin'de çalkantılı bir dönem başlamıştır. Milliyetçiler ve komünistler 2. Dünya Savaşı boyunca devam eden Japon işgaline karşı ortak hareket ederken, Japon işgali biter bitmez ideolojik farklılıklarından dolayı kendi aralarında savaşa girişmişlerdir. 1946'dan 1949'a kadar süren iç savaşın sonunda milliyetçiler kuzeyden gelen Mao önderliğindeki Komünist Parti'ye bağlı milisler karşısında direnemeyerek daha güneye, bugün Tayvan olarak bilinen adaya çekilmişlerdir. 1 Ekim 1949'da Mao tarafından Tiananmen Meydanı'nda okunan bildiriyle yeni devlet ilan edilmiş ve 1950

yılının Mayıs ayı itibariyle Çin toprakları genel olarak komünistlerin kontrolüne girmiştir.

Mao'nun önderliğindeki Çin Komünist Partisi toprakları ve iş gücünü kollektifleştirme hedefiyle 1958'de "Büyük Atılım Projesi"ni hayata geçirmiştir. Bu proje büyük bir hayal kırıklığı oluşturmuş ve 1958 ile 1961 yılları arasında Çin'de milyonlarca insan açlık nedeniyle hayatını yitirmiştir. 1966'da ilan edilen Kültür Devrimi ise Çin'de âdeta bir tek tipleştirme süreci başlatmış, en ufak bir farklılık emaresi gösteren baskı altına alınmış, Mao'ya bağlı Kızıl Muhafızlar eliyle on binlerce insan halk düşmanı ilan edilerek katledilmiştir. 1976'da Mao ölünce Komünist Parti'nin içindeki radikal unsurlar tasfiye edilip reform ve açılım süreci başlatılmıştır. Doğu Türkistanlıların geçmişe göre daha rahat oldukları bu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti kapitalizmi dönüştürerek içselleştirmiş ve dünyanın önemli güçlerinden biri hâline gelmiştir.

Mao'nun ölümünden bugüne kadar Komünist Parti'nin içindeki radikal unsurlarla daha ılımlı unsurlar arasındaki rekabet hep devam etmektedir. Bu rekabetin

Tienanmen Meydanı'nda tankların önüne atılan ve şimdiye kadar kendisinden haber alınamayan gösterici

ayyuka çıktığı önemli dönemlerden biri de Tiananmen Meydanı olaylarına kadar uzanan süreçtir. 1982'de Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne getirilen reform yanlısı Hu Yaobang, başta Doğu Türkistan ve Tibet olmak üzere özerk bölgelerde yumuşak politikalar benimsediği ve Komünist Parti'nin ilkelerine aykırı bir şekilde daha demokrat ve özgürlükçü hareket ettiği için radikaller tarafından istifaya zorlanmıştır. Komünist Parti 1987'de Hu Youbang'ın istifasını halka ilan etmiş, zorla gerçekleşen bu istifa özellikle öğrenciler ve özgürlükçü entelektüeller arasında huzursuzluğa neden olmuştur. 1989'da Hu Youbang'ın şaibeli şekilde ölümü üzerine öğrenciler ve bir kısım entelektüeller Tienanmen Meydanı'nda toplanmış, kısa bir süre içinde göstericilerin sayısı 100 bini aşmış ve iki ay boyunca süren protestolar başlamıştır. Doğu Türkistanlı binlerce üniversite öğrencisi de hem Urumçi gibi Doğu Türkistan'daki şehirlerde hem de Pekin'de bizzat bu gösterilere katılıp komünizme karşı özgürlük yanlılarına destek olmuşlardır. Ülkenin dört bir yanına yayılan gösteriler Komünist Parti tarafından meydanlara tankların çıkartılması ve binlerce sivilin katledilmesiyle sonlandırılmıştır.

Çin'in bugün resmî verilere göre yüzde 91'i Han Çinlilerden oluşuyor. Siyasi olarak Çin Komünist Partisi ülkenin tek hâkimi ve Çin'de herhangi bir muhalefet partisinin kurulmasına izin verilmiyor. Çin'de Komünist Parti'nin genel sekreteri doksanlardan itibaren aynı zamanda ülkenin devlet başkanlığı görevini de yürütüyor. Ülkedeki yasama erki ise Ulusal Halk Kongresi'nin elinde ve Ulusal Halk Kongresi üyeleri göstermelik bir seçimle belirleniyor.

Resmî verilere göre Çinlilerin yüzde 70'i hiçbir dine inanmıyor. Geri kalan yüzde 30 ise Budizm, Hristiyanlık, İslam, Taoizm, Şamanizm gibi dinlere inanıyor. Çin'de

Kaşgar sokaklarındaki Çin bayrakları

artık komünist ideallerden ziyade daha çok ekonomik kalkınma ön planda tutuluyor. Komünist iktisadi önermeleri, pratikte bir karşılığı olmadığı için terk eden Çinliler daha çok serbest pazar ekonomisini önemsemekte ve buna göre adım atmaktadır. 1990'dan bu yana Asya'nın büyüyen gücü hâline gelen Çin yönetimi, uzun zamandır Han Çinli milliyetçiliği üzerinden toplumu bir arada tutmaya çalışıyor. Aslında Çin, **"Dışarıya karşı kapitalist, kendi halkına komünist, işgal ettiği Doğu Türkistan, Tibet, İç Moğolistan gibi yerler için de zalim bir sömürgeci kombinasyonudur."**[27]

Çin'deki siyasi yönetim Han Çinliler dışındaki tüm etnik grupları geri kalmış topluluklar olarak gördüğü için bu grupları asimile edip "Büyük Çin Ulusu"nu oluşturma idealinin peşinden gidiyor. Komünistlerin Çin'in yönetimini ele geçirdiği 1 Ekim 1949'da toplam elli beş azınlıktan bahsediliyordu. Bugün ise bu azınlıkların çoğu yok

27 İdris, *age.*, s. 45.

olmak üzere. Topraklarına hâkim olduğu etnik grupları büyük bir kültürel soykırımdan geçiren Çin, bu yönüyle aslında modern bir sömürge devletidir. Bütün bunların yanında, tamamen despotik bir yönetimin hâkim olduğu ülkede baskılardan rahatsız olan ciddi bir kesim de bulunuyor.

Bu bilgiler Çin'le ilgili yaptığım araştırmalar sonucu zihnimde kalan özet bilgilerdi. Sıra Çin'i Türkiye'de en iyi bilen isimlerden biri olan Prof. Dr. Abdürreşit Celil Karluk'un kapısını çalmaya gelmişti. Niyetim Karluk Hoca ile Çin medeniyetinin imkân ve zaaflarını, geçmişten bugüne siyasi zihnini konuşmaktı. Fakat röportaj esnasında her Uygur Müslüman gibi Karluk Hoca'nın da acı dolu bir hikâyesi olduğuna şahit oldum. Röportajın sonuna geldiğimde ise Çin'in genel olarak nasıl bir anlayışa sahip olduğuna dair zihnimdeki sorulara da cevap bulmuştum.

Çin'in En Büyük Gücü Alfabesidir

Abdurreşit Celil Karluk ile Ankara'da Hacı Bayram Veli Üniversitesi'ndeki odasında bir araya geldik. Odadaki resimler, doppalar, geleneksel müzik aletleri tamamen Türkistan coğrafyasına aitti. Karluk Hoca'nın vaktinin uzun bir bölümünü geçirdiği bu odada, Türkistan'a ait simgeler üzerinden özlemini duyduğu vatanına dair izler aradığını hissettim.

Prof. Dr. Abdurreşit Celil Karluk, 5 Nisan 1972'de Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrinde doğdu. Çin'in Merkezi Milliyetler Üniversitesi'nin Türkoloji Bölümü'nden 1995 yılında mezun oldu. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında "Türkiye'ye Göç Eden Uygurların Sosyo-Kültürel Yapısı" konulu tez çalışması ile yüksek lisans, "Sarı Uygurların Sosyo-Kültürel Yapısı" konulu tez çalışması ile sosyoloji doktora derecesini aldı. 1995-1997 yılları arasında Çin Milliyetler İşleri Bakanlığı'nda uzman olarak çalıştı. 2003-2014 yılları arasında Çin'in başkenti Pekin'deki Merkezi Milliyetler Üniversitesi Etnoloji ve Sosyoloji Fakültesi'nde sürdürdüğü akademik çalışmalarının ardından profesör oldu. Avusturalya University of South Queenslan-

Abdurreşit Celil Karluk

d(USQ)'da misafir öğretim üyesi, Indiana Üniversitesi Merkezi Avrasya Araştırmaları Bölümü'nde kısa dönem öğretim üyesi, Niğde Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yabancı uyruklu sözleşmeli öğretim üyesi olarak çalıştı. Eylül 2015 yılında Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün profesör kadrosuna atandı. Şu anda ise Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde bir taraftan öğrencilerine ders verirken diğer taraftan da alanıyla ilgili araştırmalarını sürdürüyor. Araştırmalarına daha çok Sosyal-Kültürel Değişme, Kültür Sosyolojisi, Azınlıklar Sosyolojisi, Türkistan ve Çin Sosyolojisi, Çok Kültürlülük alanların-

da devam ediyor. Karluk Hoca'nın Çince, İngilizce, Uygur Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile yayımlanmış onlarca makalesi ve 4 kitabı bulunmaktadır.

Çin'in hep çok güçlü bir medeniyet olduğu dillendirilir. Çin'in medeniyet anlamında güçlü yanları nelerdir?

Medeniyeti şehirliler kurar ve medeniyet için en önemli vasıta yazıdır. İnsanlar yaşayabilmek için suya ve suyun aktığı bereketli topraklara ihtiyaç duyarlar. Çin medeniyetinden bahsettiğimizde Uzun Irmak ve özellikle de Sarı Irmak'ı bilmek zorundayız. Sarı Irmak aslında Türkistan'ın doğusundaki Tibet Platosu'ndaki tepelerden başlayıp Çin Denizi'ne dökülen devasa bir ırmaktır. Bu ırmağın orta ve denize dökülen aşağı vadilerinde çok bereketli bir düzlük bulunur. Bu bölgede bir güç mücadelesi yaşanmış, Çinlilerin ataları olarak bilinen ve Huaxia adı verilen topluluk diğer topluluklara üstünlük kurmuştur. Çinlilerin ataları diğer topluluklara karşı üstünlük kurarken aynı zamanda yazıyı da geliştirmişlerdir. İlk önce tarım, daha sonra ticaret yapılmış, ticaret yapılırken ticareti düzenleyen kanunlar kaleme alınmış ve yavaş yavaş burada bir devlet ortaya çıkmıştır.

Bu bölgede kurulan medeniyet kaç yıllık? Çünkü Çinliler hep dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olmakla övünürler.

Çinliler 5 bin yıllık bir medeniyetleri olduğunu iddia etseler de daha objektif, bilimsel verilerle çalışan tarihçiler Çinlilerin aslında 3 bin yıllık bir medeniyete sahip olduğunu ifade ediyorlar. Çinliler Sarı Irmak çevresinden âdeta birer karınca gibi etrafa doğru genişlemişlerdir. Genişlerken bir kültür aktarımı olmuş, bu da en temelde yazıyla sağlanmıştır. Yazıyla sadece düşünce, felsefe değil; aynı zamanda teknik de yeni nesillere aktarılmıştır.

Yazı veya alfabe Çin medeniyetine bir hafıza ve süreklilik kazandırmıştır. Çin medeniyeti dediğimiz, en temelde nesilden nesile aktarılan Çin yazısı ve bu yazının beslediği sosyal ve kültürel yaşamdır. Yazı hiç değişmediği, köklü bir geçmişe sahip olduğu için zihinde kopma meydana gelmiyor. Hatta yazının etkisiyle nüfus bile artıyor.

Yazının etkisiyle nüfus nasıl artar? Bunu açar mısınız?

Eğer bir medeniyet hiç değişmeyen köklü bir yazı veya alfabeye sahipse bu ona güç, özgüven ve hafıza kazandırır. Bu da zayıf kavimlerin, hafızası güçlü olan medeniyete öykünmelerini, onu kendilerine örnek almalarını sağlar. Çin aslında bunu başarmıştır. Yazı üzerinden oluşturduğu güçlü bir medeniyetle diğer zayıf kavimleri kendi içinde eritmiş, bu vesileyle Çin medeniyeti taze kan nedeniyle hep zinde kalmış ve nüfusunu da arttırmıştır. Çin'in 3 bin yıllık tarihine baktığımızda önce doğuya doğru genişleyip denizlere ulaştığını, sonra da güney tarafına doğru genişlediğini görürüz. Bu genişleme esnasında Çinlileri en çok rahatsız edenler kuzeydeki ve kuzeybatıdaki Türk kavimleri olmuştur.

Hocam biraz da güncele gelmek istiyorum. Çin'in tarihsel sürekliliği ve medeniyet değerleri komünist devrime rağmen nasıl devam ediyor?

Çin'de son yüzyılda birçok şey değişse de zihniyet aslında değişmemiştir. Çünkü Çin medeniyetinin sahip olduğu medeniyet birikimi kolay kolay değişime izin vermez. Değişime izin vermediği gibi değiştirmek için yola çıkanları da dönüştürür. Bir dil düşünün ki kolay kolay içine yabancı bir kelimeyi kabul etmiyor. Tüm dünyada herkesin bildiği teknolojik bir alet farklı ülkelerde ona verilen isimle kabul görür. Bunun tek istisnası Çin'dir. Çin medeniyeti hemen o aletle ilgili yeni bir kavram üretir.

Böylece dil kendini korur ve dışarıdan gelecek olan kültür emperyalizmine asla izin vermez.

Dünyayı hızlı bir şekilde tek tipleştiren modern kültüre rağmen hâlâ çok güçlü bir Çinlilik bilinci, yaşam tarzı ve motivasyonu var. Bu durumu da sanırım aynı sebebe, Çinlilerin sahip oldukları güçlü medeniyet bilincine bağlıyorsunuz.

Batı tarzı modern anlayış bugün tüm dünyayı dönüştürürken Çin'e girdiği andan itibaren kendi kendine dönüşüm yaşadı. Çin medeniyeti kendi ruhunu modern anlayışa üfleyip tekrar sahaya sürdü. Ben Çin'in modernizm karşısındaki bu güçlü direnişini de üç bin yıldır değişmeyen alfabeye ve alfabenin değişmemesinin sebep olduğu güçlü hafızaya bağlıyorum. Çinlilere göre merkez ülke Çin'dir. Bu mantığa göre Çin'in başkalarına değil; başkalarının Çin'e ihtiyacı vardır. Çin kelimesi bile kelime anlamı olarak "merkez ülke" anlamına gelmektedir. Çin medeniyetinden beslenen bu özgüven başta Doğu Türkistanlılar olmak üzere herkesi öteki ve barbar olarak

görüyor. Bugün Batı kültürü en çok nerede baskındır? Daha çok üretmeyen, tüketen ülkelerde baskındır. Çünkü tüketenin üretene her zaman ihtiyacı vardır. Çin ayrıca sürekli üreten bir ülke. Bu nedenle Batı'ya veya onun kültürüne de ihtiyaç duymuyor. Bugün Çin'deki sosyalizm Çin tarzı bir sosyalizm olduğu gibi Çin'deki serbest piyasa ekonomisi de aynı şekilde Çin tarzı bir serbest piyasa ekonomisidir. Çin medeniyeti kendi tarzı dışında bir şeye kolay kolay izin vermez, buna karşı direnir.

Asrın projesi olarak ilan edilen "Bir Kuşak, Bir Yol Projesi" Çin'in küresel bir güç olmasının önünü âdeta açtı. Bu proje ekonomik kazancın dışında sizce dünyada neleri değiştirecek?

Hem Çin milleti hem de şu anki Çinli yöneticiler 21. yüzyılın Çin yüzyılı olmasını istiyorlar. Bir Kuşak, Bir Yol Projesi de aslında bu ülkünün pratiğe geçirilmiş hâlidir. Sadece Doğu Türkistan'da değil; Arakan'da yaşanan soykırımın arkasında da aslında Çin var. Hem Arakan hem de Doğu Türkistan, Bir Kuşak, Bir Yol Projesi'nin ana kavşakları. Bu kavşakların güvenliği için Arakanlıların ve Doğu Türkistanlıların etkisiz hâle getirilmesi gerekiyor. Arakan'da bu başarıldı. Halk, Çin'in yakın müttefiki Myanmar tarafından soykırımdan geçirilip Bangladeş'e sürüldü. Doğu Türkistan ise uygulanan tüm soykırım politikalarına rağmen var olmak için çabalıyor.

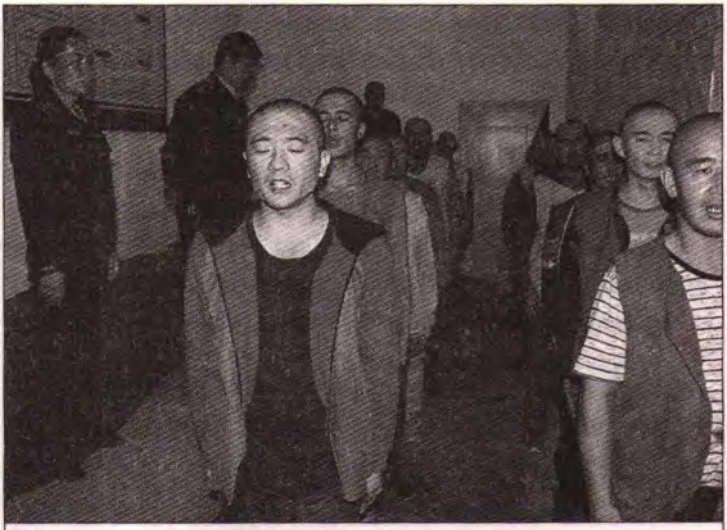
Tanıştığım Doğu Türkistanlıların tamamına yakını yakınlarından haber alamıyorlar. Diğer taraftan Çin yoğun şekilde Doğu Türkistan'daki toplama kamplarını reddediyor. Sizin kamplara dair düşünce ve şahitliklerinizi konuşabilir miyiz?

Doğu Türkistan halkı neredeyse 150 yıldır var olma mücadelesi veren bir halktır. Çinliler tarafından sürekli

dönüştürülmek, asimile edilmek isteniyoruz. Bugün ise çok yönlü ve çok boyutlu bir soykırımla karşı karşıyayız. Çin şu an Uygurları bir türlü Çinlileştirememenin öfkesiyle hareket ediyor. Çinliler için "fark" bir tehdittir. Doğu Türkistanlılar Çinlilerden, onların kültürlerinden farklı oldukları için toplama kampları kuruldu. Bu kamplar vasıtasıyla Doğu Türkistanlılara son darbe vurulmak isteniyor. Yurt dışındaki her Uygur gibi benim yakınlarım da toplama kamplarında tutuluyor.

Yakınlarınız toplama kampına nasıl alındı? O süreci anlatır mısınız?

Babam vefat etmeden önce kardeşimle ikimizi karşısına aldı. Bana "Abdurreşit sen üniversitede profesör olup saçların ağarana kadar eğitim göreceksin", dedi. Kardeşim Abdulcabbar'a da "sen de dinî ilimlerde eğitim görüp âlim olacaksın", diye tembihledi. Babam ayrıca bana "okuyup paran olduğunda kardeşini hacca götür", diye vasiyet etti. Kardeşimle ikimiz rahmetli babamıza verdiğimiz sözü tuttuk. İkimiz de babamın istediği alanlarda eğitim gördük. Ben Türkiye'ye yerleştim ve babamın vasiyetini yerine getirmek için kardeşimi Türkiye'ye davet ettim. Niyetim onu hacca göndermekti ve Abdulcabbar hacca gitmek için 2014 yılında Türkiye'ye geldi. Çok uğraştım, çalmadık kapı bırakmadım. Fakat bir türlü kardeşimi hacca gönderemedim. Abdulcabbar Türkiye'ye geldikten 11 veya 12 gün sonra bana bir telefon geldi. O gün kardeşimi gezdirmek için Konya'ya götürmüştüm. Arayan kişi Abdulcabbar'ın eşiydi. Kaşgar'daki evimizin Çin polisi tarafından basıldığını, eğer Abdulcabbar 2 gün içinde Kaşgar'a dönmezse polisin ailedeki herkesi gözaltına almakla tehdit ettiğini haber verdi. Olanları Abdulcabbar'a anlatınca kardeşim acilen Kaşgar'a dönmeye karar verdi. Ben gitmemesini, giderse başının belaya gi-

Çin'deki toplama kamplarından bir görüntü

receğini söyledim. Ama Abdulcabbar ailesini kurtarmak, onların gözaltına alınmasını engellemek için Doğu Türkistan'a geri döndü. Kardeşime Çinlilerin sakal yüzünden kendisine zulmedebileceklerini hatırlatıp, yola çıkmadan önce sakalını kesmesini tembihledim. Sakalını keserken kardeşimin gizli gizli ağladığını gördüm. O anı hiç unutamıyorum.

Daha sonra neler oldu?

Abdulcabbar Urumçi şehrine iner inmez Çin polisi tarafından gözaltına alınmış. Daha sonra Urumçi polisi kardeşimi Kaşgar polisine teslim etmiş. İşte o andan itibaren kardeşimle iletişimim kesildi. 2014'ten itibaren kardeşimden bir daha haber alamadım. 2017 yılında bir gün çekinerek annemi aradım. Çünkü benim telefonum yüzünden başlarına bir şey gelmesinden korkuyordum. Annem telefonu açıp bizi seviyorsan bir daha arama, dedi. Böylece 2017 yılından 2023 yılına kadar annemle

ve diğer kardeşlerimle bir daha görüşemedim. Zamanla kardeşlerim ve yeğenlerimin hepsinin gözaltına alındığını öğrendim. Daha sonra da kardeşim Abdulcabbar'ın toplama kamplarında gördüğü işkence nedeniyle felç olduğu bilgisine ulaştım. Yatalak hasta durumunda olduğu için serbest bırakılmıştı.

Bu bilgilere nasıl ulaştınız?

Geçmişte ders verdiğim üniversitelerdeki Çinli öğrencilerim bana yardım ettiler. En sonunda da annem hariç tüm yakınlarımın toplama kamplarına götürüldüğünü öğrendim. Ben de bunun üzerine bir video yayınlayıp ailemle ilgili durumu kamuoyu ile paylaştım. Rektörlük bana destek verince Türkiye'deki Çin Elçiliği bir kardeşimin 15 yıl, diğer kardeşimin 11 yıl ceza aldığını, bir diğer kardeşimin de felçli olduğu için evde tedavi gördüğünü açıkladı.

Çin yönetimi kardeşlerinizi en temelde neyle suçluyor?

Benim kardeşlerim siyasetle bile ilgilenmeyen sıradan insanlar olmalarına rağmen terörizmle suçlanıyorlar. Asıl suçları ise Müslüman ve Türk olmalarıdır. Çünkü dinî ve millî değerlerine sahip çıkan bir Doğu Türkistanlı olmak, Çinlilerin gözünde terörist olmak için yeterli bir sebeptir. Daha sonra ben ailemden yeni bilgiler alabilmek için çok çabaladım. Birçok yere dilekçeler yazdım, Çin Elçiliği önünde açıklamalar yaptım ve sonunda bana Çin'den bir telefon geldi.

Arayan kimdi?

Arayan Çin istihbaratıydı. Çin istihbaratı, 7 yıl sonra beni annemle görüştürdü. Çinliler daha sonra benden Türkiye'de Doğu Türkistan için verdiğimiz mücadeleyi sonlandırmamızı, hiçbir şekilde toplama kampları hak-

kında konuşmamamızı istediler. Çünkü Çin özellikle Türkiye'de Doğu Türkistan için yapılan faaliyetlerden çok rahatsız oluyor.

Çin'in sadece yurt içindeki değil, yurt dışındaki Doğu Türkistanlılara da yoğun şekilde baskı yaptığına yönelik haberler yayınlanıyor. Bu haberlerin mahiyeti nedir? Örneğin siz böyle bir baskıyla karşılaşıyor musunuz?

Evet, birçoğumuz tehdit alıyoruz. Bu tehditlerle aslında bizi susturmak istiyorlar.

Özellikle Amerika'nın son yıllarda Doğu Türkistan meselesi ile bu denli ilgilenmesini neye bağlıyorsunuz?

Amerika Uygur Müslümanlara tabi ki sırf insani nedenlerden dolayı sahip çıkmaz. Birtakım plan ve hesapları var. ABD Çin ile olan meselesi nedeniyle kendi menfaatleri için ses çıkarıyorsa, susan Türk ve İslam ülkeleri de yine kendi menfaatleri için susuyorlar. Bu iki tavır arasında aslında temelde hiçbir fark yok. Bugün Doğu Türkistan mücadelesinin en çok ihtiyacı olan samimi destekçilerdir. Doğu Türkistanlılar dünyadaki tüm insanların yaşamak için ihtiyaç duydukları haklara sahip olmak istiyorlar. Çin ise Doğu Türkistanlıların temel insani haklarını engelliyor. Bütün problem de buradan çıkıyor.

Abdurreşit Karluk Hoca ile görüştükten sonra Türkiye başta olmak üzere İslam ve Türk dünyasının Doğu Türkistan meselesine yaklaşımı hakkında araştırma yapmaya başladım. Çünkü şu ana kadar öğrendiğim bilgiler, Doğu Türkistan'da ciddi bir soykırım yaşanmasına rağmen bu soykırımın durdurulması için dünyada etkili bir duruşun olmadığını, ciddi bir adımın atılmadığını gösteriyordu. Bunun sebeplerine indikçe karşıma acilen yüzleşmemiz gereken bir gerçek çıktı.

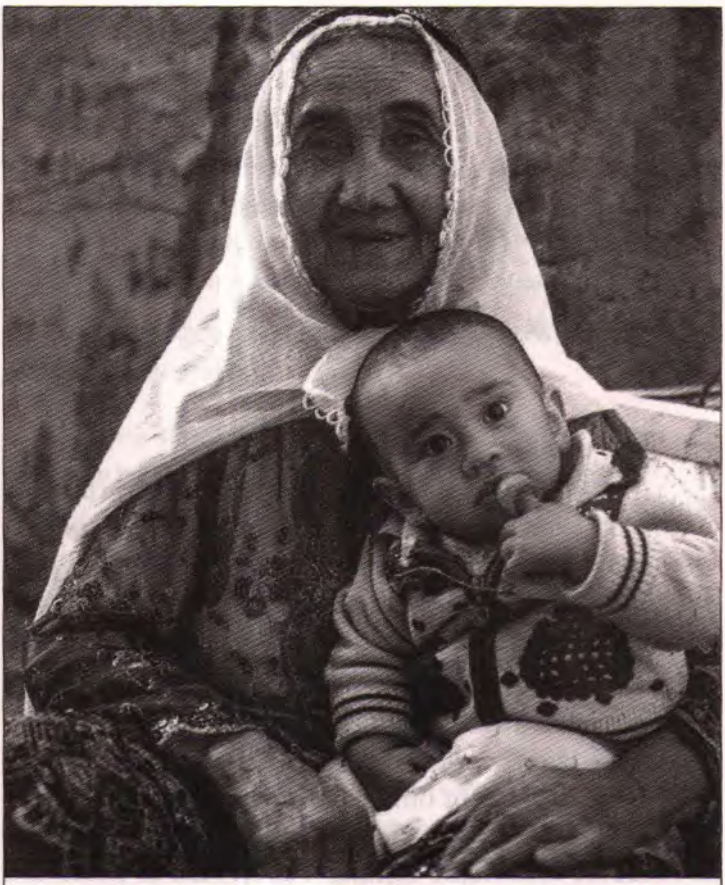
Esir Türkler ve Türkiye

"Bugün göz yumduklarımız yarın bize göz yumdurmayacak olanlardır."

-Uygur Atasözü-

Bir zamanlar hacı olmak için Mekke ve Medine'ye giden Doğu Türkistanlılar dönüşte mutlaka İstanbul'a da uğrarlar ve ancak İstanbul'a uğradıklarında hac yolculuklarını tamamladıklarına inanırlardı. Türkiye her Doğu Türkistanlı için ölmeden önce mutlaka görülmesi gereken ikinci bir vatan olmakla birlikte Doğu Türkistan ile Anadolu arasındaki ilişkiler Yakup Han'ın İstanbul'a bir heyet gönderip tüm Doğu Türkistanlılar adına Sultan Abdulaziz'e biat etmesine kadar uzanır. Bu anlamda, "Doğu Türkistan toprakları hem siyasi hem de manevi olarak Osmanlı topraklarıdır," desek hiç de abartmış olmayız. Osmanlı çöküş döneminde olsa bile elindeki imkânlar nispetinde Doğu Türkistan'daki Müslümanlara destek olmaya çalışmıştır.

Osmanlı ile Doğu Türkistan arasında kurulan ilişkiler İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Teşkilat-ı Mahsusa'nın İstanbul'dan bölgeye gönderdiği Habipzade Ahmet Ke-

Anadolu kadınlarına benzeyen Doğu Türkistanlı teyzeler

mal, Selim Sami, Adil Hikmet gibi isimlerle devam etmiş, İstanbul ile Doğu Türkistan arasında irtibat kuran bu idealist insanlar yeni bir eğitim hamlesi başlatmak için Kaşgar'a kadar gitmişlerdir. **"Ahmet Kemal 1913 yılında İstanbul'dan yola çıkarak ulaştığı Kaşgar'da zaman geçirmeden çalışmalarına başlar. Önce kendisine yardımcı olacak kişiler bulur. Bunları açacağı okulun finansmanını sağlayacak 'Cemiyet-i Hayriye-yi İslamiye' adıyla kurduğu bir dernek çevresinde örgütler. Arka-**

sından da eğitim hareketini yürütecek kadroları yetiştirmek üzere Doğu Türkistan'ın ilk öğretmen okulunu 'Darulmuallimin-i İtihad'ı açar. Bu okul Doğu Türkistan'ın yalnız ilköğretim okulu değil; aynı zamanda modern anlamda eğitim veren, öğrencilerin sıralara otururak ders yaptığı ilk eğitim kurumudur."[28]

Bu okullar vasıtasıyla amaçlanan, öncelikle eğitimli Müslüman Türk gençleri yetiştirmek, Türkistanlılar arasında yeniden bağımsızlık ruhu oluşturmak ve Anadolu ile Doğu Türkistan arasında bağları canlı tutmaktır. Habipzade Ahmet Kemal ayrıca Doğu Türkistan'da "Uluğ Din" isimli bir dergi de çıkarmıştır.

Osmanlı'dan geriye Doğu Türkistan'la ilgili derin bir tarihsel miras kalmıştır. Fakat Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan'a olan ilgisi yok denecek kadar azalmıştır. Hatta Tek Parti döneminde Dışişleri Bakanı tarafından yapılan açıklamada Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerinin irticai hareketler olduğu belirtilmiş ve Doğu Türkistan'la ilgili haberlere mesafeli yaklaşılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. **"1934 yılında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından Doğu Türkistan'daki direniş hareketlerinin aynı ırka mensup bir toplumun bağımsızlık mücadelesi olması dolayısıyla takdir ve memnuniyetle karşılandığı ancak bu hareketlerin 'gerek irticai gerekse dış ülkelerin etkisinde kalması sebebiyle' din ve devlet işlerini tamamen ayırmış olan Türkiye'nin ilkelerine uygun olmadığı yönünde bir açıklamada bulunulmuştur. Bu kapsamda İçişleri Bakanlığı'na yazılan ve Başbakan'a bilgi veren bir yazıda, Türk basınının konuya yorumsuz yaklaşması ve yalnızca ajans haberlerinin yayınlanmasının**

28 Habipzade Ahmet Kemal, *Çin-Türkistan Hatıraları*, Kitabevi, İstanbul, 1996, s.8.

sağlanması isteği kayıtlara geçmiştir."[29] Aslında bu yaklaşım dönemin ideolojik ruhunu da en gerçekçi şekilde yansıtmaktadır.

Fakat Anadolu insanı Doğu Türkistan'dan gelen Türklere bağrını açmış, devletin içindeki vicdanlı ve duyarlı bazı bürokratlar da resmî yaklaşımın aksine Doğu Türkistanlılara sahip çıkmış, özellikle Çin zulmünden kaçıp Türkiye'ye sığınanlara ellerinden gelen yardımı yapmışlardır. Doğu Türkistan davasının Türkiye'de duyulmasında başta Alparslan Türkeş olmak üzere milliyetçi çevrelerin de ciddi katkıları olmuştur. Hatta Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göç eden ilk Uygur Türkleri, milliyetçi çevrelerin kendilerine gösterdikleri ilgi nedeniyle ideolojik olarak zamanla daha milliyetçi bir çizgiye kaymışlardır.

Öte yandan Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilk resmî ilişkiler 1971 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştır. Çin ekonomisinin 1980'li yıllardan itibaren dünyaya açılmasıyla Türkiye Çin'le ilişkilerde siyasi

29 Tuna, *age.*, s. 114.

ve ekonomik menfaatlerini öncelemiş, söylem bazında Doğu Türkistan meselesi yokmuş gibi davranılmıştır. Başta İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra olmak üzere Doğu Türkistan mücadelesinin öncü isimlerinin Türkiye'de verdikleri mücadele yavaş yavaş etki alanı oluşturmuş ve 1991'de İsa Yusuf Alptekin Doğu Türkistanlılar adına dönemin Başbakanı Süleyman Demirel tarafından kabul edilmiştir. 1992'de ise dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından kabul edilen İsa Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan davasının hem halk hem de resmî makamlarca benimsenmesinde, Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurulduğunda oldukça başarılı olmuştur.

Türkiye'nin Doğu Türkistan meselesine son derece olumsuz yaklaşması ise 28 Şubat dönemiyle birlikte başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'deki özellikle Uygur dernekleri takibe alınmış, Çin zulmünden kaçıp Türkiye'ye sığınmak isteyen Uygur Türkleri kabul edilmemiş hatta Türkiye'de yaşayan Uygurların birçoğunun vatandaşlık başvuruları reddedilmiştir. Yine Uygur derneklerinin Çin tarafından Müslüman Türklere uygulanan zulümleri protesto etmeleri de engellenmeye çalışılmıştır. O dönem Türkiye'deki dindar çevrelere uygulanan baskılar Doğu Türkistanlılara kadar uzanmıştır. Fakat Doğu Türkistan meselesinde, Türkiye'nin tarihine utanç olarak geçen yıl 1998 yılıdır. Bülent Ecevit Türkiye'nin Doğu Türkistan konusundaki önceliklerinin Çin'in hassasiyetleri olduğu yönünde açıklamalar yaparken, Mesut Yılmaz imzasıyla yayımlanan genelgede Şincan bölgesinin Çin'in toprağı olduğu, Türkiye'nin bu konuyu tartışmaya açmasının söz konusu olamayacağı ve başta bakanlar olmak üzere kamu görevlilerinin Türkiye'deki Doğu Türkistanlıların faaliyetlerine katılmalarının yasaklandığı ifade edilmiştir.

Kamuoyunda büyük tartışmalara neden olan bu genelge, Türkiye'deki Doğu Türkistanlıları da bir hayli üzmüştür.

Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in 2000 yılında Türkiye'ye gelmesi ve Jiang Zemin'e Türkiye Cumhuriyeti Devlet Liyakat Nişanı verilmesiyle başlayan süreçte Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler de artmış, bu tarihten itibaren Türkiye Doğu Türkistan meselesinde sessiz kalmayı tercih etmiştir. Fakat 2009 yılında Urumçi'de Türklere yönelik işlenen katliam bu sessizliği bozmuş, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Doğu Türkistan'da yaşananları "soykırım" olarak nitelendirmiştir. Bu sert açıklama sonrası Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler kısa süre içinde gerilmiş, bir süre gergin süren ilişkiler 2010'dan itibaren tekrar düzelmeye başlamıştır.

Türk Dışişleri son yıllarda yaptığı açıklamalarda Doğu Türkistan'daki Türklerle Türkiye arasındaki güçlü bağlara dikkat çekerken Çin'in toprak bütünlüğü meselesine de sık sık vurgu yapmaktadır. Fakat "Çin'in toprak bütünlüğüne saygılıyız" perspektifi asla gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Doğu Türkistan bin yıldır gerçekleşen dönemlik işgaller dışında hiçbir zaman Çin'in toprağı olmamıştır. Birtakım ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı Türkiye bu gerçeği resmî olarak dillendirmese de Doğu Türkistan konusundaki tarihî ve bilimsel gerçeklik budur.

Doğu Türkistan meselesine Türk dünyasının yaklaşımı da aslında, "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" sözünün hiç de doğru olmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Çin'in önderliğinde kurulan Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde imzalanan anlaşmalara göre Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi ülkeler, Çin istediği takdirde Doğu Türkistanlıları sınır dışı edebilmektedir.

Hatta bu ülkelerden zaman zaman Doğu Türkistanlıları Çin'e teslim edenler bile olmuştur.

Türk dünyası böyleyken, İslam dünyasının da Doğu Türkistan konusunda Türk devletlerinden pek farkı yoktur. Çin itaati para ile satın alan bir ülkedir. İslam dünyasındaki birçok ülkeyi kredi ve borçlandırma yöntemiyle kontrol altına alan Çin, bu ülkelerin Doğu Türkistan konusunda bırakın tavır almayı, ses çıkarmalarına bile izin vermemektedir. Söz konusu olan ekonomik ve siyasi menfaatler olunca devletler düzeyinde ne Türk Türk'ü ne de Müslüman Müslüman'ı tanımaktadır. Literatüre "Çin Tarzı Sömürgecilik" olarak geçen borçlandırma tuzağı ve para diplomasisi, ülkelerle ilişkilerde Çin tarafından en iyi şekilde uygulanmaktadır.

8 Temmuz 2019 tarihinde 22 Batılı ülke Çin'in Doğu Türkistan'da işlediği insan hakkı ihlallerini eleştiren bir mektup kaleme almıştı. Bu mektuba cevap ise kısa bir zaman içinde aralarında İran, Birleşik Arap Emirlikleri, Pakistan gibi ülkelerin de bulunduğu İslam ülkelerinden geldi. Çoğu İslam ülkesi olan 54 ülke yayımladıkları ortak

Seslerini duyurmak ve yardım istemek için İstanbul'dan Ankara'ya yürüyen Doğu Türkistanlılar

mektupta Çin'in Doğu Türkistan politikasına tam destek verdiklerini açıkladılar. Dünya Müslümanları için büyük bir utanç olan bu mektup, İslam ülkelerinin kimler tarafından yönetildiğini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Fakat halklar nezdinde durum hiç de böyle değildir. İslam ve Türk dünyasındaki halklar Doğu Türkistanlıları kardeşleri olarak görmekte, onlar için ellerinden gelen fedakârlığı yapmaktadırlar. Doğu Türkistanlılar özellikle Türkiye'ye yönelik büyük umutlar beslemektedir. Çünkü Türkiye sıradan bir ülke değil; tarihin ve coğrafyanın kendine misyon ve mesuliyet yüklediği bir ülkedir. Bazı ülkelerin sadece fiziki ve siyasi sınırları olsa da, Türkiye'nin fiziki ve siyasi sınırlarının yanında Balkanlardan Türkistan'a, Ortadoğu'dan Uzak Asya'ya kadar uzanan bir de inanç, medeniyet ve tarihsel sınırları vardır.

Komünist yönetim Doğu Türkistanlıların en temel dinî, siyasi ve kültürel haklarını bölücülük, aşırı dincilik

ve Türkçülük adı altında tamamen ortadan kaldırmaya çalışırken, Çin işgali insanların evlerini, topraklarını terk ederek büyük göç dalgalarının yaşanmasına neden olmaktadır. **"Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da önemli sayıda Uygur topluluğu bulunmaktadır. Daha küçük topluluklar Afganistan, Avustralya, Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, Norveç, Rusya, Suudi Arabistan, İsveç, Hollanda, Türkiye ve ABD gibi ülkelerde ikamet etmektedir."**[30]

Bugün dünya üzerinde 1 milyonun üzerinde Doğu Türkistanlı mülteci olduğu tahmin ediliyor. Türkiye'ye yönelik Doğu Türkistanlı göçü ilk olarak 1952'de başlamış, 1953'de İsa Yusuf Alptekin ile Mehmet Emin Buğra'nın önderliğinde gerçekleşen göçle birlikte Türkiye Doğu Türkistanlı mültecilerin hem yaşam hem de mücadele merkezlerinden biri hâline gelmiştir. İsa Yusuf Alptekin'in oğlu Erkin Alptekin'in anlattıkları yaşanan bu göçlerin hangi zorluklar altında yapıldığını ve ne tür acılara sebep olduğunu özetler niteliktedir: **"Annemle kucaklaşıp görüştük ama gözlerim ortalıklarda görünmeyen kız kardeşim Yalkın'ı aradı. Sonra Hindistan yolunda kardeşim Arslan ile kız kardeşim Yalkın'ın ayaklarının donduğunu, her ikisinin kangren olduğunu, ayak parmaklarını kesmek suretiyle Arslan'ın hayatının kurtarıldığını ama Yalkın'ın kurtarılamadığını, Srinagar şehrine geldikten bir müddet sonra vefat ettiğini anlattılar. Çok ağladım."**[31]

Türkiye'de daha çok İstanbul, Kayseri, Konya, Niğde, Manisa, Aksaray, Bursa, İzmir gibi şehirlerde yaşayan Doğu Türkistanlılar, Türkiye'ye karşı büyük bir sevgi

30 Dolkun İsa, "Doğu Türkistan'da İnsan Hakları İhlalleri", çev. Abdullah Oğuz, *Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri*, ed. Ömer Kul, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2022, s.135.

31 Ömer Kul, *Bir Davanın Hafızası-Hariçte Doğu Türkistan Davası ve Erkin Alptekin*, Rumuz Yayınları, İstanbul, 2023, s. 30.

besliyorlar. **"Son yıllarda İstanbul, kültürel ve tarihsel bağlar nedeniyle Çin'deki zulümden kaçan Uygurlar için en büyük diaspora merkezi hâline gelmiştir. Türkiye'deki Uygur topluluğu, çoğunluğu İstanbul'un Sefaköy ve Zeytinburnu semtlerinde yaşayanlar olmak üzere 50 bin kişinin üzerindedir. İstanbul Uygurlara umut vermekte, şehrin binalarının penceresinde mavi renkte Doğu Türkistan bayrakları dalgalanabilmektedir. Çeşitli yayınevleri, kitapçılar ve kültür merkezleri Uygur edebiyatıyla ilgili eserleri basabilmektedir. İstanbul'da çeşitli Uygur sanatçı ve aydınları, çalışmaları için uygun zemin ve izleyici bulmaktadır. Kadınlar dahil çok sayıda girişimci, geleneksel Uygur kıyafetleri ve ev eşyaları üretip sattıkları küçük atölyeler kurmuştur. Ayrıca İstanbul'da Uygur lağmen (erişte) ve taze nan (ekmek) sunan çok sayıda otantik restoran faaliyettedir."**[32]

Doğu Türkistan'la ilgili araştırmalarım artık sona yaklaşıyordu. Türkiye'deki Doğu Türkistanlı Müslümanların hangi şartlarda yaşadıklarını daha iyi anlamak için Doğu Türkistanlı dostum, Tarihçi-Yazar Abdullah Oğuz'la Üsküdar'daki Abbara Kahve'de bir araya geldik. Uzun uzun Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye yapılan göçleri, başka bir ülkede mülteci olarak yaşamayı, duyarlı insanların Doğu Türkistan için neler yapmaları gerektiğini konuştuk.

32 İsa, *age.*, s. 136,137.

Mültecilik Aslında Yarım Kalmışlıktır

Abdullah Oğuz'un ailesi uzun yıllar Doğu Türkistan'ın Hoten şehrinde Çin işgaline karşı mücadele etmiş bir aile. Doğu Türkistan davasının önemli isimlerinden Mehmet Emin Buğra ile de akraba olan Abdullah Oğuz'un ailesi Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti yıkıldıktan sonra Çin baskısı nedeniyle vatanlarını terk etmek zorunda kalmış. Daha sonra istiklal mücadelesine devam etmek için Doğu Türkistan'a geri dönen Oğuz'un dedeleri komünist devrimin ardından uzun bir süre gözlem altında tutulmuş. Bu baskı ve zulümden kurtulmak için ailenin üyeleri 1976'dan itibaren Türkiye'ye göç etmeye başlarken, Abdullah Oğuz da anne ve babasıyla birlikte 1980'de Türkiye'ye gelmiş. *Hatıralarım- Doğu Türkistan'ın Gerçek Hikâyesi, Şarki Türkistan Tarihi* gibi önemli eserleri Uygur Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne kazandıran Abdullah Oğuz ayrıca akademik çalışmalarını da İstanbul Üniversitesi'nde sürdürüyor. Bir süredir "İngiltere ve Japonya'nın Doğu Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Etkisi" üzerine araştırmalar yapıyor.

Abdullah Oğuz'u uzun zamandır tanıyorum. Bugün eğer bu kitap elinizdeyse onun çok büyük katkıları oldu.

Abdullah Oğuz Doğu Türkistan için düzenlenen bir programda konuşma yaparken

Çünkü onunla olan dostluğumuz sayesinde Doğu Türkistan davasını daha yakından tanıma imkânı buldum. Kitabın yazılış sürecinde de benden desteğini hiç esirgemedi. Bir insan için işgal altındaki vatanına, şehrine, evine olan özlemin ne anlama geldiğini de Abdullah Oğuz'un Doğu Türkistan'dan bahsedilince uzaklara doğru dalıp giden bakışlarında hissettim. Bir gün yine çok sevdiği Hoten ve Kaşgar şehirlerinin sokaklarında gezmesi, Doğu Türkistan'ın özlediği havasını içine çekmesi umuduyla Abdullah Oğuz'la yaptığım röportajı sizlerle paylaşıyorum.

1980 yılında Türkiye'ye geldikten sonra bir daha Doğu Türkistan'a gidebildiniz mi?

Ben ailemle Türkiye'ye ilk geldiğimde daha 7 yaşında bir çocuktum. Daha sonra üç kez Doğu Türkistan'a gitme imkânı buldum. 1987, 1990 ve 1995 yıllarında Doğu Türkistan'a gidip farklı zamanlarda vatanımda bulundum. Seksenli yıllar Mao dönemi sonrası yıllar olduğu için

daha rahat yıllardı. Fakat 1989'daki Tiananmen Meydanı olayları sonrası Doğu Türkistan tekrar baskı dönemine girmeye başladı. 1990'da Doğu Türkistan'a gittiğimde bu baskıyı fark ettim. 1995'teki gidişim ise Hoten olaylarına denk geldi. Bundan sonra zulüm iyice arttı ve biz de bir daha Doğu Türkistan'a gidemedik. Zaten 2016 yılından sonra Doğu Türkistan tamamen soykırım dönemine girdi.

Bize biraz hatırladığınız Doğu Türkistan'dan bahseder misiniz? Siz oradayken nasıl bir hayat vardı? Vatanınızdan neler hatırlıyorsunuz?

Doğu Türkistan çok güzel bir ülkedir ve toprakları da oldukça bereketlidir. Bizim topraklarımız köklü bir tarihin ve geleneğin olduğu topraklar. Bu nedenle Doğu Türkistan'da Türklerin geçmişten bugüne sahip oldukları o derinliği hissediyorsunuz. Örneğin misafir ağırlamanın gelenekten kaynaklanan birçok ayrıntısı vardır. Bu ayrıntılar hayatı olabildiğince zenginleştirip güzelleştirir. Ben Doğu Türkistan'ın bu yönünü çok seviyorum.

Doğu Türkistan'a her gidişimde Çinli nüfusunun olabildiğince arttırıldığını da fark ediyordum. Örneğin Urumçi şehri o hâle gelmişti ki Çince bilmeden herhangi bir işinizi halletmeniz iyice zorlaşmıştı. Fakat Kaşgar, Hoten gibi şehirlerde hâlâ baskın bir Uygur nüfusu vardı. 2016 sonrası Doğu Türkistan'ın tüm şehirlerini birer Urumçi yapmak için harekete geçip insanları toplama kamplarına doldurdular. Ayrıca Doğu Türkistan'a yoğun bir şekilde Çinli göçü başlattılar.

Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye gelmek şu an çok mu zor? Doğu Türkistanlılar Türkiye'ye gelebilmek için genelde hangi yollara başvuruyorlar?

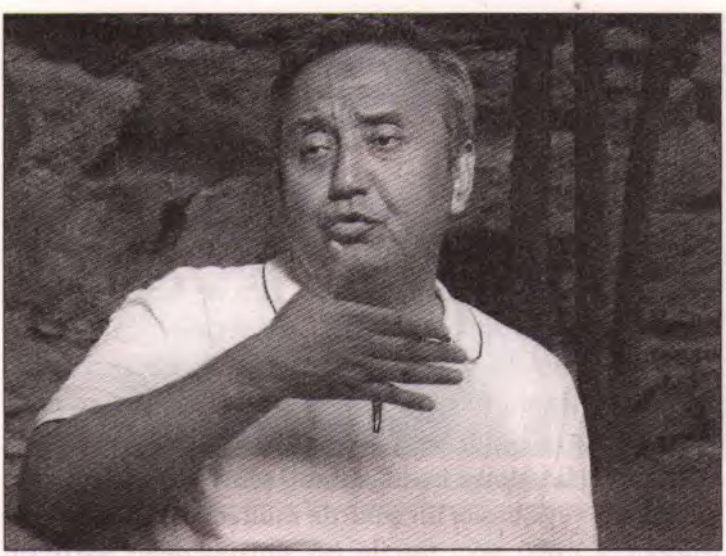
Doğu Türkistan özellikle 2016'dan sonra tam bir açık hava hapishanesine dönüştürüldü. Türkiye'de bir insan hapishaneden hangi şartlarda dışarıya çıkabiliyorsa Doğu Türkistan'da da aynı şartlarda çıkabilir. Bırakın Doğu Türkistan'dan dışarı çıkmayı şu an biz bu iletişim çağında telefon vasıtasıyla bile Doğu Türkistan'ın içi ile irtibat kuramıyoruz. Çünkü Çin bizim vatanımızda tamamen tecride dayanan bir sistem uyguluyor.

Doğu Türkistanlı hiç kimse mi şu an dışarı çıkamıyor?

Çıkanlar var. Bunlar da devletin özel organizesiyle dışarı çıkıyorlar. Hapishane yönetimleri bazen bazı mahkûmların dışarı çıkmalarına izin verir. Tıpkı bunun gibi. Önceden kaçak yollarla Doğu Türkistan dışına çıkılabiliyordu. Örneğin bizim dedelerimiz dağları tırmanıp, zorlu yolculuklarla sınırı aşmışlar. Fakat 2016'dan sonra bu yol da kapandı. Doğu Türkistan'dan kaçmak artık çok iyi korunan, üstün teknolojilere sahip bir hapishaneden kaçmak kadar zorlaştı. Toplama kamplarında bugün sırf bir köyden diğer bir köye izinsiz cenaze yıkamaya gittiği için tutulan insanlar var. Suç belgesinde tam olarak böyle yazıyor. Doğu Türkistan'da yüz tanıma sisteminden yapay zekâ yoluyla insanın davranışlarını tespit etmeye kadar birçok dijital gözetleme yöntemi kullanılıyor. George Orwel'ın *1984* romanında tasvir ettiği distopik kontrol aslında Doğu Türkistan'da şu an yaşanıyor.

Doğu Türkistan'daki yakınlarınızla irtibat kurabiliyor musunuz?

Yakınlarımdan halamla en son 2016 yılının Eylül ayında görüşebilmiştim. Daha sonra halamın kızı başta olmak üzere benim yakınlarımdan da birçok kişinin toplama kamplarına götürüldüğünü öğrendim. Ondan sonra akrabalarımla olan irtibatım tamamen koptu. Bugün Doğu

Türkistan'da yaşayan bir Uygur, Çin devletinin izin vermediği bir yolla yurt dışıyla irtibata geçerse veya dışarıdan gelen bir aramayı kabul ederse sonu ya hapishane ya da toplama kampı olur.

İnsanlar farklı ülkelere sadece baskı ve zulümden kaçtıkları için değil; aynı zamanda ekonomik kaygıları nedeniyle de yerleşebilirler. Bu bağlamda Türkiye'ye gelen Doğu Türkistanlıların yüzde kaçı baskı ve zulümden kaçtığı için, yüzde kaçı da ekonomik kaygıları nedeniyle buraya gelmiştir?

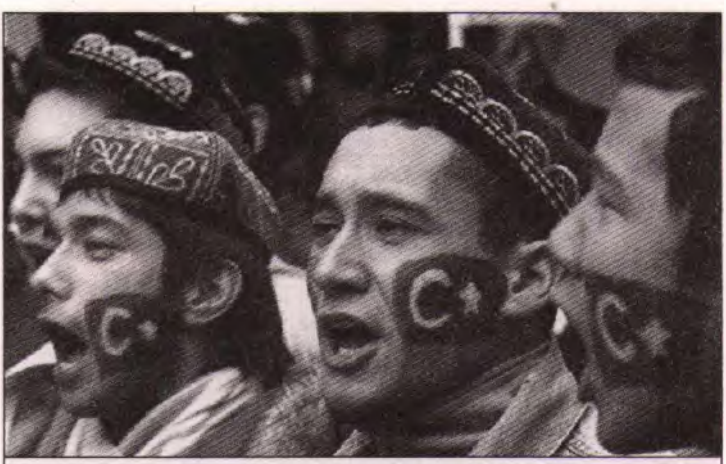
Türkiye'deki Doğu Türkistanlıların en az yüzde 98'i baskı ve zulümden kaçtığı için gelirken çok az bir kısmı ise ekonomik kaygıları nedeniyle gelmiştir.

Mülteci olmanın zorluklarını konuşalım. Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlı mülteciler en çok hangi alanlarda zorluk çekiyor? Ayrıca halkımızın size karşı tavrı nasıl?

Ben uzun yıllardır Türkiye'de yaşıyorum. Bugüne kadar bir kez bile yabancı muamelesi görmedim. Bilakis insanlar bize bu vatanın kendi öz evladıymışız gibi davranıyorlar. Bu konuda bir sorunumuz yok. Fakat Allah her insana doğduğu coğrafyanın sevgisini fıtraten veriyor. İnsan annesini özler gibi doğduğu toprakları özler. Bu özlem vuslata ulaşmadığı sürece içinizde hep bir yarım kalmışlık duygusu taşırsınız. Ben de ülkelerine dönemeyen tüm Doğu Türkistanlı mülteciler gibi yıllardır bu yarım kalmışlık duygusuyla yaşıyorum. İnsanın vatanı evi gibidir. İnsan nasıl en çok evinde rahat ederse dünyanın neresinde olursanız olun en çok vatanınızda rahat edersiniz. Hiç kimse kendi vatanı, şehri dururken başka bir ülkede veya başka bir şehirde mülteci olarak yaşamak istemez. Çünkü göç, tercihi bir durum değil; şartların oluşturduğu bir zorunluluktur.

Türkiye'nin resmî olarak Doğu Türkistanlı mültecilerle ilgili politikası nasıl? Rahatsız olduğunuz hususlar var mı?

Türkiye'nin Doğu Türkistanlıları Çin'e iade etme gibi bir politikası yok. Bu bize büyük bir güven veriyor. Doğu Türkistanlılar diğer İslam ve Türk ülkelerine göre Türkiye'de çok daha güven içindeler. Ama Batı ile kıyasladığımızda, Batı ülkeleri Doğu Türkistanlılar için tüm İslam ve Türk ülkelerinden bugün daha güvenlidir. Çünkü bazı Batı ülkelerinde "Doğu Türkistanlılar her ne sebeple olursa olsun Çin'e iade edilemez", diye hukuki bir madde var. Fakat Türkiye gibi dost ülkelerde, bizimle ilgili hukuki bir karardan ziyade idari tasarruflar uygulanıyor. Mesela bir hükûmet geldi ve Çin'le arası çok iyi. Herhangi bir hukuki bağlayıcılık olmadığı için "Suçluların İadesi Anlaşması'ndaki boşluklar nedeniyle Doğu Türkistanlıları Çin'e teslim edebilir. Bu nedenle biz bu meselenin

Doğu Türkistanlı bağımsızlık yanlısı gençler

idari bir tasarruftan ziyade yasal, hukuki bir güvenceye bağlanmasını istiyoruz.

Yeni nesil Doğu Türkistanlı gençler halkınızın verdiği hürriyet mücadelesine ilgi gösteriyorlar mı?

Yeni nesil Uygur gençleri Doğu Türkistan davasına ciddi anlamda sahip çıkıyor. Hatta Uygur gençleri son yıllarda kendilerinden yaşça büyük olan ağabeylerini de harekete geçirdiler. Türkiye'de Doğu Türkistan davasına sivil ve canlı bir ilgi var. Fakat bu ilgiyi salt hissi olmaktan çıkarıp bilgi ve bilinçle buluşturmalıyız. Bu anlamda yazılan kitaplar, yapılan eğitim çalışmaları, düzenlenen etkinlikler çok değerli.

Doğu Türkistan'daki durumun abartıldığı, iddia edilenin aksine Doğu Türkistan'da ciddi bir zulüm olmadığı, her şeyin bir ABD propagandası olduğu yönünde iddialar da var. Bu tür iddialar hakkında neler söyleyeceksiniz?

Bunu iddia eden biri, insanlık ve vicdan adına sahip olduğu tüm değerleri kesinlikle kaybetmiştir. Doğu Tür-

kistanlılar bunca acı içinde kıvranırken bir de "siz aslında hiçbir acı çekmiyorsunuz, her şey bir ABD propagandası" demek hiçbir ahlaki değere sığmaz. Eğer Çin Doğu Türkistanlılara zulmetmiyorsa, her şey bir propagandadan ibaretse o zaman Çin yönetimi özgür gazetecilere izin versin. Biz Doğu Türkistanlılar olarak mücadelemizin merkezinin Türkiye olmasını istiyoruz. Bunu istemeyen tek bir Uygur bile yoktur. Çünkü Doğu Türkistanlıların kalplerindeki Türkiye sevgisi bambaşkadır. Fakat İslam ve Türk dünyası Doğu Türkistan davasına siyasi düzeyde yeterince sahip çıkmıyor. Biz Doğu Türkistanlılar olarak sesimizi duyurmamıza yardımcı olan herkesin desteğini almak zorundayız. Şu anda bundan başka çaremiz yok. Doğu Türkistan diasporasının bir kısmı da Batı'ya mecbur bırakıldığı için gitmiştir.

Siz Doğu Türkistan Tarihi ile yakından ilgileniyorsunuz. Tarih bir milletin aynı zamanda gelecek projeksiyonudur. Tarihten yola çıkarak Doğu Türkistan'ın geleceğini nasıl görüyorsunuz?

Doğu Türkistanlılar büyük devletler, yüksek medeniyetler kurmuş bir halktır. Türkiye'de kullanılan "uygar" kelimesi bile Uygurlardan gelmektedir. Tarih milletimizin Doğu Türkistan'a bıraktığı İslam ve Türk kültürüne ait izlerle doludur. Doğu Türkistanlılar 1758 yılında başlayan işgal döneminden bugüne kadar bir varlık mücadelesi veriyorlar. Tarih bizim pes ettiğimize şahit olmamıştır. Bundan sonra da pes etmeyeceğiz. Benim Doğu Türkistanlıların tekrar bağımsız olacaklarına, şu an devam eden esaretin bir gün sona ereceğine dair inancım tam. Ayrıca bir devletin en büyük gücü kendisi olduğu gibi en zayıf yanı da yine kendisidir. Tarih bize Çin devletinin kendini yıkan bir devlet olduğunu öğretmiştir. Tarihteki Çin devletleri hep en güçlü oldukları anlarda yıkılmaya başladılar. 751'deki Talas Savaşı'nda Çinliler yenildikleri zaman aslında Türkistan coğrafyasındaki en geniş sınırlarına ulaşmışlardı. Durum böyleyken Talas Savaşı'ndan 5 yıl sonra bütün Türkistan hürriyetine kavuştu. Öte yandan Çin toplumu da isyan etmeyi seven bir toplumdur. Komünist Parti'nin uygulamalarından rahatsız olan Çinlilerin sayısı her geçen gün daha da artıyor. Bu nedenle gelecek günler neler gösterecek, yaşarsak hep birlikte göreceğiz. Biz seferden, bağımsızlık için mücadele etmekten sorumluyuz. Zaferi verecek olan ise Allah'tır. Bir Müslüman olarak ben böyle inanıyorum.

Son olarak şöyle bir soru sormak istiyorum. İnsani hisleri diri, mazlumların dertlerini kendilerine dert edinen insanlar Doğu Türkistan için neler yapmalılar?

Öncelikle Doğu Türkistan'daki soykırımı duyurmalıyız. Sonra da durdurmalıyız. Eğer duyurursak inanın soykırım da duracaktır. Bu acil bir durum ve kısa vade hedefimiz de bu olmalıdır. Ben uzun vadede insan yetiştirmenin önemine inanan biriyim. Eğer İslam ve Türk

dünyasının durumunun daha iyi olmasını, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını istiyorsak nitelikli insanlar yetiştirmeliyiz. Bu nedenle eğitimin ve ahlakın kılavuzluğunda yol almalıyız. Fakat Doğu Türkistan meselesine asıl sahip çıkması gerekenler devletlerdir. Halklar Doğu Türkistan'a sahip çıktıkça zamanla devletler de sahip çıkacaktır. Bu nedenle Doğu Türkistan meselesinde alttan yukarı doğru uzanacak bir bilinçlendirme mücadelesine girişmeliyiz.

Abdullah Oğuz'la da görüşmemi bitirdikten sonra Doğu Türkistan'la ilgili zihnimdeki fotoğraf genel olarak tamamlanmış oldu. Fakat Doğu Türkistan meselesi nasıl çözülür, Doğu Türkistanlıların bu konuyla ilgili yol haritaları nedir gibi hayati sorular hâlâ zihnimi kurcalıyordu. Araştırmalarıma bu konuya yoğunlaşarak devam ettim ve iki farklı yaklaşımla karşılaştım. Ayrıca bu süreçte birçok şeye şahit olmuştum. Doğu Türkistan davasında yolunda giden kadar yolunda gitmeyen şeyleri de az çok fark etmiştim. Kitabın sonunda bunlarla yüzleşmeye, eksik ve zaafları da tartışmaya açmaya karar verdim.

Doğu Türkistan Davası'nın Geleceği

Doğu Türkistan Çin için coğrafi olarak Batı'ya açılan en yakın kapı olmakla birlikte Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerle en çok sınırın paylaşıldığı bölgedir. Bu nedenle Çin Halk Cumhuriyeti her ne olursa olsun Doğu Türkistan'ı işgal altında tutmak isterken Doğu Türkistanlılar da bu işgale karşı hürriyet mücadelesi veriyorlar.

Doğu Türkistan diasporasının bağımsızlık mücadelesini yurt dışında sürdürmek için gerçekleştirdiği faaliyetlere bir dönem Türkiye merkezlik yapsa da bugün bu durum değişmiştir. Doğu Türkistan diasporasının verdiği mücadelenin merkezi artık Türkiye veya herhangi bir İslam ülkesinden çok Almanya, Amerika, Hollanda ve Japonya gibi ülkelerdir. Türk ve İslam ülkelerinin Çin'le kurdukları siyasi ve ekonomik ilişkiler diasporanın son yıllarda ciddi anlamda Batı'ya kaymasına neden olmuştur.

Doğu Türkistan konusunda diasporadaki Türkler arasında en temelde iki türlü çözüm önerisi bulunuyor. Birinci çözüm önerisini savunanlar, Doğu Türkistan'a

bugünkü gibi kâğıt üzerinde sahte bir özerklik değil; asimilasyonun sona erdirildiği, toplama kamplarının kapatıldığı, Müslüman Türklerin inanç ve kültürlerini yaşamada önlerinde bulunan tüm engellerin kaldırıldığı gerçek bir siyasi özerklik talep ediyorlar. Bu çözüm önerisinin taraftarları Doğu Türkistan'da insan hak ve hukukuna saygılı bir yönetim kurulup, uygulanan sömürge politikasından vazgeçilirse Türklerle Çin yönetimi arasındaki problemlerin sona ereceğini savunuyorlar. Birinci çözüm önerisini savunanlar ayrıca Çin'in mevcut gücü ve Doğu Türkistan'da son 70 yılda değişen demografi nedeniyle verilmesi gereken mücadelenin öncelikle Müslüman Türklerin içinde bulundukları şartların daha da iyileştirilmesine yönelik olması gerektiğini söylüyorlar. Bu kesim uzun vadede bağımsızlığı hedeflese de bunu pek fazla dillendirmiyor.

Diğer çözüm önerisini savunanlar ise birinci yaklaşımın taleplerini desteklemekle birlikte Doğu Türkistan topraklarının Müslüman Türklerin işgal edilmiş toprakları olduğunu, toprakları işgal edilmiş her halkın

mücadele etmesi gerektiğini ve hedefin tıpkı tarihte olduğu gibi bir Doğu Türkistan Devleti kurmak olduğunu dile getiriyorlar. İkinci tür çözüm önerisinin taraftarları Doğu Türkistanlı Müslüman Türk boylarının gerek tarih, gerek din, gerek medeniyet, gerek alfabe, gerekse de coğrafya olarak Çin'den tamamen farklı olduklarını ve gönüllü olarak asla Çin'in bir parçası olamayacaklarını ifade ediyorlar. Bu nedenle Türklerin bin yıldır yaşadıkları topraklar için en gerçekçi çözümün bağımsızlık olduğunu vurguluyorlar.

Bu iki tür çözüm önerisinin kendine göre haklı ve haksız tarafları olsa da Doğu Türkistan davasının önünde aslında ciddi engeller var. Bu engeller sadece dışsal faktörlerden değil; aynı zamanda içsel faktörlerden de kaynaklanıyor. Kitap boyunca daha çok Çin'den kaynaklanan dışsal faktörler üzerinde durduğum için kitabın sonunda özellikle içsel faktörleri tartışmaya açmak istiyorum. Bu aynı zamanda bir yüzleşme çabası ve çağrısıdır. Bosnalı Müslüman Lider Aliya İzzzetbegoviç'in ifade ettiği gibi, **"Güzel yalanların bir yardımı olmaz. Ama acı gerçekler bir ilaç olabilir."**

Doğu Türkistan halkının bugün her şeyden önce ciddi anlamda bir liderlik problemi bulunuyor. Başta Uygurlar olmak üzere özellikle diasporadaki Doğu Türkistanlı isimler özgürlük için ciddi anlamda mücadele etseler de bugün ne yazık ki Doğu Türkistan davası işgal altındaki Müslüman Türklere kendini kabul ettirecek, kitleleri arkasından sürükleyecek bir liderliğe sahip değil. Oysa Türkler için liderlik çok önemli bir kurumdur ve tarihi, siyasi ve sosyal gelişmeleri göz önünde bulundurduğumuzda Müslüman Türklerde liderini bulamayan davalar genelde başarı elde edemezler. Doğu Türkistan davası da uzun zamandır liderini bulamamış bir davadır. Fakat yıllardır aşılamayan kapsayıcı liderlik problemi yeni nesil-

ler eliyle aşılabilir. Çünkü yeni nesil Doğu Türkistanlılar arasında ciddi anlamda kendini yetiştirmiş, perspektifi geniş, Doğu Türkistan davası için mücadele aşkına sahip isimler bulunuyor.

Diğer bir içsel faktör ise Doğu Türkistanlılar arasındaki bölünmüş yapıdır. Doğu Türkistan davası sadece Uygur Türklerinin davası değil; aynı zamanda Kazakların, Özbeklerin, Kırgızların, Tatarların ezcümle Doğu Türkistan'da yaşayan, özgürlük ve adaletten yana olan herkesin davasıdır. Fakat ne yazık ki Müslüman Türk boylarının birbirlerine karşı olan ön yargıları, birleşmek için onlarca neden varken ayrıma sebep olacak meselelere odaklanmaları Doğu Türkistanlılar arasında biran önce oluşturulması gereken birlik ve beraberliği engellemektedir. Sadece Türk boyları arasında değil; Doğu Türkistan'daki şehir milliyetçiliği de Doğu Türkistan davasını zayıflatmaktadır. Bir Kaşgarlı'nın bir Hotenli'ye, bir Hotenli'nin bir Gulcalı'ya güvenmemesi Doğu Türkistanlılar arasında güçlü bağlar kurulmasına engel olmaktadır. Bu nedenle Doğu Türkistan davası her şeyden önce kucaklayıcı bir usul ve dile ihtiyaç duymaktadır. Özellikle Batılı devletlerin Doğu Türkistan davasını dinî kimliğinden koparıp tamamen seküler bir zemine çekerek Doğu Türkistan davası yerine bir Uyguristan davası inşa etme çabaları da asla gözden kaçırılmamalıdır.

Doğu Türkistan davasının bir başka açmazı da bu davanın Müslüman Türkistan halklarında hiçbir karşılığı olmayan birtakım ideolojik parantezlerin içine sığdırılmak istenmesidir. Müslüman bir halkın hürriyet mücadelesi olan Doğu Türkistan davası ideolojik bir paranteze sığacak bir dava değildir. Bu dava hangi ırk veya dinden olursa olsun yeryüzündeki tüm adalet ve vicdan sahibi insanların, İslam'ın kardeşlik hukukunu anlayan tüm

Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii'nde sabah namazı sonrası Doğu Türkistan'daki Müslümanlara destek için gençler tarafından düzenlenen bir eylem.

Müslümanların ve akraba olmanın hakkını vermeleri gereken tüm Türklerin davasıdır.

En az dışsal faktörler kadar mühim olan içsel faktörlerin hiçbiri aşılamayacak nedenler değildir. Yeter ki içerideki sorunlarla yüzleşebilecek ufuk ve cesaret sahibi nesiller yetişsin. Doğu Türkistanlılar dün olduğu gibi bugün de özgürlük ve adalet için direnmeye devam ediyorlar. Bu direniş kimi zaman İslam'a ve geleneğe daha fazla sarılarak ortaya çıkarken kimi zaman da dil, tarihsel hafıza veya da hürriyet idealini yaşatarak kendini gösteriyor. Bunlar her şeyden önce Doğu Türkistanlıların Çinlileşmesini engelleyip Müslüman Türk kimliğinin korunmasını sağlıyor. Diasporadaki Uygur Türklerinin yürüttükleri yoğun çalışmalar da dünyanın Doğu Türkistan davasına her geçen gün daha güçlü şekilde ilgi göstermesine neden oluyor. Yeni nesillerin geçmişin tecrübelerinden faydalanarak ortaya koyacakları çabalar, Doğu Türkistan meselesinde çözüm arayan herkesi daha da umutlandıracaktır. Umut ve çaba ise özgürlüğe giden yolun ta kendisidir.

Kitabı son olarak bir Türkistan hikâyesiyle bitirmek istiyorum: Göktürk devleti yıkılmış, Doğu Türkistan toprakları tıpkı şu an olduğu gibi Çinlilerin işgali altına girmiştir. Çinli askerlerden kaçabilen Türkler kendilerini sarp dağların ardına atmış, kaçamayanlar ise her türlü zulmün yaşandığı Çin zindanlarında çile doldurmaktadırlar. Çinliler güçlü Türk gençlerini ise daha çok orduda asker olarak kullanırlar. İşte bu gençlerden biri de Tang Hanedanlığı'nın saray muhafızlarından biri olan Kürşad'dır.

Yiğitliği dillere destan bir genç olan Kürşad, halkının yaşadığı zulümlere şahit oldukça içinde bir isyan ve hürriyet ateşi büyütür. Bu ateş zamanla Kürşad'ın içini bir kor gibi yakmaya başlar ve Kürşad artık harekete geçmeye karar verir. Kendisi gibi çekilen zulümlerden rahatsız olan ve zulme başkaldırmak isteyen 39 yiğitle anlaşır. Önce oturup bir plan yaparlar. Plana göre her gece tebdili kıyafetle sokağa çıkan Çin imparatorunu kaçırıp karşılığında mahpus Türkleri serbest bıraktıracaklardır. Sonunda anlaştıkları gün gelir ve imparatoru kaçırmak

için havanın kararmasını beklerler. Fakat hesap etmedikleri bir durumla karşılaşırlar. Gündüzün son vakitlerinde başlayan yağmur, gece vakti büyük bir fırtınaya dönüşür. Her yerden bardaktan boşanırcasına yağmur yağmaktadır. Baskını gerçekleştirecek yiğitler baskın öncesi toplandıkları odada telaşla birbirlerine bakarlar. İçlerinden biri, "İmkânı yok, imparator bu fırtınada dışarı çıkmaz," der. Herkesin morali bozulmuş ve umutsuzluk duygusu yavaş yavaş yiğitleri teslim almaya başlamıştır.

Bir köşede düşüncelere dalmış bir şekilde ne yapmaları gerektiğini düşünen Kürşad birden yumruğunu sıkarak: "Çerilerim! Eğer Çin İmparatoru bu fırtınadan dolayı sarayından dışarı çıkmazsa biz de o zaman sarayın içine girer, sarayı basarız." diye konuşur. Odayı büyük bir sevinç kaplar. Çünkü yıllardır zorla Çin ordusunda savaştırılan ve her biri bir deli olan bu yiğitler artık zalim Çinlilerden intikam almak istiyorlardır.

Hemen atlar hazırlanır ve heyecandan yerlerinden duramayan 40 yiğit Çin Sarayı'nı basmak için yola koyulur. Saraya yaklaşırlar ve kısa zaman içinde kılıçlar çekilir. 40 cengaver resmen devasa Çin Sarayı'nın kapısına dayanmıştır. Kapıdaki muhafızları öldürdükten sonra sarayın içinde naralar atarak kılıç sallamaya başlarlar ve kısa zaman içinde Çin Sarayı'nı darmadağın ederler. İmparatoru kaçıramasalar da Kürşad'ın önderliğindeki bu 40 yiğit Çinlilere unutamayacakları bir ders verirler.

Olayı haber alınca büyük bir şok geçiren Çinli askerler derhal harekete geçerler. Kürşad ve arkadaşları ise her geçen dakika daha da kuvvetlenen yağmurun altında atlarıyla kaçmaya çalışır. Göktürk devletinden geriye kalan dağların ardındaki Türklerin yanına ulaşmak için Vey Nehri'ni aşmaları gerekmektedir. Vey Nehri'ne ulaştıklarında nehrin fırtına nedeniyle taştığını fark ederler. Artık

önlerinde coşup taşmış Vey Nehri, arkalarında ise koca bir Çin ordusu vardır. Kürşad'ın önderliğindeki 40 yiğit Çin ordusuna karşı savaşma kararı alır. Düşmana asla teslim olmayacak, savaşıp kahramanca öleceklerdir. 40 yiğit gök iyice yarılıp şimşekler çakarken Çin ordusuyla vuruşmaya başlar ve savaş son yiğit de ölene kadar sürer.

Kürşad ve çerileri Çin ordusuyla savaşırlarken ölseler de onların Çin İmparatoru'nun sarayına yönelik gerçekleştirdikleri baskın dilden dile dolaşır. Kürşad artık efsaneleşmiş, hikâyelere konu olmuştur. 40 yiğidin yaktıkları hürriyet ateşi daha sonraki nesillere ilham verir. Herkes bir Kürşad ve yanındaki çerileri gibi olmak ister. Sonunda esaret altındaki Türkler Çinlilere karşı ayaklanırlar ve bugünkü Doğu Türkistan topraklarında yeniden bağımsız devletlerini kurarlar.

Tarih Cetveli

552-744: Göktürkler Türkistan coğrafyasının tamamına hâkim oldu.

732-734: Kül Tigin ve Bilge Kağan adına taş yazıtlar dikildi. Orhun Irmağı yakınlarına dikilen bu yazıtlar Türk tarih ve edebiyatına ait en eski yazıtlar olarak kabul edilir.

744-840: Göktürklerin dağılmasıyla birlikte Uygur devleti kuruldu.

751: Talas Savaşı'nda Türk boyları Müslüman savaşçıların yardımıyla Çin'i hezimete uğrattı. Böylece Çin, Türkistan'dan tamamen çekildi.

850-1212: Karahanlı devleti Türkistan'a hâkim oldu.

944: Satuk Buğra Han İslam'a girdi ve kısa bir zaman sonra da Karahanlı devletinin başına geçti. Böylece Karahanlı devleti Türk tarihinin ilk İslam devleti oldu.

1069: Yusuf Has Hacip *Kutadgu Bilig* isimli eserini tamamladı.

1077: Kaşgarlı Mahmud *Dîvânu Lugâti't-Türk* isimli eserini tamamladı.

1212: Karahanlılar İslam'ın gölgesinde Türkistan'da büyük bir medeniyet atılımı gerçekleştirdikten sonra Karahitaylıların saldırıları sonucu dağıldı.

1219: Doğu Türkistan toprakları Cengizhan'ın yönettiği Moğol İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdi.

1227-1370: Cengiz Han'ın oğullarından Çağatay Han'ın adını alan Çağatay Hanlığı, Doğu Türkistan'da daha çok Uygurların yaşadıkları bölge olarak bilinen Altışehir ve çevresine hâkim oldu. Çağatay Hanlığı'nın yöneticileri karşılaştıkları güçlü medeniyetin etkisiyle zamanla Müslümanlaşıp Türkleştiler.

1514-1678: Doğu Türkistan'da musiki başta olmak üzere sanatın farklı alanlarında büyük bir atılım gerçekleştiren Saidiye Hanlığı Altışehir ve çevresini yönetti.

1678-1755: Doğu Türkistan'da "Hocalar" devri yaşandı. Bu dönemde başta Altışehir olmak üzere Doğu Türkistan hocalar tarafından yönetildi.

1758: Mançurya kökenli Tunguz halkının elitleri tarafından kurulan Mançu İmparatorluğu Doğu Türkistan'ı işgal etti.

1865: Özbekistan'dan Doğu Türkistan'a Müslümanlara yardım için gelen Yakup Han Çin ordusunu yendi. Doğu Türkistan'da Kaşgar Devleti'ni kurdu.

1873: Yakup Han tarafından İstanbul'a gönderilen Doğu Türkistanlı heyet, Yakup Han'ın Sultan Abdulaziz'e biat talebini iletti. Bu talep kabul edilince Doğu Türkistan toprakları Osmanlı'ya bağlanmış oldu.

1878: Mançu İmparatorluğu'nun askerleri Kaşgar Devleti'ni yıktı ve Doğu Türkistan tekrar işgal edildi.

1884: Mançular Doğu Türkistan'a Şincan adını vererek yüzyıllardır Müslüman Türklere ait olan toprakları imparatorluğun 19. eyaleti ilan ettiler.

1911-1912: Çıkan halk isyanları sonucu Mançu İmparatorluğu dağıldı ve yeni Çin devleti kuruldu.

1912: Timur Halife önderliğinde Kumul'da işgale karşı silahlı bir ayaklanma başladı.

1912: Doğu Türkistan, valiler dönemine girdi. Bu valiler kimi zaman Çin devletinin kimi zaman da Rusya'nın himayesinde çalıştılar.

1921: Çin Komünist Partisi kuruldu.

1931: Japonya Çin'i işgal etti.

1931: Doğu Türkistan'ın Kumul şehrinde Hoca Niyaz Hacı'nın önderliğinde başlayan silahlı ayaklanma dalga dalga diğer şehirlere yayıldı.

1933: Kaşgar'da Sabit Damolla tarafından Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi.

1933-1943: Bu yıllar Rusya'nın valiler üzerinden Doğu Türkistan'da etkin olduğu yıllardır.

1944: Alihan Töre'nin önderliğinde Doğu Türkistan Devleti kuruldu. Bu devlette tıpkı 1933'te kurulan devlet gibi İslami esaslara dayanıyordu.

1949: 5 yıl kadar ayakta kalan Doğu Türkistan Devleti yıkıldı.

1949: Komünist Parti Doğu Türkistan'ı işgal etti.

1949: Komünist Parti'nin lideri Mao Zedong Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti. Komünistlere karşı mücadele eden milliyetçiler ise Tayvan'a çekilip burada kendi hükûmetlerini kurdular.

1952: Doğu Türkistanlıların Türkiye'ye toplu göçleri başladı. Türkiye ilk olarak 2 bin Uygur ve Kazak Müslüman'ın sığınma başvurusunu kabul etti.

1955: Komünist yönetim Doğu Türkistan'ı eyalet statüsünden çıkarıp doğrudan merkeze bağladı. Doğu Türkistan Çin yönetimi tarafından Şincan Uygur Özerk Bölgesi olarak isimlendirildi.

1958-1961: Büyük Atılım Kampanyası ilan edildi. Bu kampanyaya göre tarım kollektifleştirildi. 3 yıl süren Büyük Atılım Kampanyası esnasında 30 milyona yakın insan açlıktan ve zulümden dolayı hayatını kaybetti.

1965: Doğu Türkistan bağımsızlık mücadelesinin sembol isimlerinden olan Mehmet Emin Buğra vefat etti.

1966-1976: Mao Zedong'un yönettiği Kültür Devrimi esnasında muhalif oldukları gerekçesiyle on binlerce insan öldürüldü.

1971: Türkiye ile Çin arasında resmî ilişkiler başladı.

1976: Mao Zedong öldü.

1978: Mao dönemi politikaları Çin'de büyük acılara neden olunca reformistlerin önü açıldı ve bu tarihte reformcular Çin yönetiminde etkili hâle geldi.

1989: Reformistler tasfiye edilince üniversite öğrencileri Tiananmen Meydanı'nda gösterilere başladı. Yaklaşık 2 ay süren gösteriler sonucu binden fazla gösterici ordunun müdahalesi sonucu hayatını kaybetti.

1990: Barın Katliamı gerçekleşti.

1995: Doğu Türkistan davasının diasporadaki en önemli isimlerinden olan İsa Yusuf Alptekin vefat etti.

1997: Çin yönetimi Doğu Türkistan'ın Gulca şehrinde yüzlerce Müslüman'ın hayatını kaybettiği bir katliam daha gerçekleştirdi.

2004: Dünya Uygur Kurultayı kuruldu.

2009: Doğu Türkistan'ın Urumçi şehrinde yine büyük bir katliam yaşandı. Yüzlerce Türk öldürüldü, binlerce Türk de cezaevine atıldı.

2014: Doğu Türkistan'ın dört bir yanına toplama kampları inşa edilmeye başlandı.

2016: Chen Qangou, Çin Komünist Partisi tarafından Şincan Özerk Bölge Komitesi Sekreteri olarak atandı.

2017: Doğu Türkistanlı Müslümanlar esir olarak toplama kamplarına götürülmeye başlandı. Toplama kamplarındaki esir Doğu Türkistanlı sayısı milyonları aştı. Böylece tarihin şahit olduğu en büyük kitlesel tutuklamalardan biri gerçekleşti.

2022: Toplama kamplarında tutulan insanların bir kısmı işçi olarak zorla Çin'in iç bölgelerindeki fabrikalara gönderildi.

2023 - ...? Doğu Türkistan halkı dün olduğu gibi bugün de Müslüman ve Türk olarak kalmak için varoluş mücadelesini, direnişini sürdürüyor.

Kaynakça

Aykut, A. Sait, *İbn Battuta Seyahatnamesi -Kısa Notlarla Sade Metin Çevirisi,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2019.

Buğra, Mehmet Emin, *Şarki Türkistan Tarihi,* haz. Abdullah Oğuz, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021.

Fener, Alpaslan,"Yusuf Has Hacip", https://islamdusunceatlasi.org/yusuf-has-hacib/490, (02.11.2023).

Heyithacı, Gülbahar; Morgat, Rozenn, *Çin Kampından Nasıl Kurtuldum?,* çev. Mustafa Daş, Mihrabat Yayınları, İstanbul, 2021.

İdris, Abdulhakim, *Kızıl Kıyamet,* Rağbet Yayınları, İstanbul, 2021.

İnayet, Alimcan, "Doğu Türkistan'da Sinemanın Dünü, Bugünü ve Yarını", *İnsicam,* sayı: 30, (Ağustos 2023), s. 100-103

İsa, Dolkun, "Doğu Türkistan'da İnsan Hakları İhlalleri", çev. Abdullah Oğuz, *Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri,* ed. Ömer Kul, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2022, s.107-153.

Karadere, Mervenur Lüleci, "Çin Müslümanları", https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-cin-muslumanlari.pdf, (03.11.2023).

Karluk, Abdurreşid Celil, *Çinlilik ve Çin'de Ötekiler,* Atlas Yayınları, Ankara, 2019.

Karluk, Abdurreşid Celil, *Uygurlarda Yenileşme,* Nobel Yayınevi, Ankara, 2022.

Kaynak, Suat, "Kaşgarlı Mahmud", https://islamdusunceatlasi.org/kasgarli-mahmud/499, (02.11.2023).

Kemal, Habipzade Ahmet, *Çin-Türkistan Hatıraları,* Kitabevi, İstanbul, 1996.

Kul, Ömer, *Bir Davanın Hafızası-Hariçte Doğu Türkistan Davası ve Erkin Alptekin,* Rumuz Yayınları, İstanbul, 2023.

Kul, Ömer, *100 Soruda Doğu Türkistan,* Rumuz Yayınları, İstanbul, 2019.

Kul, Ömer, *Altay Kartalı Osman Batur Han,* Rumuz Yayınları, İstanbul, 2019.

Roberts, Sean R., *Uygur Savaşı-Çin'in Müslüman Azınlığa Karşı Yürüttüğü İç Operasyon,* çev. M. Bahadırhan Dinçaslan vd., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2023.

Saguni, Ali Han Töre; Töreoğlu, Asılhan Alihan, *Türkistan Kaygısı,* çev. Oğuz Doğan vd., Tarih ve Kuram Yayınevi, İstanbul, 2019.

Sauytbay, Sayragül; Caveleus, Alexandra, *Baş Tanık,* çev. Bilge Kaya, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2022.

Starr, S. Frederick, *Kayıp Aydınlanma,* çev. Yusuf Selman İnanç, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.

Şen, Fatih, "Doğu Türkistan: Bir Milliyetçilik Sorunu mu, Bir Ekonomik Sorun mu?", *Dünya Çatışmaları-Çatışma Bölgeleri ve Konuları,* ed. Kemal İnat vd., c.1, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2010, s.557-581.

Tuna, Amine, *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık,* İHH İnsani Yardım Vakfı İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, İstanbul, 2015.

Yunusoğlu, Mağrifet Kemal, "Yarkend Hanlığı Döneminde Kültür ve Edebiyat", *Milli Mecmua,* sayı: 31, (Mart-Nisan 2023), s. 166-175